

Moslima: Een mediacreatie

De manier waarop de media omgaan met moslimemancipatie

Auteur:
Dennis Alciyan, 307725

Begeleiding:
Dr. S.J. Trienekens

Tweede lezer:
Dr. C. Vos

Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen
Master Media en Journalistiek

Moslima: een mediacreatie?

***De manier waarop de media omgaan met
moslimemancipatie***

**Dennis Alciyan
307725
Media en Journalistiek**

**Dr. S.J. Trienekens
Dr. C. Vos**

12 september 2007

Erasmus Universiteit Rotterdam

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Hoofdstuk 1	
Inleiding	5
<i>Aanleiding</i>	5
<i>Doel van het onderzoek</i>	6
<i>Relevantie</i>	7
<i>Hoofdstukindeling</i>	7
Hoofdstuk 2	
Moslimemancipatie en de media: theorie en achtergronden	9
2.1 Het mediafenomeen Ayaan Hirsi Ali	9
<i>Hirsi Ali's strijd tegen vrouwenonderdrukking</i>	9
<i>Een controversiële persoon</i>	10
<i>Het Ayaan-effect</i>	11
2.2 Emancipatie van autochtone vrouwen in Nederland	12
<i>Eerste emancipatiegolf</i>	12
<i>Tweede emancipatiegolf</i>	13
2.3 Cultuurverschillen en de positie van migrantenvrouwen	14
<i>De gemengde structuur van de Nederlandse bevolking</i>	15
<i>Culturele dimensies</i>	16
<i>Spanningen die optreden</i>	17
<i>Integratie van moslims</i>	18
2.4 Derde emancipatiegolf	20
<i>Moslimfeminisme vanuit internationaal perspectief</i>	20
<i>Derde emancipatiegolf in Nederland</i>	21
2.5 De rol van de media	22
<i>Dominante media</i>	22
<i>Beeldvorming</i>	23
<i>Het hoofddoekdebat</i>	24
<i>Moslims in de Nederlandse media</i>	25
<i>Een multicultureel antwoord</i>	27
2.6 Conclusie en vraagstelling	28
Hoofdstuk 3	
Onderzoeksmethode	30
3.1 Eerder onderzoek	30
3.2 Indeling geloofsachtergrond en emancipatie	31
3.3 Inhoudsanalyse	33
<i>Onderzoeksmateriaal</i>	34
<i>Onderzoekperiode</i>	35
<i>Procedure</i>	36
<i>Onderzoeksinstrument</i>	36
3.4 Interviews	38
<i>Deskundigen</i>	39
<i>Procedure</i>	39

Hoofdstuk 4	
Dominante media vs. multiculturele media: inhoudsanalyse	41
4.1 Algemeen	41
4.2 Bronnen	42
<i>Moslims aan het woord</i>	43
4.3 Onderwerpen	45
4.4 Teneur	47
4.5 Beeldvorming	49
<i>Hirsi Ali of andere opiniemakers?</i>	49
<i>Westerse opvattingen of moslimfeminisme?</i>	51
<i>Type geloofsachtergronden bij vrouwen</i>	52
<i>Type geloofsachtergronden bij mannen</i>	53
<i>Type emancipatie bij vrouwen</i>	55
<i>Geloof en cultuur</i>	57
Hoofdstuk 5	
Zes visies op emancipatie en de media: interviews	58
5.1 Jihad Alariachi	58
5.2 Senay Özdemir	60
5.3 Fatima Elatik	62
5.4 Ebru Umar	65
5.5 Esma Choho	66
5.6 Fatma Ali	69
Hoofdstuk 6	
Beeldvorming over moslima's: conclusie en discussie	71
6.1 Conclusies	71
<i>De manier waarop de media omgaan met moslimemancipatie</i>	71
<i>Achterliggende betekenis</i>	72
<i>Beeldvorming en de invloed van Hirsi Ali</i>	73
<i>Een mediacreatie?</i>	75
<i>Aanbevelingen</i>	76
6.2 Discussie	77
Literatuur en overige bronnen	79
Bijlage 1: Coderingsschema	83
Bijlage 2: Interviewschema	85

Samenvatting

Dit onderzoek had twee doelen: de manier waarop de media omgaan met moslimemancipatie in kaart brengen en de visie van deskundigen hierop polsen. Daartoe is een inhoudsanalyse uitgevoerd op 165 artikelen uit verschillende bladen in Nederland, gedurende de periode 2004 tot en met 2006. Tevens zijn er interviews afgenomen met zes vrouwen die deskundig zijn op dit gebied.

Ayaan Hirsi Ali benadrukt in het debat over de huidige derde emancipatiegolf de onverenigbaarheid van de islam met emancipatie. Zij neemt een kritisch standpunt in dat de dominante media ook benadrukken, vooral in het klimaat na de aanslagen op 11 september 2001. Een deel van autochtoon Nederland vindt dat het tijd wordt dat hun opvattingen over emancipatie ook door de moslimgemeenschappen overgenomen worden. Moslimfeministes bekijken zelf welke richting ze hiermee uit willen. De dominante media zouden echter alleen verwesterde types als Hirsi Ali accepteren als 'succesvolle' geëmancipeerde vrouw. In de dominante media lijkt nauwelijks ruimte te zijn voor nuancering. De afgelopen jaren zijn er steeds meer bladen met een multiculturele inslag verschenen die de emancipatiekwestie ook belichten. Deze multiculturele media worden in dit onderzoek vergeleken met de dominante media. De onderzoeksresultaten worden ondersteund door de interviews.

De eerste belangrijke conclusie is dat de dominante media verschillen van de media met een multiculturele inslag. De multiculturele media trachten eerder een beeld te schetsen van de kwestie, door middel van nieuws, reportages en diepgang. De dominante media berichten meer over de kwestie in de vorm van probleem en oplossing. Moslims en niet-moslims worden in de dominante media tegenover elkaar geplaatst. Het jaar 2004 blijkt het jaar te zijn waarin deze spanningen het hoogst oplopen. Het lijkt erop dat dit hierna afneemt. De gebeurtenissen die vanaf 11 september hebben plaatsgevonden hebben een weerslag gehad het maatschappelijke en politieke klimaat in Nederland en dit is te merken aan de manier waarop de media met de emancipatiekwestie zijn omgegaan.

De tweede belangrijke conclusie is dat de beeldvorming over moslima's eenzijdig is. Moslimvrouwen worden in de dominante en multiculturele media het vaakst als traditioneel neutraal getypeerd. Door moslims vooral op deze manier te typeren kan er geen verscheidenheid ontstaan in de dominante media en wordt islam vooral verbonden aan traditioneel geloven, terwijl iedereen het geloof anders beleeft en praktiseert. Er kan geconcludeerd worden dat Hirsi Ali als de vertegenwoordiger van de dominante autochtonen kan worden gezien. Moslima's worden in de dominante media neergezet als een speciale probleemgroep op grond van één criterium, hun geloof. Alle deskundigen zijn echter van mening dat geloof geen belemmering voor emancipatie kan zijn. In 2005 en 2006 blijkt er een verandering op gang te zijn gekomen. Hiertoe worden tot slot aanbevelingen gedaan.

Hoofdstuk 1

Inleiding

mos li ma (de ~ (v.), ~'s) 1 islamitische vrouw

Dit is de definitie van het woord 'moslima' volgende het Van Dale woordenboek (www.vandale.nl). Tien jaar geleden was het woord er nog niet in opgenomen en bestond het mogelijk niet eens. Tegenwoordig is dit woord echter niet meer weg te denken uit de politiek en media. Moslima's behoren in Nederland dan ook tot een groep die de afgelopen jaren veelvuldig werd besproken. Het maatschappelijke en politieke klimaat in Nederland heeft er toe bijgedragen dat dit woord is gedefinieerd en zelfs opgenomen in de Van Dale. Ondanks dat het geloof van een individu eigenlijk niet te visualiseren valt, roept het woord 'moslima' waarschijnlijk toch een beeld bij veel Nederlanders op. De media spelen een grote rol in deze creatie.

Aanleiding

Een vrouw die hoogstwaarschijnlijk een grote rol heeft gespeeld in de toegenomen aandacht voor moslima's is Ayaan Hirsi Ali. Door zich in te zetten voor de emancipatie van moslimvrouwen heeft zij gezorgd dat het onderwerp hoog op de politieke agenda kwam en daarmee ook in de media. Het is dan ook bijna onmogelijk haar los te koppelen van dit thema. Hirsi Ali is de afgelopen jaren één van de meest omstreden personen in Nederland geweest. De media hebben haar geadoreerd en gehaat. Zij zorgde voor zo veel controversie dat zij op een gegeven moment zelfs moest onderduiken. Toen zij in 2002 na een tijd van onderduiken terugkwam in Nederland sprak zij de volgende woorden:

"Er komt een dag dat de magie om mij heen wegvalt. Nu is het nog smullen voor de media: een zwarte vrouw die kritiek uit op de islam. Maar op een gegeven moment zullen ze verzadigd zijn en zal er weer ruimte komen voor de zaak zelf." (Van der Ven, 2002).

Inmiddels is de opvallende verschijning uit Nederland vertrokken, maar haar voorspelling is niet uitgekomen. De Nederlandse media zijn niet verzadigd geraakt en Hirsi Ali wordt nog besproken. Na haar vertrek is zelfs opnieuw een debat ontstaan over de impact van Ayaan Hirsi Ali op het gebied van de emancipatie van moslimvrouwen. Een vraag die vaak gesteld is luidt: 'Richtte zij meer kwaad dan goed aan?' Het antwoord is vaak bevestigend (Berkeljon & Wansink, 2006). 'In eigen kring werd het debat over de punten die Ayaan aanroerde allang gevoerd', betoogt Groen Links-Kamerlid Naima Azough. 'Maar vanwege de felheid van Ayaans kritiek op de islam durfden moslima's niet langer voor hun opvattingen uit te komen. Ze waren bang te worden ingedeeld in het kamp-Ayaan'. Ayaan Hirsi Ali is terecht afgetreden, vindt de meerderheid van de lezers van *Mzine*, een magazine voor Marokkanen in Nederland. 'Hirsi Ali wilde de positie van moslimvrouwen verbeteren, maar door ze stelselmatig te beledigen heeft ze die vrouwen tegen zich gekregen' (16 mei 2006, De Telegraaf).

Deze laatste uitspraken hebben mij aan het denken gezet over de rol van de media in dit geheel. Is de emancipatie van moslima's inderdaad al langer aan de gang en hebben de media hier mogelijk een negatief effect op gehad door de westerse

opvattingen met betrekking tot vrouwenemancipatie te omhelzen als ideaalbeeld? Hiertoe wil ik onderzoek doen naar de manier waarop de media omgaan met emancipatieonderwerpen met betrekking tot de moslimgemeenschap in Nederland en de manier waarop dit ervaren wordt door de doelgroep van het emancipatiebeleid zelf. De media spelen namelijk een belangrijke rol in de discussie omtrent de emancipatie van moslimvrouwen in Nederland en hebben hiermee mogelijk zelfs invloed op dit emancipatieproces. De media beïnvloeden bijvoorbeeld wat er op de politieke agenda verschijnt, zo ook in het geval van emancipatie van moslima's in Nederland (De Boer & Brennecke, 2003).

Doel van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is in kaart te brengen op welke manier de media emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's benaderen. De nadruk ligt in het onderzoek op Turkse en Marokkaanse moslima's, omdat dit de grootste groepen zijn en ook de meeste politieke en media-aandacht krijgen. Ik ben me er echter van bewust dat er ook Surinaamse, Indonesische, Somalische, Nederlandse en andere moslima's zijn. Ik zal me in dit onderzoek richten op de berichtgeving in bladen uit de dominante media en media met een multiculturele inslag. Andere mediavormen als televisie, radio en internet worden niet meegenomen in de inhoudsanalyse. Er zijn tevens interviews afgenomen met deskundigen op het gebied van moslimemancipatie en de media in het algemeen. Mijn onderzoeksvraag luidt als volgt:

Op welke manier worden onderwerpen met betrekking tot de emancipatie van moslima's in Nederland door de media benaderd en wat vinden deskundige moslima's op het gebied van media hier zelf van?

Deze hoofdvraag bestaat uit twee centrale vragen, welke opgedeeld worden in deelvragen. De eerste centrale vraag luidt: Op welke manier gaan de dominante en multiculturele media om met onderwerpen die betrekking hebben tot de emancipatie van moslima's? Deelvragen hierbij zijn: Is er een verschil tussen de dominante en multiculturele media in de manier waarop zij emancipatieonderwerpen benaderen? Op welke manier gaan de dominante en multiculturele media te werk? Wordt het westerse ideaalbeeld met betrekking tot vrouwenemancipatie door de dominante media benadrukt? Wordt er ook aandacht geschonken aan andere manieren van emanciperen, zoals bepleit door moslimfeministen en op wat voor manier? Is er een verandering te merken gedurende verschillende jaren? Is er een invloed te merken van Ayaan Hirsi Ali? Het antwoord op deze vragen wordt gevonden door middel van het uitvoeren van een inhoudsanalyse van artikelen over moslimemancipatie in de geschreven pers.

De tweede centrale vraag luidt: Wat vinden deskundige moslima's op het gebied van media hier zelf van? Deelvragen hierbij zijn: Wat vinden zij van de beeldvorming over moslima's in Nederland? Hebben zij het gevoel dat de media op een positieve danwel negatieve manier bijdragen tot de emancipatie van moslimvrouwen in Nederland? Denken zij dat de media kunnen bijdragen tot de emancipatie van moslima's in Nederland? Wat is de toegevoegde waarde van media met een multiculturele inslag? Zijn er verschillen in de meningen van de benaderde deskundigen met verschillende vormen van religiebeleving en emancipatie? Deze

vragen zullen beantwoord worden in dit onderzoek door middel van het houden van interviews.

Relevantie

De theoretische relevantie van dit onderzoek is dat er inzicht wordt verkregen in de manier waarop de media in Nederland omgaan met emancipatieonderwerpen met betrekking tot minderheden, in het bijzonder moslima's. Verschillende theorieën over de werking van de media zullen hierbij worden betrokken. Bovendien zal er mogelijk inzicht worden geschafte over de manier waarop beeldvorming werkt en wat hier achter zit. De media kunnen namelijk een rol spelen bij het ontstaan van het beeld van moslima's bij een groot deel van de bevolking. Op deze manier beïnvloeden de media de manier waarop er over de emancipatiekwestie wordt gedacht. Deze kwestie is complex en daarom vraagt de rol van de media hierin om speciale aandacht.

De praktische relevantie van dit onderzoek is dat er inzicht wordt verkregen in de rol van de media in de huidige derde emancipatiegolf en de mogelijke gevolgen hiervan voor het emancipatiebeleid. Door een vergelijking te maken tussen de dominante media en media met een multiculturele inslag wordt de kwestie van twee kanten bekeken. Er kunnen duidelijke aanbevelingen worden gedaan voor de manier waarop de media te werk gaan en wat er veranderd moet worden om de berichtgeving en mogelijk de beeldvorming te verbeteren. Dit is belangrijk, omdat het maatschappelijke en politieke klimaat in Nederland hierom vragen.

Hoofdstukindeling

Dit inleidende hoofdstuk beschrijft de aanleiding en het doel van dit onderzoek, evenals de wetenschappelijke en praktische relevantie hiervan. Ik zal in hoofdstuk 2 een theoretisch kader bieden om mijn onderzoek in te kleden. Paragraaf 1 omvat een korte beschrijving van het leven van Ayaan Hirsi Ali en de gebeurtenissen die ervoor hebben gezorgd dat zij veelvuldig in de media verschijnt. In de tweede paragraaf zal ik ingaan op de eerste en tweede emancipatiegolven in Nederland die geleid hebben tot de huidige culturele opvattingen die dominant zijn in de media. Paragraaf 3 beschrijft de migratiegeschiedenis van Nederland en de spanningen die hierdoor zijn ontstaan tussen de zogenaamde gevestigden en buitenstaanders. In paragraaf 4 zal ik de huidige stand van zaken bekijken, waarin moslimfeminisme en de derde emancipatiegolf in Nederland centraal staan. De rol van de media hierin komt aan bod in de vijfde paragraaf. Beeldvorming en vooroordelen over moslims hebben mogelijk gevolgen voor het emancipatieproces van moslima's en er lijkt nu sprake te zijn van een antwoord op de dominante media in de vorm van media met een multiculturele inslag. Naar aanleiding van dit theoretisch kader zal ik tot een conclusie en onderzoeksvraag komen in paragraaf 6.

In hoofdstuk 3 zal ik gedetailleerd beschrijven hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd. In de eerste paragraaf wordt gekeken naar eerder onderzoek. Paragraaf 2 bevat een categorisering van geloofsachtergronden en vormen van emancipatie die vervolgens in de inhoudsanalyse meegenomen zullen worden. Deze inhoudsanalyse wordt uitvoerig besproken in paragraaf 3. De vierde paragraaf is gewijd aan het tot stand komen van de interviews met deskundigen.

Het vierde hoofdstuk bevat de resultaten uit de inhoudsanalyse. Hierin worden de dominante en multiculturele media met elkaar vergeleken op kwantitatieve wijze. Dit wordt op kwalitatieve wijze toegelicht door voorbeelden uit de 11 bladen afzonderlijk te bespreken. Hoofdstuk 5 bevat zes visies op de emancipatie van moslima's en de manier waarop de media hiermee omgaan. De interviews met zes deskundige vrouwen worden hierin als narratieven weergegeven.

In het zesde en laatste hoofdstuk zullen de onderzoeksresultaten verder besproken worden. Er worden in paragraaf 1 conclusies getrokken die tevens worden teruggekoppeld naar de theorie uit het tweede hoofdstuk. Dit hoofdstuk is vooral een aaneenschakeling van meningen, zoals in het politieke en publieke debat, met het verschil dat sommige van deze meningen meer dan anderen in de media gehoord worden. Juist omdat het debat en daarmee gedeeltelijk ook de literatuur zo sterk leunt op meningen is de keuze om zes interviews toe te voegen legitiem. Tot slot worden in de tweede paragraaf beperkingen van dit onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek genoemd.

Hoofdstuk 2

Moslimemancipatie en de media: theorie en achtergronden

2.1 Het mediafenomeen Ayaan Hirsi Ali

Ayaan Hirsi Ali kwam in 2002 als een orkaan op het politieke toneel. Vier jaar later verlaat zij met diezelfde kracht de Nederlandse bühne. Al tijdens haar politieke inspanningen leek het of Nederland te klein was voor Hirsi Ali (Van der Laan, 2006). Overal waar zij kwam stonden de fotografen klaar. Het tijdschrift *Time* rekende haar in 2005 zelfs tot de één van de meest invloedrijke personen ter wereld. We kunnen dan ook spreken van een waar mediafenomeen, helemaal voor Nederlandse begrippen. Niet iedereen is hier echter over te spreken. Hirsi Ali heeft als publieke persoonlijkheid mogelijk zelfs een aantal onvoorziene effecten gegenereerd (Van Tilborgh, 2006).

Hirsi Ali's strijd tegen vrouwenonderdrukking

Ayaan Hirsi Ali wordt in 1969 in Somalië geboren als de dochter van een bekende oppositieleider, Hirsi Magan (Van Der Ven, 2002). In 1976 moet deze noodgedwongen naar het buitenland vluchten en het gezin reist hem achterna. Via Saoedi-Arabië en Ethiopië belanden ze in Kenia. Hirsi Ali wordt op haar tweeëntwintigste uitgehuwelijkt. Dit is tegen haar zin en daarom vlucht ze naar Nederland. Ze doorloopt de asielprocedure, leert Nederlands, tolkt in onder meer abortusklinieken en blijf-van-mijn-lijfhuizen en studeert politicologie. Na haar afstuderen gaat ze bij de Wiardi Beckman Stichting werken, het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid [PvdA]. De media storten zich als het ware op Hirsi Ali die flink van zich doet spreken als scherpe critica van de islam en de islamitische gemeenschap. De spanningen lopen hoog op. In oktober 2002 maakt ze de overstap van de PvdA naar de VVD. Deze stap is voor velen verrassend. Hirsi Ali baart opnieuw opzien in december 2003 wanneer ze de stichting van de nieuwe islamitische scholen wil tegengaan, omdat die niet zouden bijdragen aan de integratie van allochtonen. De commotie rondom eerdere gebeurtenissen verbleekt echter bij de ophef die ontstaat wanneer Hirsi Ali een film wil maken als wapen in haar strijd tegen vrouwenonderdrukking.

Het bijzondere leven van Ayaan Hirsi Ali is aanleiding voor de VPRO om haar op 29 augustus 2004 uit te nodigen voor het televisieprogramma *Zomergasten* (Hirsi Ali, 2004). Hierin spreekt zij onder meer over de ingrijpende gebeurtenissen in haar leven en over haar motieven om te strijden tegen vrouwenbesnijdenis en andere vormen van onderdrukking. Ze wil de film *Submission Part 1*, die zij samen met Theo van Gogh heeft gemaakt, absoluut in haar *Zomergasten*-avond vertonen. Een gesprek met presentator Joost Zwagerman geeft haar de gelegenheid een toelichting te geven op de motieven die ten grondslag lagen aan deze film. De film wordt door velen als een nieuwe provocatie gezien, maar zij zegt dat het niet zo bedoeld is. Hirsi Ali wil in elf minuten tonen dat achter de schoonheid van het islamitische geloof soms wreedheid zit. Dit wil zij laten zien aan andere moslims, inclusief de Nederlandse moslimvrouw. Ze is niet bang dat de vormaspecten, een naakte vrouw met op het lichaam Koranteksten, de aandacht zal afleiden van de inhoud. Volgens Hirsi Ali moet je mensen voor een dilemma plaatsen als je tot een discussie wilt leiden en mensen wilt prikkelen tot nadenken. Ze benadrukt nogmaals dat niet alle moslimmannen hun

vrouwen slaan, maar dat het belangrijk is dat de moslimwereld wordt geconfronteerd met bepaalde heilige teksten die in de Koran staan. Er zijn volgens haar mensen die belang hebben bij de wanverhoudingen tussen man en vrouw in de islamitische cultuur en die zullen zich altijd achter de vorm van de film, of iets anders kunnen verschuilen.

Veel kritische reacties op het tonen van *Submission* juichen Hirsi Ali's strijd tegen vrouwenonderdrukking toe, maar vragen zich af of de gekozen strategie constructief is. Ook wordt ze gewaarschuwd dat een film als *Submission* door moslims als kwetsend of pijnlijk ervaren zou kunnen worden, maar dit kan haar er niet van weerhouden haar strijd te voeren. Ruim twee maanden later is Theo van Gogh vermoord en kan Hirsi Ali niet in het openbaar en in de Tweede Kamer verschijnen vanwege doodsb bedreigingen. De gebeurtenissen hebben Nederland opgeschrikt en ook in het buitenland voor opschudding gezorgd.

Een controversiële persoon

De beperkte opnamecapaciteit en de doorgaans snel verzadigde interesse van de media gelden niet voor Ayaan Hirsi Ali (Van Tilborgh, 2006). Vanaf 2002 stijgt de media-aandacht voor Hirsi Ali spectaculair. Deze evenaart zelfs bijna de belangstelling voor de populaire Pim Fortuyn in de periode voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezingen in 2002. Fortuyn is dan, vergeleken met andere opiniemakers, het meest nadrukkelijk aanwezig in het publieke debat. Die aandacht verviervoudigt nadat hij is vermoord. In de internationale media duikt Hirsi Ali in 2004 echter al vaker op dan Pim Fortuyn voor zijn dood. Met haar levensloop en denkbeelden genereert Hirsi Ali niet alleen een enorme media-aandacht, het leidt bovendien tot een uitzonderlijke toename van interesse voor hoofddoeken, vrouwenbesnijdenis, het vermeende achterlopen van moslims, eerwraak en huiselijk geweld. Haar agendapunten blijken bij andere opiniemakers (hernieuwde) aandacht voor vergelijkbare en verwante thema's te wekken. Deze navolging bevestigt Hirsi Ali's leidende positie in het debat over zaken die moslima's aangaan, zoals emancipatie.

Hirsi Ali is consistent in haar opvattingen en zeer doelgericht bezig met haar politieke missie, beschrijven Berkeljon en Wansink in hun boek *De Orkaan Ayaan* (2006). Van belang hierbij is de 'moeilijke boodschap' dat de islam op gespannen voet staat met mensenrechten. Ook al verschillen zij onderling op belangrijke punten van inzicht, deze boodschap hebben haar bondgenoten met Hirsi Ali gemeen. Daarmee bevinden ze zich in het debat over de islam in een minderheidspositie. Wat Hirsi Ali echter van hen onderscheidt zijn haar theatrale talenten. Zij is mediageniek. Een ander wapen is het inzetten van de pers om mensen voor het blok te zetten. Zo dwong zij via een interview in *NRC Handelsblad* een permanente verblijfplaats in een beveiligd appartement af bij minister Donner. Hirsi Ali besteedt veel zorg aan haar openbare optredens. Niet alleen met betrekking tot wat zij zegt, maar ook met haar presentatie en uiterlijk. De aandacht van de media roept, volgens haar persoonlijke assistent bij de VVD, jaloezie op bij collega's. Het zijn echter haar confronterende standpunten die voor de meeste weerstand zorgen. Niet alleen bij moslims, maar ook bij wetenschappers. Volgens islamcriticus Afshin Ellian zitten westerse intellectuelen met mensen als Hirsi Ali in hun maag, omdat zij niet langer luisteren naar hun standaardverhaal (Berkeljon & Wansink, 2006).

Ayaan Hirsi Ali benadrukt de onverenigbaarheid van de islam met de emancipatie van vrouwen. Zij neemt een kritisch standpunt in tegenover moslimscholen als belemmering voor de integratie en wijst de islamitische zuil af en dus ook subsidie aan

islamitisch organisaties. Net als Frits Bolkestein in de jaren '90 deed, zet Hirsi Ali zich af tegen de opvatting dat immigranten meer zichzelf zijn als ze aan hun eigen cultuur en godsdienst vasthouden. Zij verzet zich tegen de uitspraken dat haar politieke opvattingen voortkomen uit frustraties over haar moslimverleden, maar is wel van mening dat de islamitische wereld in veel opzichten bij het Westen achterloopt. Dat moslimvrouwen het slecht doen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt is hun eigen schuld, volgens Hirsi Ali. Door hun geloof maken ze te weinig gebruik van de mogelijkheden op het gebied van scholing, werk en de vrijheden in het Westen. Deze zijn in de landen van herkomst zeer beperkt. Daarom moeten autochtone westerling zich niet laten verleiden tot het in bescherming nemen van gekwetste moslims, aldus Hirsi Ali. Het is van belang een bloeiende cultuur van kritiek onder moslims aan te moedigen. De crisis van de islamitische wereld zou namelijk ook een bedreiging voor het westen vormen. Een standpunt dat de westerse media graag belichten na de aanslagen van 11 september 2001. Volgens Na_ma Azough, een voormalige collega van Hirsi Ali, zou het fenomeen Hirsi Ali er dan ook niet geweest zijn zonder deze aanslagen. "Zij past perfect in een wereld die sindsdien vervuld is van angst, oorlog en twijfel", aldus Azough in *De orkaan Ayaan* (2006).

Het Ayaan-effect

Ayaan Hirsi Ali zet zich in voor moslima's in Nederland. Volgens Abram de Swaan moeten veruit de meesten echter niets van haar hebben (Van Tilborgh, 2006). Zij nemen de discriminatie en onderdrukking van vrouwen niet voor lief. In de openbare kritiek voelen zij echter een afwijzing en kleinering van moslims in het algemeen. Juist doordat Hirsi Ali de misstanden die ze aanklaagt zo nauw in verband brengt met de islam en ze toeschrijft aan een achtergebleven mentaliteit wordt het bijna onmogelijk voor moslima's om een mogelijke achterstand te erkennen. Zo zouden ze immers niet alleen de loyaliteit verbreken met de mannen in hun leven, maar ook hun eigen godsdienst afvallen. Dit weerhoudt hen ervan te emanciperen, aldus de Swaan.

Het feit dat Hirsi Ali een allochtoon is die in een oogwenk de Nederlandse taal heeft leren beheersen, zich in relatief korte tijd omhoog heeft weten te werken in een nieuwe samenleving en veel aandacht krijgt in het publieke debat betekent echter niet dat zij voor moslimvrouwen in aanmerking komt als rolmodel. Dit blijkt uit onderzoek van Yolanda van Tilborgh van de Universiteit Amsterdam (2006). Uit de interviews die zij voor dit onderzoek deed blijkt dat veel moslima's de voorkeur geven aan prinses Maxima of de Amsterdamse wethoudster Fatima Elatik, die zich 'ondanks haar carrière' inzet voor moslima's. Als vertegenwoordiger van de dominante autochtonen houdt Hirsi Ali er wellicht een verborgen agenda op na. De meeste moslimvrouwen denken dan ook dat zij het slecht met hen voorheeft. Zij zou een hekel hebben aan de islam en van daaruit streven naar strijd en distantie tussen mensen. Er gaat onder moslima's een ongecoördineerd, maar gemeenschappelijk verzet schuil. Dit uit zich in anonieme kwaadsprekerij. Met deze ruimte verleggen moslima's de grenzen die Hirsi Ali hen oplegt en creëren zij een vorm van weerstand die hen helpt hun gevoel van eigenwaarde te behouden, concludeert Van Tilborgh. Met de techniek van onverschilligheid en door zich dom te houden vermijden de moslimvrouwen een openlijke aanval op Hirsi Ali. Verder hangt hun afkeer samen met Hirsi Ali's loyaliteiten, waarmee de moslima's zich niet kunnen identificeren. Zij is een afvallige van het geloof, haar familie en de gemeenschap. Moslima's kunnen zich totaal niet inleven, aldus Van Tilborgh.

Veel moslima's concluderen dat zij de buitenstaanders van de samenleving zijn, volgens Yolanda van Tilborgh (2006). Zij vinden dat Hirsi Ali en haar achterhoede een ontoelaatbare situatie in de hand werken door de islam en moslims in het publieke debat als verwerpelijk af te schilderen. De manier waarop moslima's de ordening van standpunten in de media ervaren, ondersteunt hun aanname dat zij een nadrukkelijk andere groep zijn dan autochtonen. Veel moslimvrouwen vinden dat zij niet voldoende worden gerepresenteerd in het debat. Zij vinden dat de media geen tegenkracht bieden aan de islamcritica. Hirsi Ali kan volgens hen zomaar alles zeggen. Ze zien het feit dat de pers aan Hirsi Ali altijd meer ruimte geeft dan aan hen als een onrecht. 'Het is gewoon altijd Hirsi Ali, Hirsi Ali, Hirsi Ali', zegt bijvoorbeeld één van de geïnterviewde moslimvrouwen in Van Tilborgh's boek *Wij zijn Nederland* (2006).

Voor Cisca Dresselhuys, hoofdredactrice van *Opzij*, staat het echter buiten kijf dat Hirsi Ali belangrijk werk heeft verricht voor de emancipatie van moslima's. Zij reikte Hirsi Ali in 2005 dan ook de Harriët Freezerring uit, de emancipatieprijs van het blad *Opzij*. "Haar aanhang onder bijvoorbeeld Marokkaanse vrouwen is groter dan velen denken", zegt Dresselhuys in het boek *De orkaan Ayaan* (2006). Volgens Dresselhuys heeft elke beweging voorlopers nodig. Zij onderstreept dat Aletta Jacobs bijvoorbeeld door veel christelijke en arbeidersvrouwen werd verafschuwd en dat de strijd van de Dolle Mina's ook niet bepaald rustig verliep. Toch heeft Hirsi Ali zelf het gevoel dat ze haar boodschap niet meer kwijt kan in Nederland en ze besluit Nederland te verlaten.

Sara Berkeljon en Hans Wansink (2006) beschrijven dat één van de belangrijkste redenen dat Hirsi Ali weg wil, te maken heeft met de reactie van Nederlandse moslima's. Ze vindt het verontrustend hoe heftig de reacties op haar optreden soms zijn en zegt dat zij in het buitenland anders wordt benaderd. In de Verenigde Staten werd er met afschuw gereageerd op het besluit van minister Verdonk om Hirsi Ali haar paspoort te ontnemen. Hirsi Ali wordt daar dan ook binnengehaald als een verjaagde wereldster. Tijdens haar afscheid op 30 augustus 2006 verdedigt Hirsi Ali haar keuze voor het rechts-conservatieve American Enterprise Institute. Ze heeft liever een omgeving waarin gediscussieerd wordt, dan waar iedereen het met elkaar eens is. "Ze houden in Amerika wel van controversen", aldus Hirsi Ali.

2.2 Emancipatie van autochtone vrouwen in Nederland

Moslima's zouden worstelen met de botsende waarden van hun eigen religie en cultuur en die van de seculiere, moderne Nederlandse samenleving. Het is goed ons daarbij te realiseren dat we niet zo ver in de geschiedenis terug hoeven te gaan voor een tijd dat ook in Nederland de overgrote meerderheid van de vrouwen een achterstandpositie ten opzichte van mannen had (Avezaat et al., 2003). In de Nederlandse samenleving hebben zich de afgelopen honderd jaar ook veranderingen voltrokken. De huidige man-vrouwverhoudingen in Nederland zijn het resultaat van meerdere emancipatiegolven, die in deze paragraaf worden beschreven.

Eerste emancipatiegolf

In de eerste helft van de negentiende eeuw moesten burgervrouwen in Nederland thuis blijven vanwege hun veiligheid en zogenaamde eerbiedwaardigheid (De Swaan, 1979). Zij kregen allerlei uitgaansbeperkingen opgelegd en hielden zich daar ook aan om op deze manier niet in aanraking te komen met de lage volksklassen. Tegen het eind van

de negentiende eeuw waren deze beperkingen al controversieel en verschilden van plaats tot plaats. In het laatste kwart van de negentiende eeuw was er sprake van een omslag. De straten werden veiliger en vrouwen zochten ook werk buitenshuis. Een eigen inkomen en beroepsprestige maakten de werkende vrouw minder afhankelijk van haar echtgenoot en daarmee verschoof de balans in de strijd tussen man en vrouw. Na 1890 verdwenen de uitgaansbeperkingen voor vrouwen dan ook in hoog tempo. Er was sprake van een overgangsfase waarin vrouwen, hoewel nog gescheiden, een steeds grotere bewegingsvrijheid eisten. Dit feminisme van de negentiende eeuw keerde zich tegen de, toen nog dominante, traditionele opvattingen en werd geïnspireerd door het liberale waardepatroon (Schoonenboom & In 't Veld-Langeveld, 1976).

Toch werd het nog lang onfatsoenlijk gevonden als een meisje 'van nette familie' werkte voor geld (Gieles-Colenbrander & Schreuder, 1989). Men zag het als een teken van armoede en dat was vernederend. Een verschil met Aletta Jacobs, die zich openlijk vestigde als arts. Zij hielp daarmee het vooroordeel tegen werkende vrouwen te doorbreken. Dit was het tweede terrein waarop zij baanbreekster was. Het eerste terrein was studie. Eerder richtte zij namelijk, toen ze zeventien was, een verzoek aan minister Thorbecke om toegelaten te worden tot de universiteit. Aletta kreeg toestemming en zo baande zij de weg voor de vrouw naar de universiteit en later de arbeidsmarkt. Ook in de strijd voor het vrouwenkiesrecht liep Aletta Jacobs voorop. In deze tijd waren de arbeidersmannen net zozeer van het kiesrecht uitgesloten als de vrouwen. In de kiesrechtstrijd van die tijd waren er dus twee fronten. Het ene front was dat van de feministen, onder leiding van Aletta Jacobs. Voor hen was vrouwenkiesrecht het eerste doel, ook als dat niet voor alle vrouwen zou gelden. Het andere front werd gevormd door de socialisten. Voor hen was algemeen kiesrecht het eerste doel, ook als dat eerst nog alleen voor mannen zou gelden.

Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog was de tijd rijp. In 1917 werd in Nederland de grondwet gewijzigd. Voor alle mannen kwam er actief kiesrecht (het recht om te kiezen) en passief kiesrecht (het recht om gekozen te worden). Voor vrouwen kwam er voorlopig alleen passief kiesrecht. In 1918 nam de eerste gekozen vrouw zitting in de Tweede Kamer. In 1919 werd een wet aangenomen die ook aan vrouwen het actief kiesrecht toekende: de 'Wet Jacobs'. In 1922 werd deze staatkundige gelijkstelling van mannen en vrouwen ook in de grondwet vastgelegd. Nederland was daarmee één van de laatste landen in Europa die vrouwen kiesrecht verschafte (www.geschiedenisvoorkinderen.nl). Nadat dit kiesrecht verkregen was, verstomden de feministische geluiden voor een tijd en dit betekende het einde van de eerste emancipatiegolf.

Tweede emancipatiegolf

De periode die volgt na de eerste emancipatiegolf wordt beschreven door Schoonenboom en In 't Veld-Langeveld (1976). Vanaf 1960 is het feminisme opnieuw in opkomst. De door het liberale waardepatroon benadrukte formele rechten, zoals het kiesrecht, zijn gerealiseerd. Toch worden deze rechten slechts weinig benut. Het gedrag van de vrouw wordt nog bepaald door traditionele opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Deze opvattingen worden gekenmerkt door de waarde dat man en vrouw complementair zijn en dat de belangrijkste taak van de vrouw in het gezin ligt. Het feminisme keert zich echter tegen deze opvatting.

Gieles-Colenbrander en Schreuder (1989) beschouwen Joke Kool-Smit's artikel *Het onbehagen bij de vrouw* uit 1967 als het begin van de tweede emancipatiegolf in Nederland. Kool-Smit laat weten dat de emancipatie is blijven steken. De vrouw had rechten gekregen, maar nog niet genoeg kansen om er gebruik van te maken. De vrouw was nog steeds afhankelijk van de man. Het artikel vond grote weerklank, veel vrouwen herkenden zich erin. De doelstellingen van Kool-Smit werden opgenomen in het actieprogramma van emancipatoire belangenorganisaties als Man-Vrouw-Maatschappij, Dolle Mina en Rooie Vrouwen, met roldoorbreking als hoofddoel. Het hernieuwde feminisme benadrukt, in vergelijking met de negentiende eeuw, het recht op arbeid van de gehuwde vrouw veel sterker (Schoonenboom & In 't Veld-Langeveld, 1976). De belangrijkste verschuiving in opvattingen ten opzichte van vroeger betreft het plaatsmaken van de oorspronkelijke exclusieve gezinsrol van de vrouw naar een algemene acceptatie van een maatschappelijk functioneren van de vrouw.

De tweede emancipatiegolf was onderdeel van een bredere maatschappelijke omslag. Men probeerde zich los te maken van allerlei traditionele gedragsconventies en inhibities. De emancipatie strekte zich bijvoorbeeld ook uit naar de kerk. Het gevolg hiervan was een voortgaande secularisatie (Schoonenboom & In 't Veld-Langeveld, 1976). De sturende functie van de kerken met betrekking tot de positie van de vrouw was zodoende in de jaren zeventig duidelijk van minder groot belang dan in de jaren vijftig. De verspreiding van emancipatiewaarden ondervond dan ook steeds minder weerstand van deze zijde. Secularisatie heeft dus een belangrijke invloed gehad op het emancipatieproces van de Nederlandse vrouw.

De sturende rol van de kerk werd overgenomen door een nieuwe elite van hoger opgeleide opiniemakers. Dat gold ook voor de vrouwenemancipatie, volgens Schoonenboom en In 't Veld-Langeveld (1976). Het feminisme werd vooral gedragen door vrouwen met een hoog opleidingsniveau, werkzaam in de hogere beroepssectoren. Hun acties en gepropageerde waarden zullen vooral zijn aangeslagen bij vrouwen die in soortgelijke posities verkeren en al een zekere onvrede voelen met hun door de rolverdeling bepaalde bestaan. Aan aandacht van de publiciteitsmedia voor het feminisme heeft het niet ontbroken. De geuite ideeën zullen zeker de categorieën vrouwen hebben bereikt die gevoelig waren voor de gestelde problematiek. Hetzelfde elitaire karakter kan echter ook met zich hebben meegebracht dat de motieven en doeleinden zijn voorbijgegaan aan die vrouwen die hun ontplooiing in het gezin zochten. Bij hen zullen de door het feminisme geuite ideeën niet aangeslagen zijn, misschien zelfs nauwelijks opgemerkt. Dit gold ook voor het merendeel van de vrouwen die in het kader van gezinsmigratie in Nederland woonachtig waren. In de volgende paragraaf zal ik kort stilstaan bij de migratiegeschiedenis en cultuurverschillen alvorens in te gaan op de derde emancipatiegolf.

2.3 Cultuurverschillen en de positie van migrantenvrouwen

Eén van de belangrijkste culturele veranderingen sinds de jaren '60 heeft te maken met de instroom van allochtonen in Nederland (Veenman, 2002). De man-vrouwverhoudingen bij allochtonen worden niet alleen bepaald door hun migratiegeschiedenis en sociaal-economische positie, maar ook door de culturele tradities die ze van huis uit meenemen naar de Nederlandse samenleving. In

Nederland zijn moslimgemeenschappen ontstaan die hun eigen culturele tradities in stand proberen te houden. Deze verschillen van de culturele tradities van autochtoon Nederland, die mede het gevolg zijn van de twee emancipatiegolven die hebben plaatsgevonden. Doordat de culturele dimensies van autochtoon en allochtoon Nederland van elkaar verschillen is er een spanningsveld tussen deze twee groepen.

De gemengde structuur van de Nederlandse bevolking

Turken en Marokkanen vestigden zich in de jaren zestig en zeventig in Nederland als arbeidsmigranten en kettingmigratie zorgde daarna voor een verdere instroom (Veenman, 2002). In de eerste plaats waren het gezinsleden die in het kader van gezinshereniging naar Nederland kwamen. Sinds halverwege de jaren tachtig speelt de gezinsvorming een grote rol bij de migratie naar Nederland (huwelijksmigratie). Voor de overgrote meerderheid van de allochtone vrouwen geldt dat ze niet naar Nederland zijn gekomen als arbeidsmigrant, maar in het kader van gezinshereniging of -vorming. Dit is vooral het geval voor de Marokkaanse en Turkse vrouwen. Deze migratie heeft gevolgen voor de maatschappelijke positie van vrouwen in Nederland. Nederland zal voor een steeds groter deel uit personen van niet-westerse herkomst gaan bestaan (Gijsberts et al., 2004). In 2003 telde Nederland 3 miljoen allochtonen, waarvan 1,6 miljoen niet westerse allochtonen. Dit houdt in dat één op de tien inwoners een niet-westerse achtergrond heeft (CBS, 2003).

Gezinsvorming kan worden beschouwd als een belangrijk doel voor vrouwen uit etnische minderheden, maar heeft tegelijkertijd gevolgen voor de emancipatie en integratie van vrouwen uit etnische minderheden (Gijsberts et al., 2004). Vooral niet-westerse allochtone meisjes gaan vroeg het huis uit. De belangrijkste reden hiervoor is dat zij vroeg trouwen. Verder kiest een deel van deze groep bewust een opleiding buiten de woonplaats van hun ouders om op deze manier zelfstandig te kunnen wonen (CBS, 2003). Turken en Marokkanen kennen een traditioneel patroon van gezinsvorming. Meisjes uit deze groepen trouwen over het algemeen 'uit huis': zij verruilen het ouderlijk huis meteen of in elk geval vrij spoedig in voor een eigen gezin. Een derde van de Turken en Marokkanen is getrouwd en heeft een gezin met kinderen. Bovendien kiest een groot deel van de in Nederland wonende Turken en Marokkanen een partner uit het land van herkomst, het zogenaamde 'importhuwelijk'. Het trouwen met een migrant uit het land van herkomst gebeurt niet alleen door jongens, maar ook door meisjes. Een etnisch-gemengd huwelijk is dan ook een grote uitzondering binnen deze groepen. Het gevolg hiervan is dat de man-vrouwverhoudingen sterk bepaald blijven door de culturele tradities uit het land van herkomst (Hooghiemstra, 2003).

Een groot verschil tussen allochtone en autochtone vrouwen is hun sociaal-economische positie. Wat dit betreft hebben allochtone vrouwen namelijk nog altijd een achterstand. Op basis van door het Sociaal Cultureel Planbureau [SCP] onderzochte kenmerken en de relaties daartussen blijkt dat opleidingsniveau de onderscheidende factor is voor de emancipatiegraad van allochtone vrouwen (Gijsberts et al., 2004). Dit was ook het geval voor de intellectuele, autochtone vrouw die de tweede emancipatiegolf trok in de jaren '60 en '70. Opleidingsniveau en de daarmee samenhangende sociaal-economische positie zijn dus een sterk bepalende factor voor de man-vrouwverhoudingen bij allochtonen.

Culturele dimensies

De moslimgemeenschap in Nederland wijkt niet alleen in religieus opzicht af van de autochtone bevolking, maar ook in hun culturele achtergrond. Dit uit zich in andere patronen van denken, voelen en handelen. Het beschrijven van het emancipatieproces dat zich nu in de moslimgemeenschap afspeelt veronderstelt daarom een cultuurrelativistisch uitgangspunt; men moet rekening houden met de culturele achtergrond van individuen bij het beoordelen van hun gedrag (Hofstede, 1991). Dergelijke culturele gedragsverschillen zijn te herleiden tot vier basisdimensies waarop culturen van elkaar verschillen in waardenoriëntaties: 'Machtafstand' (van klein naar groot), 'Collectivisme' tegenover 'Individualisme', 'Femininiteit' tegenover 'Masculiniteit' en 'Onzekerheidsvermijding' (van zwak naar sterk). Deze vier basisdimensies kunnen ook de cultuurverschillen tussen autochtoon en allochtoon Nederland dekken.

De cultuur van de moslimgemeenschap in Nederland kent een grote machtafstand. Een kenmerk hiervan is bijvoorbeeld dat de ongelijkheid tussen mensen zowel wordt verwacht als gewenst, ook tussen seksen. De islam stelt dat de vrouw verplicht is haar man te gehoorzamen, zolang hij haar niet dwingt zich in strijd met religieuze voorschriften te gedragen. Binnen de islam wordt de man gezien als hoofd van het gezin. Volgens Shadid en Van Koningsveld (1990) kan worden gesteld dat de verhoudingen in Nederland over het algemeen egalitairder zijn dan in islamitische landen, ook tussen de seksen. Landen met een grote machtafstand zijn meestal ook collectivistisch. Triandis (1995) kenmerkt de collectieve cultuur van moslims als een hechte cultuur, waarin het belangrijk is dat groepsleden zich gedragen naar de normen van hun cultuur. Wanneer zij van deze norm afwijken is de kans groot dat zij bekritiseerd zullen worden door de andere groepsleden. Vooral wanneer er migratie naar een Westers land plaatsvindt, wordt men hechter, omdat men probeert aan hun oorspronkelijke cultuur vast te houden. Deze culturele tradities geven namelijk een gevoel van zekerheid. Moslims in Nederland zouden daarom moeilijker van de norm van hun cultuur kunnen afwijken dan meer individualistisch ingestelde autochtone Nederlanders. Dit maakt het voor allochtone vrouwen moeilijk om zich te emanciperen naar de waarden van het individualistische Westen, omdat haar eigen groepsleden anders van haar verwachten. Een kenmerk van een collectieve cultuur is binnen de islam dan ook een belangrijk principe (Miehl, 2001). Alles dat iemand doet kan eer en schande teweeg brengen en een familie moet zich op een eervolle manier gedragen om een belangrijk deel van de gemeenschap te blijven uitmaken. Dit geldt vooral voor moslimvrouwen, zij mogen de familie-eer niet schaden.

De scheiding der seksen is één van de meest in het oog springende karakteristieken van de traditionele islamitische samenleving, volgens Shadid en Van Koningsveld (1990). In het algemeen is traditioneel de mannenwereld naar buiten gericht en de vrouwenwereld naar binnen. Er wordt van uitgegaan dat de vrouw zich primair bezighoudt met de opvoeding van de kinderen en de huishouding. Het participeren in andere maatschappelijke sectoren is haar door de islam niet verboden, al wordt dit aan bepaalde voorwaarden verbonden. Deze voorwaarden impliceren dat de maatschappelijke functie van de vrouw buiten het gezinsverband zoveel mogelijk dient te worden aangepast aan de regels die gelden voor de omgang tussen de seksen. De islam heeft een duidelijk stelsel van concrete leefregels en omgangsvormen, waar je je als gelovige aan dient te houden. Moslims zijn over het algemeen erg trots op hun islamitische afkomst, volgens Miller (1979). Moslimmigranten zijn meestal religieus

zelfs nog actiever dan zij waren in hun thuisland. De religie geeft hen namelijk het vermogen om gevoelens van isolatie en desoriëntatie te overkomen. Het beschermt hen tegen identiteitsverlies en vervreemding (Shadid & Van Koningsveld, 1990). Er kan daarom gesteld worden dat zij een hoge mate van onzekerheidsvermijding hebben.

Wanneer migranten uit een cultuur die wordt gekenmerkt door een relatief hoge mate van collectivisme, hiërarchische gezagsverhoudingen, een duidelijk afgegrensde man-vrouwwereld en bindende gedragsregels terechtkomen in een egalitaire, individualistische en feminie cultuur als de Nederlandse samenleving, ervaren zij vermoedelijk een groot gebrek aan houvast. Volgens Hofstede (1991) uit dit zich meestal in een zekere vorm van een cultuurschok.

De culturele dimensies van Hofstede beschrijven culturen op grote lijnen, maar laten weinig ruimte voor de variaties en verschillen die er altijd binnen één cultuur bestaan. Daarom zijn deze dimensies niet altijd voldoende in staat om de dynamiek in de multiculturele samenleving te verklaren. Ruben Gowricharn daarentegen vraagt in *Het omstreden paradijs* (2002) aandacht voor de gestaag veranderde culturele complexiteit van de moderne samenleving. Volgens hem zijn er minstens drie conclusies te trekken. Ten eerste nemen de sociale, economische en culturele verschillen tussen allochtonen en autochtonen af. Huidskleur, afkomst, sociale klassen en cultuur vallen ook niet meer samen en raken vermengd met elkaar. De verschillen tussen de basisdimensies van Hofstede kunnen hierdoor ook steeds kleiner worden. Ten tweede klopt het volgens Gowricharn dat culturen hybride zijn, maar construeren betrokkenen hun nieuwe identiteiten vooral door verschillen te benadrukken. De derde conclusie is dat er grenzen zijn aan de dominante benadering van de multiculturele samenleving. Zij is beperkt tot allochtonen, het perspectief is beperkt tot de onderklasse van de samenleving en tot het idee van de natiestaat als een gesloten entiteit, aldus Gowricharn. Deze kanttekeningen moeten in het achterhoofd gehouden worden bij gebruik van Hofstede's culturele dimensies en ik zal hier in de rest van deze paragraaf nader op ingaan.

Spanningen die optreden

Binnen een gastland dat geconfronteerd wordt met vreemdelingen treden ook vaste reactiepatronen op. Er is sprake van ethnocentrisme wanneer de gevestigden de nieuwkomers beoordelen aan de hand van de normen van hun eigen cultuur, aangezien deze beoordeling vaak ongunstig uitpakt. Dit ethnocentrisme is een voedingsbodem voor segregatie. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, leidt intercultureel contact tussen groepen dus niet automatisch tot wederzijds begrip. Gewoonlijk wordt elke groep in zijn identiteit bevestigd en worden leden van de andere groep niet als individu beoordeeld, maar volgens de groepsstereotypen. Onder dergelijke omstandigheden ontstaat gemakkelijk een groepsdynamiek waarbij de autochtonen zich als gevestigden gaan gedragen en de allochtonen worden behandeld als buitenstaanders (Elias & Scotson, 1976). De Islam wordt door de gevestigden in Nederland geassocieerd met de onderdrukking van vrouwen. Dit staat tegenover het moderne beeld dat de gevestigden van zichzelf en hun maatschappij hebben, waarbij wordt gemodelleerd naar de 'beste' leden van de groep, volgens Schnabel (2004). Het beeld van de gehele groep buitenstaanders wordt echter gemodelleerd naar de 'slechte' kenmerken van het 'slechtste' deel van die groep, aldus Elias en Scotson (1976).

De kern van het probleem ligt in een ongelijke machtsbalans tussen autochtonen en allochtonen en de daarin besloten spanningen, die snel leiden tot een stigmatisering van een groep buitenstaanders door een gevestigde groep. De ongelijke machtsbalans in deze situatie komt, volgens Naema Tahir (2003), voort uit het feit dat allochtonen in Nederland, in het bijzonder moslimvrouwen, een achterstandspositie hebben op autochtonen in sociaal, economisch en maatschappelijk opzicht. Allochtone vrouwen zijn lager opgeleid dan hun autochtone tegenhangers, nemen minder deel aan het arbeidsproces, leven maatschappelijk geïsoleerder en hebben vaker een taalachterstand.

Integratie van moslims

Volgens Elias en Scotson (1976) vormt de moslimgemeenschap een gevaar voor de aangeleerde verdedigingsmechanismen van de gevestigde groep tegen inbreuken op gemeenschappelijke normen en taboes. Autochtonen gebruiken deze verdedigingsmechanismen om hun hoge zelfwaardering te behouden. Normen en taboes verhogen namelijk het gevoel om tot een groep te behoren. De autochtonen hebben samen een groepsproces doorlopen van verleden via heden naar een toekomst, dat hen voorziet van een gemeenschapsgevoel. Zij voelen een band met elkaar die zij niet met de moslims voelen. Dat moslims niet de normen delen van de gevestigde groep kan irritatie opwekken. Dit wordt dan opgevat als een aanval op het wij-beeld en wij-ideaal van autochtoon Nederland. Dit proces werkt echter ook omgekeerd. Door de negatieve reacties wordt de onderlinge cohesie van de minderheden vergroot en wordt de wij/zij-scheiding realiteit.

Als regel verwacht men in gevestigde gemeenschappen dat nieuwelingen zich aan de normen en overtuigingen aanpassen en hun bereidheid tonen zich in te voegen (Elias & Scotson, 1976). Het kan echter voorkomen dat de nieuwe bewoners zich blijven gedragen zoals ze voorheen gewend waren. Moslims in Nederland hebben hun religie als bindende factor. Vooral de eerste generatie moslims gebruikt de islam als manier om hun identiteit uit te drukken (Tennekes, 1990). Ze zien zichzelf als anders dan Nederlanders en Nederlanders beschouwen hen ook als anders dan zichzelf. De islamitische religie en daaruit voortvloeiende normen en overtuigingen tegenover de christelijke oorsprong van de Nederlandse maatschappij zorgt ervoor dat de buitenstaanders zich niet aanpassen en invoegen op de manier die de gevestigden zouden willen. Het belangrijkste wapen van de gevestigden is dan een 'ideologie' ontwikkelen, een systeem van houdingen en overtuigingen die de eigen superioriteit onderstreept. Het beeld van de buitenstaanders is dan een zwart-wittekening die geen ruimte laat voor de verschillen tussen de mensen onderling. Het beeld stemt overheen met de 'minderheid van de slechtsten'. De eerder genoemde anti-islamitische gevoelens en negatieve stereotypering komen hieruit voort.

Volgens Anil Ramdas (2005) is in Nederland bijvoorbeeld nooit eerder zo heftig gereageerd op de houding van sommige islamitische mannen tegenover vrouwen. En het woord 'sommige' laten opiniemakers als Ayaan Hirsi Ali, Pim Fortuyn of Geert Wilders voor het gemak weg. Nooit eerder zou met zoveel onverhulde trots en zelfverheerlijking gewezen zijn op de achterlijkheid van buitenstaanders die de verworvenheden van vrije verkiezingen en vrije meningsuiting niet zouden begrijpen en nooit zouden willen delen. Nooit eerder zou zo hard geroepen zijn dat buitenstaanders een bedreiging zijn voor de levensstijl van de gevestigden.

Dit fenomeen zien we niet alleen in Nederland, maar in heel Europa. Het fenomeen is ook niet nieuw. Philomena Essed heeft het al in 1994, in haar boek *Diversiteit*, over de verharding van het etnische klimaat in de diverse Europese landen. Volgens haar is het idee blijven bestaan dat culturen die voortkomen uit (West-) Europa een voorsprong hebben op de rest van de wereld. Volgens haar worden vrouwen van kleur in Europa, vooral moslimvrouwen, als niet-Europees of als niet echt Europees bestempeld. Sommige vrouwen zijn immigranten van de eerste generatie en dragen de herinnering aan het land van herkomst met zich mee. Velen zijn echter in Europa geboren en hebben dit als enige thuis. Europese beelden van moslimvrouwen zouden noties bevatten van culturele 'onderontwikkeling'. Volgens Essed is alledaags racisme in Europa lange tijd ontkend en gebagatelliseerd. Zowel mannen als vrouwen worden geconfronteerd met beperkingen op de arbeidsmarkt als gevolg van discriminatie en de economische teruggang.

Elias en Scotson (1976) beschrijven verder dat er sprake is van oprechte verbijstering van de gevestigden over het feit dat deze nieuwkomers niet beantwoorden aan hun eigen maatstaven, waarvan ze altijd stilzwijgend hadden verondersteld dat het de maatstaven voor iedereen waren. Door het onvermogen om zaken van een andere kant te bekijken, stellen zij paradoxale eisen aan de nieuwkomers: ze wijzen de groep af als buitenstaanders en beletten hen aan hun eigen gemeenschapsleven deel te nemen, terwijl ze hen er tevens van beschuldigen niet aan dit gemeenschapsleven deel te nemen. De nieuwelingen worden als een bedreiging van de bestaande orde beschouwd. In een veranderende maatschappij vol statusangsten, ontwikkelen de gevestigden gewoonlijk een buitengewone gevoeligheid voor alles wat hun eigen status in gevaar kan brengen. De gevestigden proberen hun superieure status die wordt bedreigd door de nieuwelingen te handhaven. De nieuwelingen, in de rol van buitenstaanders gedrongen, worden door de gevestigden beschouwd als mensen die een inbreuk maken op hun gevoeligheden, door zich op een manier te gedragen waaraan in de ogen van de gevestigden heel duidelijk het stigma van sociale minderwaardigheid kleeft.

Dit probleem loopt parallel met het integratievraagstuk en maakt wellicht deel hiervan uit. Er zijn vele opvattingen over wat integratie inhoudt (Vermeulen & Penninx, 1994). Het lijkt erop dat autochtonen in Nederland onder integratie verstaan dat ook de Nederlandse opvattingen van vrouwenemancipatie door moslims worden overgenomen. Het gaat hier in feite om assimilatie. Dit heeft te maken met de verharde houding ten opzichte van immigranten in Nederland. Volgens David Pinto (2004) is de roep om integratie, in de zin van aanpassing aan de Nederlandse identiteit en cultuur, wel begrijpelijk maar feitelijk onhaalbaar. Dan wordt de werking van de 'wet van omgekeerde inspanning' alleen maar versterkt. Met andere woorden: men gaat zich juist afzetten. Volgens Schnabel (2004) is er nu wel degelijk behoefte aan een inhaalbeweging, bedoeld om zo snel mogelijk aan te komen op het punt waar de gevestigden alweer net vertrokken zijn. Met andere woorden: een deel van autochtoon Nederland vindt dat het tijd wordt dat hun opvattingen over man-vrouwverhoudingen ook door de moslimgemeenschappen overgenomen worden.

2.4 Derde emancipatiegolf

De opvatting dat man-vrouwverhoudingen egalitairder moeten worden is niet meer slechts een westerse opvatting. Feminisme is tegenwoordig een wereldwijd begrip (Fernea, 1998). Feministische ideeën worden wereldwijd verspreid. Mensen in andere landen, met andere tradities, reageren allemaal anders op feministische ideeën. Soms geven ze er hun eigen draai aan. Dit laatste is wat vele moslimvrouwen, ook in Nederland, op dit moment aan het doen zijn. Ze bekijken welke sterke punten zijzelf hebben en welke richting ze hiermee uit willen. Deze huidige ontwikkeling staat bekend als moslimfeminisme en de derde emancipatiegolf.

Moslimfeminisme vanuit internationaal perspectief

Elizabeth Warnock Fernea (1998) deed onderzoek naar moslimfeminisme in vele landen in het Midden Oosten en Noord Afrika, waar de islam de grootste godsdienst is. Zij concludeerde dat de paternalistische traditie van de islam wordt herzien door moslimvrouwen die naast mannen de publieke werkvloer betreden en hierbij erkenning, respect en verantwoordelijkheid verwachten. Moslimfeministen zien het westerse feminisme als een stroming die man en vrouw wil scheiden, die de vrouw van de familie los wil zien. Moslimfeminisme moedigt het huwelijk, kinderen krijgen en andere behoeften juist aan, maar dan als gedeelde taak voor man en vrouw. Verder wordt het westerse feminisme gezien als grotendeels geseculariseerde beweging, die los staat van religie. Voor de meeste moslimfeministen is religie echter een belangrijk deel van hun leven, waar ze zich niet van los kunnen en willen maken.

De oorsprong van het moslimfeminisme ligt in de opvatting van islamitische vrouwen dat gelijkwaardigheid van man en vrouw al in de Koran staat. Het probleem is volgens hen alleen dat deze heilige tekst verkeerd wordt geïnterpreteerd en uitgelegd. Het eerste doel van het moslimfeminisme is er dan ook op gericht dat vrouwen actief worden betrokken in de herinterpretatie van de Koran, traditioneel een domein dat is voorbehouden aan mannen. Vele moslimfeministen gebruiken strategieën die gerelateerd zijn aan westerse praktijken, maar volgens hun eigen traditie. Zij nemen bestaande ideeën over, maar veranderen deze naar hun eigen situatie. Het lezen van literatuur is bijvoorbeeld een belangrijke strategie die ook door westerse feministen wordt erkend, maar voor het moslimfeminisme van groter belang is door de hoge waarde van literatuur in de islamitische wereld. Volgens moslimfeministen wordt de moslimvrouw ondergewaardeerd door westerse feministen. Zij worden beschouwd als onderdanig en onderdrukt, terwijl moslimvrouwen zelf het idee hebben dat zij krachtiger zijn dan mannen. Zij gebruiken deze kracht naar eigen zeggen pas als het nodig is. En het lijkt erop dat die tijd nu gekomen is. Elizabeth Warnock Fernea was er tijdens haar onderzoek getuige van dat moslimfeministen wereldwijd iets nieuws aan het creëren zijn uit stukjes westerse ideeën en hun eigen tradities en geloof. Ze strijden voor rechtsmatige en economische gelijkheid en benadrukken hierbij het belang van de familie en van religieuze waarden.

Het moslimfeminisme staat volgens Okin (1999) echter op gespannen voet met multiculturalisme. Het multiculturalisme houdt namelijk in dat minderheidsculturen groepsrechten krijgen. Hierdoor dreigen vrouwen juist rechten te verliezen, omdat in bepaalde minderheidsculturen man en vrouw geen gelijke rechten hebben. Het feminisme heeft bereikt dat vrouwen in Nederland gelijke rechten krijgen en serieus worden genomen. Patriarchale minderheidsculturen zouden deze verworvenheid

bedreigen en de klok weer terug willen zetten naar een samenleving van voor de emancipatie. Multiculturalisme geeft minderheidsgroepen de kans hiertoe. Wanneer de dominante ideeën van een groep duidelijk botsen met het idee dat mannen en vrouwen gelijk zijn, moet men volgens Okin minder bezorgd zijn om de rechten van de minderheid en zich meer bekommeren om de consequenties hiervan voor de vrouwelijke leden van de groep. Sekseverhoudingen zijn de toetssteen voor culturele tolerantie. Wanneer culturele praktijken vrouwen onderdrukken kan men die, volgens Okin, niet binnen de westerse samenleving tolereren.

Derde emancipatiegolf in Nederland

Op dit moment wordt het moslimfeminisme ook in Nederland tot leven geroepen. Hierdoor staat Nederland aan het begin van een derde emancipatiegolf (Hirsi Ali, 2003). Het gaat bij deze derde golf niet om formele rechten, aangezien die al wettelijk zijn gewaarborgd in Nederland. Het gaat om een mentaliteitsverandering in de opvattingen binnen etnische- en geloofsgemeenschappen die op de één of andere manier niet zijn meegegaan op de golven van de eerste en tweede emancipatiestrijd. Eerst was er niemand die over de problemen sprak, nu zijn er al vele moslimvrouwen die deze achterstandspositie aanklagen.

Deze derde golf is niet alleen tot stand gekomen door de invloed van het moslimfeminisme, ook de autoctonen in Nederland roepen de moslimvrouwen op tot een derde emancipatiegolf. Dit spanningsveld tussen gevestigden en buitenstaanders werd al eerder beschreven. Volgens vele autochtone bewoners neemt de onderdrukking van vrouwen in de moslimgemeenschappen toe. Ayaan Hirsi Ali noemt als voorbeeld hiervan de verhoudingsgewijze meerderheid van moslima's in vrouwenopvangtehuizen (Verhofstadt, 2004). Autoctonen zouden vinden dat dit botst met de normen en waarden in Nederland. Dit willen zij nu zo snel mogelijk veranderd zien, volgens Hirsi Ali.

Politieke acties worden nu vooral tot de moslimgemeenschap in Nederland gericht om zo een ommekeer tot stand te brengen in de positie van de vrouw in de islam. Met het idee dat moslims hier zelf aan kunnen meewerken, werd de Commissie Participatie van Vrouwen uit Etnische Minderheden [PAVEM] opgericht. Deze wilde tussen 2003 en 2005 een deelname van allochtone vrouwen aan het maatschappelijk verkeer bevorderen (nl.wikipedia.org). Het was de taak van de commissie om geslaagde praktijkvoorbeelden uit de samenleving te verzamelen en gemeenten beleidsmatig te adviseren. De commissie ondersteunde de dertig grootste gemeenten om allochtone vrouwen meer bij activiteiten in de samenleving te betrekken. Het ging daarbij onder meer om betrokkenheid bij arbeidsmarkt en andere maatschappelijke activiteiten.

Volgens Naema Tahir (2003) kan emancipatie echter niet worden afgedwongen. Emancipatie en zelfwaardering moeten volgens haar uit de vrouw zelf komen. Hier ligt het grootste struikelblok: voor de moslimvrouw is het al snel heiligschennis om expliciet buiten de kaders van de islamitische traditie te zoeken naar emancipatie en ontwikkeling. Hiermee loopt ze namelijk het risico te worden verstoten door haar eigen gemeenschap of als afvallige te worden verklaard. Het is dus van belang om te emanciperen binnen de kaders van het islamitische geloof. Om deze weg te gaan zal de moslimvrouw ruimte moeten nemen om islamitische wetten en regels zelf te interpreteren op een manier die voor haar eigen positie binnen de gemeenschap zinvol is. De interpretaties die nu in haar nadeel werken zijn interpretaties waar geen vrouw

aan te pas is gekomen. Reden temeer om hier zélf een rol in te gaan spelen. Tahir vindt het wenselijk dat het aantal moslimvrouwen in Nederland toeneemt dat in staat is de islamitische traditie te helpen verlossen van vrouwenonderdrukking. Andere moslimvrouwen kunnen hierin als voorbeeld dienen en anderen om hoger op de sociaal-economische ladder te komen. De media kunnen hier een rol in spelen door positieve voorbeelden van geëmancipeerde moslima's te belichten en op deze manier andere moslima's te beïnvloeden, volgens De Boer en Brennecke (2003). Helaas werken de media niet altijd op dergelijke wijze, zoals uit de volgende paragraaf blijkt.

2.5 De rol van de media

De autochtone opvattingen over man-vrouwverhoudingen worden door de media in stand gehouden en overgebracht (Van Zoonen, 2005). Het kan de manier waarop over bepaalde zaken gedacht wordt beïnvloeden op een onbewuste wijze. Dit heeft te maken met beeldvorming. Door vooroordelen naar aanleiding van de beeldvorming over moslims in de dominante media lijkt er nu sprake te zijn van een antwoord in de vorm van media met een multiculturele inslag.

Dominante media

Naema Tahir zou tot het 'kamp Ayaan' gerekend kunnen worden. In *Een moslima ontsluit* (2005) vertelt de van oorsprong islamitische juriste en mensenrechtenactiviste haar levensverhaal. Zij beschrijft hoe zij langzaam maar zeker inzag dat de islam niet haar geloof was en zich hiervan los heeft gemaakt. Haar verhaal wordt gevolgd door opinieartikelen waarin zij zich onder meer kritisch opstelt tegenover de relaties tussen geloof en cultuur en de rechten van de vrouw binnen de moslimgemeenschap.

Op 12 september 2002, een jaar na de aanslagen in New York, is Naema Tahir te gast in *Rondom Tien*. Het programma staat in het teken van zelfkritiek en moslims. De uitzending zou meteen in de vergetelheid zijn geraakt als Ayaan Hirsi Ali, ook één van de genodigden, niet meteen erna was bedreigd en ondergedoken. Kranten, televisie en radio creëerden hun eigen mediahype rondom het programma. Al is de uitzending inmiddels bijna 5 jaar oud, het geeft een goede indruk van de manier waarop de dominante media in Nederland te werk gaan.

Tahir (2005) beschrijft dat er meteen twee kampen ontstaan. Zo krijgen Hirsi Ali en Tahir volop de tijd en ruimte om punten te maken. Zij uiten bezorgdheid over het feit dat moslims ontkennen dat sociale misstanden iets met de islam te maken hebben. De gesprekspartners gaan zelden inhoudelijk op de argumenten van Hirsi Ali en Tahir in. Tahir beaamt de kritiek die later volgt vanuit het andere kamp. De vrouwen zouden meer tijd krijgen om te spreken. De presentator maakt volgens Tahir non-verbaal duidelijk dat hij aan de kant van Hirsi Ali en Tahir staat, net als de meerderheid van de Nederlandse samenleving. Het autochtone kijkerspubliek zal zich zeker kunnen vereenzelvigen met de modern ogende dames en niet met de traditionalistische heren, aldus Tahir.

Dit voorbeeld is door te trekken naar de massamedia in Nederland. Doordat de autochtone Nederlandse media alleen verwesterde types als Hirsi Ali lijken te accepteren als 'succesvolle' geëmancipeerde vrouw, worden diegenen uitgesloten die niet zo (willen) zijn. Bijvoorbeeld de kinderen van moslimmigranten die twijfels hebben

over hun identiteit en zingeving zoeken in de islam. Of zij die zich als moslim thuis voelen in Nederland en niet minderwaardig willen zijn. Volgens Tahir willen zij niet altijd worden gezien als een groep die het minder goed doet dan de 'succesvolle westerling'. Zij willen erkend worden en niet pas als zij 'verlicht' zijn of overkomen. De media creëren hiermee hun eigen beperkingen en geven deze door aan het publiek door middel van beeldvorming (Van Zoonen, 2005). Hierbij kennen mensen eigenschappen toe aan andere personen en worden er groepen van personen met dezelfde eigenschappen gevormd. Naar deze gedachten en verwachtingen gaan groepen zich gedragen. Dit wordt een probleem als mensen op grond van één criterium als een groep beschouwd worden en individuele verschillen niet meer worden opgemerkt. Dit wordt eenzijdige beeldvorming genoemd.

De media hebben een belangrijke rol in dit proces. Dit belang wordt gevormd doordat ze bestaande gevoelens van gemeenschappelijkheid en collectiviteit versterken, nieuwe gemeenschappen construeren en op symbolische wijze mensen en groepen toelaten en uitsluiten van dergelijke verbanden. Deze in- en uitsluitende werking van de media lijkt geen diepgaande gevolgen te hebben. Dit is schijn volgens Liesbet van Zoonen (2005). Zij beschrijft dat minderheden op symbolische wijze worden uitgesloten van de dominante cultuur in Nederland. Hierdoor is het voor hen moeilijker om als volwaardige deelnemers in de maatschappij te functioneren.

Stuart Hall heeft veel geschreven over media en beeldvorming (Van Zoonen, 2005). Zijn 'encoding/decoding' model heeft hij in het begin van de jaren zeventig ontwikkeld. Hierin staat de constructie van betekenissen centraal. Daarbij is het uitgangspunt dat er geen objectieve werkelijkheid bestaat. De werkelijkheid is slechts het resultaat uit specifieke waarnemingen, definities en constructies. De wijze waarop deze verschillende werkelijkheden vorm krijgen hangt af van de sociale en psychologische eigenschappen van personen en groepen die een werkelijkheid construeren. Wat 'de werkelijkheid' is en hoe we haar moeten begrijpen ligt volgens Hall nooit vast. Het is altijd een onderwerp van onderhandeling, verandering en strijd. Aan deze continue symbolische onderhandelingen doet iedereen onafgebroken mee, door met elkaar te praten, informatie uit te wisselen, interpretaties te geven enzovoort. De uitwisseling wordt beïnvloed door maatschappelijke verhoudingen. Media zijn actieve deelnemers in de constructie van verschillende werkelijkheden. Ze geven namelijk niet zomaar boodschappen door, maar selecteren bepaalde visies en laten andere weg. Ze geven de ontvangers antwoorden op vragen die te maken hebben met belangrijke levensdomeinen. Hiermee creëren ze de werkelijkheid voor de ontvangers.

Beeldvorming

Shadid (1994) heeft veel onderzoek gedaan naar beeldvorming en vooroordelen die hierdoor ontstaan. Volgens hem is één van de functies van vooroordelen dat ze een rol kunnen spelen bij het verminderen van onzekerheid in het contact. Deze onzekerheid is het gevolg van de eerder genoemde cultuurverschillen. Interculturele communicatie tussen autochtonen en allochtonen kan niet effectief verlopen als de wederzijds toegeschreven culturele identiteiten in grote mate gebaseerd zijn op vooroordelen. Het is daarom van essentieel belang aandacht te besteden aan wederzijdse beeldvorming.

De beeldvorming over autochtonen op het gebied van de positie van de vrouw is niet positief, volgens allochtonen (Shadid, 1994). Nederlandse huwelijken zouden worden gekenmerkt door een sterke dominantie van de vrouw en tevens door

wederzijdse concurrentie en egoïsme. Ook buiten het gezinsverband zou de emancipatie van de vrouw meer terrein winnen en een groter maatschappelijk draagvlak krijgen. De seksuele revolutie zou haar niet alleen tegenwerken, maar voltrekt zich ook zonder haar en zelfs tegen haar. Omgekeerd kan uit de literatuur van de hand van autochtone Nederlanders, volgens Shadid, het negatieve beeld dat zij hebben van allochtonen afgeleid worden. Vooral allochtonen met een islamitische achtergrond zouden een inferieure cultuur hebben en een gevaar vormen voor alles wat Nederland dierbaar is. De publicaties leveren ook een belangrijke bijdrage aan de beeldvorming met betrekking tot de positie van de vrouw. Wordt aan de Nederlandse vrouw in de beeldvorming van allochtonen een dominante rol toegekend, van autochtone zijde wordt bij de allochtone vrouw een passieve, slaafse houding geconstateerd. Zij zou slechts een dienende en reproductieve functie hebben. Een andere karaktereigenschap in de beeldvorming over moslims betreft hun vermeende onaangepastheid aan de Nederlandse samenleving. Volgens sommigen ontbreekt het hen niet alleen aan bereidheid om zich aan te passen, maar verzetten zij zich daartegen met alle middelen. Helaas zijn er geen wetenschappelijke gegevens beschikbaar waaruit de mate van verspreiding van deze beeldvorming kan worden afgeleid. Hoewel 'de allochtoon' net zo min bestaat als 'de Nederlander' neemt het generaliseren de laatste jaren wel toe, ook in wetenschappelijke publicaties, aldus Shadid.

Het hoofddoekdebat

Terwijl Nederland een seculiere samenleving is, is de islam het snelst groeiende geloof ter wereld. Volgens Klein (2004) voltrekt er zich onder islamitische burgers, vooral jongere vrouwen, in stilte een revolutie met betrekking tot het geloof. Zo verdubbelt jaarlijks het aantal studentes dat een hoofddoekje gaat dragen.

In de achttiende en negentiende eeuw ontstond in de westerse schilderkunst een subgenre van schilderijen over het Oosten met veelal de harem als onderwerp (Van Zoonen, 2005). De gesluierde vrouw in de harem riep beelden op van geheimzinnige erotiek. Een combinatie van oosterse onderdanigheid en seksuele primitiviteit. Dit stereotiepe beeld van de gesluierde vrouw wordt ook wel een vorm van oriëntalisme genoemd; een door koloniale verhoudingen bepaalde beeldvorming over in dit geval oosterse vrouwen. Een gesluierde vrouw roept vandaag in het westen eerder het beeld op van aseksualiteit dan van zwoele erotiek. In de westerse ogen fungeert de sluier nu vaak als teken van de onderdrukte positie van vrouwen in islamitische culturen.

De uit Iran naar Frankrijk gevluchte Chahdortt Djavann speelde een belangrijke rol in het Franse debat over het hoofddoekenverbod op scholen met haar pamflet tegen de hoofddoek *Weg met de sluier* (2004) in september 2003. Tegenover haar stonden diverse islamdeskundigen die kritiek op haar hadden. Toch kwam het hoofddoekenverbod op scholen erdoor, mede door het pleidooi van Djavann. Haar ideaal is een totaal verbod op hoofddoeken voor minderjarigen in heel Europa. In Nederland is dit verbod er niet, maar er is ook een debat ontstaan over de hoofddoek.

Volgens Cindy van den Bremen en Mira van Kuijeren (2004) is de hoofddoek in de huidige discussie een veel te zwaar beladen symbool geworden dat ten onrechte door velen wordt bestreden. Onder de tweede en derde generatie is er een groeiend aantal moslima's dat er bewust voor kiest. Ze willen participeren in de Nederlandse samenleving, maar wel vanuit hun eigen religieuze overtuiging. De hoofddoek kan

daarbij dienen ter versterking van de eigen identiteit. Zowel de Nederlandse samenleving als de islamitische gemeenschap moet wennen aan het idee dat het hier gaat om een individuele keuze. Veel niet-moslims zouden denken te weten waarom een moslima zich wel of niet dient te sluieren, zonder te luisteren naar deze vrouwen zelf. Naast de puur religieuze connotaties lijkt het wel of de hoofddoek tegenwoordig synoniem staat voor alle politieke gebeurtenissen in de hele islamitische wereld zoals oorlog, terrorisme en fundamentalisme.

Het lijkt erop alsof de Nederlandse samenleving de participatie van gesluierde moslimvrouwen op de arbeidsmarkt maar moeilijk kan accepteren. Hoger opgeleide moslima's met hoofddoek bevinden zich, volgens Van den Bremen en Van Kuijeren, daardoor ongewild in vaak denigrerende situaties. Deze verwarring leidt soms zelfs tot regelrechte discriminatie. Ondanks de helderheid van de Nederlandse Grondwet komen hoofddoekdiscussies regelmatig uitgebreid in het nieuws. Dit heeft mede te maken met het politieke en maatschappelijke klimaat sinds 11 september 2001, dat ervoor heeft gezorgd dat de media op een andere manier met moslims lijken om te gaan.

Moslims in de Nederlandse media

Sinds de aanslagen in New York is er een fel debat ontstaan over de islam. Dit debat is niet meer verstomd, omdat er meer incidenten volgden. In Madrid vielen op 11 maart 2004 bij een fundamentalistische aanslag bijna tweehonderd doden en later dat jaar werd Theo van Gogh vermoord, naar aanleiding van de film *Submission*. In Nederland gingen de media helemaal los. Volgens Geert Mak (2004) spatte de jarenlang opgespaarde vreemdelingenhaat naar buiten. Voor veel buitenlandse journalisten was de reactie van het nuchtere en tolerante Nederland schokkender dan de moord zelf. De moord op Theo van Gogh was meer dan een incident.

Wie in die weken de media volgde zag, volgens Mak, dat er bijna een verslaving aan angst ontstond. Angst leek het centrale element in het Nederlandse wereldbeeld te worden. De ingewikkelde situatie werd voortdurend teruggebracht tot slagzinnen, paniek en halve waarheden. Zelfs de publieke omroep, die in andere landen tijdens dergelijke crises vaak een stabiliserende rol vervult, koos in Nederland voor het tegenovergestelde. In de hevige concurrentiestrijd met de commerciële zenders telden, volgens Mak, enkel de kijkcijfers. De kijkers moesten vastgehouden worden met emotie en adrenaline. Wetenschappers, onderzoekers, specialisten op het gebied van islam en immigranten doken slechts een enkele keer op. Bijna altijd werd een figuur gezocht, deskundig of niet, met een tegenovergesteld standpunt. Dit om zogenaamd het debat te verlevendigen.

Nadat Theo van Gogh vermoord was stond op teletekst te lezen dat de dader 'een islamitisch uiterlijk' had. Religie en ras zouden zich met elkaar beginnen te vermengen. Zo ontstond er een bepaalde constructie van de islam. De suggestie werd constant gewekt dat bijvoorbeeld vrouwenbesnijdenis een gruwelijk islamitisch gebruik is, terwijl het in werkelijkheid een regionale gewoonte is. Volgens Mak begon hier een propagandaslag tussen godsdiensten en hij vraagt zich af wat de gefictionaliseerde moslims zelf uiteindelijk voelen. De schrijver en wetenschapper Fouad Laroui drukt het volgens Mak kernachtig uit: een moslim is in het Nederland van vandaag allereerst dat wat de niet-moslim van hem maakt.

Betekenenissen komen onder andere tot stand door het maken van verschillen (Van Zoonen, 2005). Zij zijn gebaseerd op opposities. Het begrip 'moslim' is betekenisvol omdat 'niet-moslim' hier tegenover staat. Al is het belang en de betekenis van

verschillen veranderlijk naar plaats en tijd, er is een aantal dat constant lijkt te zijn. Een schijnbaar permanent verschil tussen mensen wordt vaak gezien in etniciteit en tegenwoordig wordt geloof hier aan gekoppeld. Onderscheid maken is niet erg, zolang er geen verschil in waardering aan is gekoppeld. Volgens Shadid en Van Koningsveld (1990) is hier echter wel sprake van wanneer de media berichten over bepaalde incidenten waarbij spanningen tussen religieuze opvattingen van moslims en de normen en waarden van de Nederlandse zijde optreden. De berichtgeving waarbij aandacht wordt geschonken aan de islam en moslims in Nederland zou doorgaans sterk sensationeel gekleurd zijn.

Toch hebben Nederlanders een meer genuanceerde mening over moslims dan veel opinieonderzoeken doen vermoeden. Christine Carabain (2006) deed onderzoek in de maanden direct na de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004. Wanneer ondervraagden de kans krijgen uitvoeriger te antwoorden dan meestal mogelijk is, blijkt dat ze in overgrote meerderheid een systematisch onderscheid maken tussen extremistische en gematigde moslims. Tijdens traditioneel opinieonderzoek wordt meestal aan Nederlanders gevraagd of zij het eens zijn met een stelling als 'verreweg de meeste moslims willen zich aanpassen aan de Nederlandse samenleving'. Carabain stelde de ondervraagden ook open vragen. Uit de antwoorden bleek dat ondervraagden de kans om hun antwoord te nuanceren met beide handen aangrepen. De macht van de media blijkt minder groot dan verwacht.

Veel wetenschappers hebben zich beziggehouden met de macht van de media (De Boer & Brennecke, 1995). Er is geen eenduidig antwoord op de vragen naar de effecten van de media. In de jaren dertig was iedereen ervan overtuigd dat de media een grote invloed hebben. Terwijl onderzoek in de jaren vijftig de beperkingen van de invloed van de media had aangetoond bleven velen geloven in de almachttheorie. De aanhangers van deze theorie veronderstelden dat de massamedia met hun boodschap zo goed als iedereen bereiken. Dit idee van de machtige media leeft nog steeds voort. Onderzoek ondersteunt dit beeld niet, maar het blijkt voor het algemene publiek moeilijk om toe te geven dat de media slechts beperkte invloed kunnen uitoefenen. Volgens De Boer en Brennecke komt dit doordat we leven in een tijdperk waarin mensen een groot gedeelte van de dag zijn blootgesteld aan massamediaboodschappen. De macht van de media ligt volgens de agendasettingtheorie in de selectie van de onderwerpen waarover ze berichten en uit zich niet in directe beïnvloeding van meningen van mensen. De aandacht die de journalistiek aan bepaalde onderwerpen geeft, bepaalt echter mede de perceptie van het publiek over de belangrijkste onderwerpen.

Shadid en Van Koningsveld (1990) blijken de dominante media een grote macht toe te kennen. Zij geloven en vrezen dat al bestaande gevoelens van angst voor de islam en moslims vergroot is door de berichtgeving en dat deze daarmee heeft bijgedragen aan een proces van stigmatisering. De Nederlandse media blijken, volgens hen, niet in staat om een genuanceerd beeld te geven van de verschillende stromingen onder moslims in Nederland. De berichtgeving zou getuigen van de superioriteit van de westerse waarden en de inferioriteit van de islam. Van islamitische zijde staat men hier betrekkelijk machteloos tegenover. De roep om een multiculturele zuil in de media lijkt hierdoor steeds sterker geworden.

Een multicultureel antwoord

Allochtone Nederlanders zijn in de media vaak onzichtbaar of een problematische groep, aldus Liesbeth van Zoonen (2005). Het 'multiculturele slagveld' Nederland heeft daarom baat bij goede multiculturele tv-programma's, volgens Ed Klute (2005) van Mira Media. De afgelopen jaren zijn er steeds meer multiculturele televisieprogramma's verschenen, vooral bij de publieke omroep. De Nederlandse Programma Stichting [NPS] is bijvoorbeeld verantwoordelijk voor *Allochtoon video circuit*, *Premtime*, *Raymann is laat* en *Verkleurde tijden* (www.omroep.nl/nps).

Een voorbeeld van het belichten van geëmancipeerde moslima's is het televisieprogramma *De Meiden van Halal*. De zusjes Jihad, Esmaa en Hajar Alariachi koppelen hun emancipatie aan hun geloof. Ze gaan de discussie aan met totaal andersdenkende personen en verkennen de grenzen van hun eigen leven (www.omroep.nl). Deze grenzen zijn nadrukkelijk bepaald door hun geloof en cultuur, maar ook door hun ouders en de koran. Autochtonen kijken soms nog twijfelachtig naar deze moslima's en vragen zich af of emancipatie en religie wel met elkaar samengaan (Wieringa, 2005). Is de hoofddoek per definitie niet het symbool voor ongelijkheid tussen man en vrouw? Ook directe uitspraken van de *Meiden van Halal* vallen niet altijd in goede aarde bij autochtonen (www.hetvrijevolk.com). Dat Ayaan Hirsi Ali Nederland heeft verlaten, spijt de dames bijvoorbeeld niet. Ze voelen zich enorm beledigd en noemen haar zelfs een 'rotte appel'. Een zorgwekkende uitlating, volgens sommige autochtone Nederlanders. De *Meiden van Halal* hebben duidelijke principes. Zo lopen ze weg uit het VARA-programma *Sonja* (frontpage.fok.nl). De dames hadden niet verwacht dat er zulke expliciete beelden van seks op tv waren vertoond in het Nederlandse omroeplandschap en verlieten de studio. Een aantal vrije normen die veel Nederlanders hebben, zouden absoluut niet te verenigen zijn met bijvoorbeeld het islamitische geloof van veel nieuwe Nederlanders. Faisal Mirza, van de website *Wij Blijven Hier*, juicht de Meiden van Halal in een column toe (frontpage.fok.nl). Volgens hem begint het een sport te worden om het moslims zo moeilijk mogelijk te maken in de media. Dit programma en de standpunten hierover zijn een goed voorbeeld van de manier waarop de spanningen tussen moslims en niet-moslims gecreëerd worden door de media.

In *De Meiden van Halal* wordt een ander type geëmancipeerde moslima positief belicht dan doorgaans gedaan wordt in de media. Niet alleen op televisie is dit fenomeen op te merken. In Nederland zijn tal van bladen op de markt gebracht met een multiculturele inslag. In Nederland worden ongeveer 130 bladen uitgegeven die zich richten op allochtone lezersgroepen of gaan over de multiculturele samenleving. Regelmatig voert MCA Communicatie onderzoek uit naar bekendheid en bereik van deze bladen onder verschillende doelgroepen (www.miramedia.nl). *SEN Magazine* schrijft, naar eigen zeggen, vanuit de belevingswereld van de allochtone vrouw (www.senmagazine.nl). *SEN* scoort momenteel een redelijke bekendheid onder Marokkanen en vooral Turken. Het Marokkaanse jongerenblad *Mzine* is veruit het populairste blad in de Marokkaanse gemeenschap. *Mzine* is een tijdschrift voor 'zelfbewuste Nederlandse Marokkanen' (www.mzine.nl). Deze bladen benaderen emancipatieonderwerpen ook op een andere manier dan de dominante media. Nederlandse respondenten lijken *SEN* en andere multiculturele bladen nog niet echt gevonden te hebben, ook al richten sommige bladen zich ook op autochtonen. *Contrast* is een multicultureel magazine met 'het beste van twee werelden' (www.contrastmagazine.nl). Het tijdschrift *Mavis* wil het toenaderingsproces van deze

werelden versnellen (www.mavis.nl). Dit blijkt nodig te zijn, want de stem van de moslimvrouwen om wie het gaat zou volgens henzelf nauwelijks gehoord worden in de dominante media.

Ceylan Pekta_-Weber (2006) is van mening dat er in de dominante media nauwelijks ruimte is voor nuancering. Er wordt een eenzijdig beeld van moslimvrouwen geschetst. Weerloze vrouwen die de hulp van andere Nederlanders nodig hebben om zich te bevrijden. Moslima's zijn echter de eersten om te erkennen dat er binnen hun gemeenschap problemen bestaan. Zij hebben zelf ideeën over de aanpak ervan, maar hun mening wordt nauwelijks serieus genomen. Als moslima's in het debat wijzen op de stigmatisering die hen ten deel valt en op de negatieve effecten hiervan, dan zouden zij een slachtofferrol innemen. Als de vrouwen het dan ook nog opnemen voor de mannen in hun omgeving leveren zij het ultieme bewijs van hun eigen onderdrukking. Moslima's worden vooral serieus genomen als zij erkennen slachtoffer te zijn van hun geloof, cultuur en mannen. Bovendien zouden zij dankbaar moeten zijn voor de oplossingen die de politiek en andere weldoeners aandragen. Politici en weldoeners als Ayaan Hirsi Ali, die als ideaalbeeld wordt gezien door de dominante media. In dit onderzoek zal getracht worden deze verschillen tussen de dominante en multiculturele media in kaart te brengen. Tevens zal worden bekeken wat een aantal deskundige moslima's zelf vindt van de manier waarop de media met de kwestie omgaan.

2.6 Conclusie en vraagstelling

In Nederland is zich momenteel een derde emancipatiegolf aan het voltrekken. Ayaan Hirsi Ali benadrukt in het debat hierover de onverenigbaarheid van de islam met de emancipatie van vrouwen. Zij neemt een kritisch standpunt in dat de dominante media ook benadrukken, vooral in het klimaat na de aanslagen van 11 september 2001. Een deel van autochtoon Nederland vindt namelijk dat het tijd wordt dat hun opvattingen over man-vrouwverhoudingen ook door de moslimgemeenschappen overgenomen worden. Moslimfeministes bekijken zelf welke sterke punten zij hebben en welke richting ze hiermee uit willen. De dominante media zouden echter alleen verwesterde types als Hirsi Ali accepteren als 'succesvolle' geëmancipeerde vrouw. Berichtgeving waarbij wel aandacht wordt geschonken aan moslima's in Nederland onderscheidt zich volgens sommigen door een aantal negatieve eigenschappen. In de dominante media lijkt nauwelijks ruimte te zijn voor nuancering. Er wordt een eenzijdig beeld van moslimvrouwen geschetst. De afgelopen jaren zijn er steeds meer multiculturele bladen verschenen die deze onderwerpen ook belichten. **Dit brengt mij tot de volgende vraagstelling: op welke manier worden onderwerpen met betrekking tot de emancipatie van moslima's in Nederland door de media benaderd en wat vinden deskundige moslima's op het gebied van media hier zelf van?**

Het eerste deel van de vraagstelling - *Op welke manier gaan de dominante en multiculturele media om met onderwerpen die betrekking hebben tot de emancipatie van moslima's?* – valt uiteen in de volgende deelvragen:

- Is er een verschil tussen de dominante en multiculturele media in de manier waarop zij emancipatieonderwerpen benaderen? Op welke manier gaan de dominante en multiculturele media te werk?
- Wordt het westerse ideaalbeeld met betrekking tot vrouwenemancipatie door de dominante media benadrukt? Wordt er ook aandacht geschonken aan andere manieren van emanciperen, zoals bepleit door moslimfeministen en op wat voor manier?
- Is er een verandering te merken gedurende verschillende jaren?
- Is er een invloed te merken van Ayaan Hirsi Ali?

Het tweede deel van de vraagstelling - *Wat vinden deskundige moslima's op het gebied van media hier zelf van?* – wordt beantwoord via de volgende deelvragen:

- Wat vinden zij van de beeldvorming over moslima's in Nederland?
- Hebben zij het gevoel dat de media op een positieve danwel negatieve manier bijdragen tot de emancipatie van moslimvrouwen in Nederland? Denken zij dat de media kunnen bijdragen tot de emancipatie van moslima's in Nederland?
- Wat is de toegevoegde waarde van de media met een multiculturele inslag?
- Zijn er verschillen in de meningen van moslima's met verschillende vormen van religiebeleving en emancipatie?

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden wordt een tweeledig onderzoek uitgevoerd. Het eerste deel heeft als doel in kaart te brengen op welke manier de media emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's benaderen. Dit zal gedaan worden door middel van een inhoudsanalyse. Het tweede deel heeft als doel te beschrijven hoe verschillend denkende moslimvrouwen de relatie tussen de media en emancipatieonderwerpen ervaren. Dit zal gedaan worden door middel van interviews met personen die elk op hun eigen manier deskundig zijn op dit gebied.

Het eigen karakter van de twee onderzoeksvormen komt naar voren in de afzonderlijke hoofdvragen, maar de belangrijkste verschillen tussen de inhoudsanalyse en interviews hebben te maken met het onderzoeksmateriaal. Bij interviews gaat het om concrete personen die geselecteerd worden om onderzocht te worden (Hüttner, Renckstorf & Wester, 2001). In de inhoudsanalyse moet het materiaal eerst onderscheiden worden van de informatiestroom waar het deel van uitmaakt. Er worden weliswaar vragen gesteld aan het materiaal, maar dit spreekt niet terug. Er moet een antwoord geformuleerd worden door lezing van het materiaal. Bij de interviews wordt het antwoord gegeven. Daarom kunnen de resultaten uit het tweede deel van het onderzoek als waardevolle aanvulling op de resultaten uit de inhoudsanalyse worden beschouwd.

Alvorens stil te staan bij de methodologische aspecten van het onderzoek, wordt er kort gekeken naar eerder onderzoek. Dit om mijn onderzoek te positioneren. Bovendien zal er een categorisering gepresenteerd worden van geloofsachtergronden en vormen van emancipatie die vervolgens in de inhoudsanalyse meegenomen zullen worden.

3.1 Eerder onderzoek

Het voorliggende onderzoek vertoont parallellen met het onderzoek van Yolanda van Tilborgh (2006), maar de verschillen overheersen. Van Tilborgh deed eerder onderzoek naar het effect van Ayaan Hirsi Ali op de samenleving. Zij heeft een studie gemaakt van de discussies rondom Hirsi Ali in het openbare debat en onder moslima's zelf. De belangrijkste conclusies van haar onderzoek zijn dat moslima's de dominante status van Hirsi Ali in stand houden, hun medestanders onderschatten, islamcritici met talloze tactieken bestrijden en zich pragmatisch en assertief opstellen.

Van Tilborgh concentreert zich in haar analyse van dagbladartikelen op Hirsi Ali. In mijn onderzoek zal worden gekeken naar emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's in het algemeen, al wordt erkend dat Hirsi Ali daarin de afgelopen jaren een belangrijke factor is geweest. Van Tilborgh destilleert het verloop van het publieke debat uit 300 artikelen in het *Algemeen Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *De Telegraaf*, *Trouw* en *de Volkskrant* in de periode 2002 tot en met 2005. In mijn onderzoek worden behalve deze dagbladen ook opiniebladen en bladen met een multiculturele inslag opgenomen. Op deze manier ontstaat er een breder beeld van het publieke debat. Bovendien richt mijn onderzoek zich op een kortere periode, van 2004 tot en met 2006.

In de interviews met de moslima's richt Van Tilborgh zich ook voornamelijk op Ayaan Hirsi Ali. De groep respondenten in haar onderzoek zijn moslima's die tot de doelgroep van het emancipatiebeleid horen. De interviews in mijn onderzoek zullen gaan over de media in het algemeen en de eventuele invloed op de emancipatie van moslima's. Daarom wordt er in de interviews niet specifiek naar Hirsi Ali gevraagd. Het is interessant om te kijken waar de vrouwen zelf mee komen wanneer zij het hebben over de manier waarom de media omgaan met emancipatieonderwerpen. Er is gekozen voor vrouwen die deskundig zijn op dit gebied. Zij vallen niet onder de doelgroep van het emancipatiebeleid, maar kunnen wel inzicht verschaffen in de manier waarop binnen deze groep over de kwestie gedacht wordt en de manier waarop de media hiermee omgaan. Op deze manier kunnen er naar aanleiding van mijn onderzoek aanbevelingen worden gedaan voor de manier waarop de media met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's omgaan. Het doel van Van Tilborgh is om inzicht te verschaffen over de manier waarop de doelgroep van het emancipatiebeleid denkt over Ayaan Hirsi Ali.

3.2 Indeling geloofsachtergrond en emancipatie

Voordat het onderzoek opgezet wordt is het van belang om een schema te maken met verschillende categorieën die de achtergrond van verschillende moslims typeren. Het vorige hoofdstuk heeft laten zien dat de meningen verdeeld zijn en dat dé moslim niet bestaat. Geloof is een individuele kwestie en iedereen vult dit op zijn eigen manier in. Behalve geloof heeft cultuur ook invloed op de identiteit van moslims (Hofstede, 1991; Gowricharn, 2002). Hoewel cultuur en geloof los van elkaar gezien moeten worden, overlappen en beïnvloeden deze elkaar in het dagelijks leven en daarom ook in mijn categorische indeling. Een dergelijke indeling is noodzakelijk om een beeld te schetsen van de manier waarop de media moslims in beeld brengen en om een zo representatief mogelijke groep vrouwen te selecteren. Deze indeling kan dan ook niet als absoluut of allesomvattend worden beschouwd.

Shadid (1994) heeft voor wetenschappelijke doeleinden een 'belevingsclassificatie' van de religie ontwikkeld. Uit de combinatie van drie fundamentele dimensies onderscheidt hij vier classificaties:

1. *De confessionelen.* Hiertoe kunnen personen gerekend worden die de religieuze voorschriften tot op de details naleven. Zij beschouwen de islam als de enige juiste richtsnoer voor hun leven en zien de religie als het voornaamste bestanddeel van hun identiteit.
2. *De gelovigen.* Hiertoe behoren personen die wel de islam als een religieus, socio-politiek en ethisch stelsel accepteren en zich als moslim identificeren. Maar tegelijkertijd de voorschriften, primair uit nalatigheid, slechts deels en wisselend nakomen, of in het geheel niet.
3. *De liberalen.* Het verschil met de gelovigen is dat het hier gaat om personen die een kritische houding hebben ten aanzien van de voorschriften en de socio-economische en ethische vraagstukken van deze religie. Het niet naleven van deze voorschriften en het niet-benadrukken van hun religieuze identiteit is bij deze categorie niet alleen bewust, maar ook wisselend en contextueel bepaald.

4. *De agnosten.* Personen die een atheïstische levenshouding hebben. Zij geloven niet in de goddelijke openbaring van de islam, verwerpen elke binding met deze religie als maatschappelijk systeem en identificeren zich niet meer als moslim.

Volgens Hofstede (1991) moet er ook rekening worden gehouden met de culturele achtergrond van individuen. Zo houden moslims vaker aan hun oorspronkelijke cultuur vast wanneer er migratie naar een Westers land plaatsvindt (Triandis, 1995). Dit geldt echter niet voor alle moslims. In het voorgaande zagen we al dat er moslims zijn die een mentaliteitsverandering in de opvattingen binnen hun etnische gemeenschap bepleiten. Zij houden zich hierbij niet langer aan de oorspronkelijke cultuur vast. Verder zijn er personen die niet praktiserend moslim zijn, maar nog bepaalde dingen vanuit culturele tradities doen (Pekta_-Weber, 2006). Voor hen blijft het geloof een bron van normen en waarden. Religie fungeert op deze manier als cultuurvormende factor (Van Tilborgh, 2006). Verder zijn er moslima's die uitdrukkelijk uit de moslimgemeenschap treden op religieus én cultureel gebied, zoals Ayaan Hirsi Ali. Hirsi Ali zelf onderscheidt ook nog de meer individualistische moslims, die stilzwijgend afstand nemen van hun cultuur (Van Tilborgh, 2006). Op dezelfde wijze als bij de belevingsclassificatie kan een cultuurclassificatie opgesteld worden. Er zijn moslims die zich sterk of hoofdzakelijk vasthouden aan hun oorspronkelijke cultuur. Sommigen doen alleen nog bepaalde dingen vanuit culturele traditie, anderen nemen stilzwijgend afstand van de tradities of treden uitdrukkelijk uit de gemeenschap.

Uit de combinatie van verschillende classificaties komt een categorisering van geloofsachtergronden tot stand die ik in mijn onderzoek zal gebruiken. De drie hoofdcategorieën zijn: traditioneel, verlicht en verwesterd. Uit het in hoofdstuk 2 besproken onderzoek van Carabain (2006) blijkt dat veel burgers een onderscheid maken tussen extremistische en gematigde moslims. Dit onderscheid wil ik ook in mijn schema gebruiken bij de subcategorisering van de traditionele en verwesterde moslims. Het woord extremistisch vervang ik hierin door het woord 'radicaal' en het woord gematigd door 'neutraal'. De volledige categorisering wordt hieronder weergegeven:

- a) *Verwesterd radicaal:* Deze persoon is uitdrukkelijk uit de geloofsgemeenschap getreden en doet ook uitdrukkelijk afstand van de cultuur van deze gemeenschap.
- b) *Verwesterd neutraal:* Deze persoon heeft stilzwijgend afstand gedaan van het geloof en hiermee ook afstand genomen van de cultuur.
- c) *Verlicht:* Deze persoon doet bepaalde dingen vanuit culturele traditie en laat andere achterwege. Zij beschouwt zichzelf als gelovig en bepaalt zelf op welke vlakken zij haar geloof praktiseert.
- d) *Traditioneel neutraal:* Deze persoon accepteert de islam als een religieus, cultuur en ethisch stelsel. Zij beschouwt zichzelf als moslim, maar leeft de voorschriften van de religie en cultuur niet letterlijk na.
- e) *Traditioneel radicaal:* Deze persoon is praktiserend moslim en leeft de religieuze voorschriften tot op de details na. Zij beschouwt de islam en de bijkomstige culturele praktijken als de enige juiste richtsnoer voor haar leven en zien deze als een belangrijk bestanddeel van hun identiteit.

Behalve een categorisering voor geloofsachtergrond is het ook mogelijk om moslimvrouwen in te delen in hun mate van sociaal-economische emancipatie, zoals

het Sociaal Cultureel Planbureau [SCP] doet (Gijsberts et al., 2004). Het SCP onderscheidt ten eerste *vrouwen uit de minderheden in een kansarme positie*. Deze vrouwen hebben geen werk; ze zijn voor het merendeel huisvrouw en daarnaast werkloos of arbeidsongeschikt. Hun opleidingsniveau is over het algemeen laag; ze hebben vaak niet meer dan basisonderwijs gehad. Daarnaast zijn zij niet economisch zelfstandig; het grootste deel van deze vrouwen heeft zelfs helemaal geen inkomen (uit arbeid). Bovendien hebben vrouwen in dit profiel geen of nauwelijks contacten met autochtonen.

De tweede categorie omvat *vrouwen uit minderheden in een kwetsbare positie*. Deze vrouwen hebben een baan op elementair of lager niveau. Hun inkomen ligt net onder of boven de norm van economische zelfstandigheid. Het opleidingsniveau van deze vrouwen is vaak niet hoger dan vbo of mavo. Contacten met autochtonen in de vrije tijd zijn relatief schaars, maar over het algemeen hebben deze vrouwen wel meer contacten met autochtonen dan de vrouwen zonder werk.

Tot slot zijn er *vrouwen uit de minderheden in een relatief succesvolle positie*. Deze vrouwen hebben over het algemeen minimaal een mbo-diploma en zijn economisch zelfstandig. De meeste vrouwen in deze groep hebben een functie op middelbaar niveau, maar het aandeel vrouwen met een hoger functieniveau in dit profiel is ook aanzienlijk. Bovendien hebben deze vrouwen het meeste contact met autochtonen.

Hoewel ik deze categorieën in mijn onderzoek zal toepassen kan de categorisering van het SCP mijns inziens niet vrij van enige kritiek gebruikt worden. De woordkeuze is niet los van een waardeoordeel. De woorden 'kansarm' en 'kwetsbaar' kunnen een negatieve lading hebben. Bovendien gaat de categorisering uit van een westerse opvatting over emancipatie, aangezien de categorisering voor het grootste deel gebaseerd is op economische status en opleidingsniveau. Ook de derde categorie bevat een waardeoordeel door het woord 'relatief'. Dit suggereert dat vrouwen uit minderheden niet onvoorwaardelijk succesvol kunnen zijn. De derde categorie is mijns inziens ook te breed, omdat het vrouwen omvat van MBO tot WO opleidingsniveau wiens sociaal-economische positie en maatschappelijke status sterk kunnen verschillen. Maar de belangrijkste reden om kritisch tegenover deze indeling te staan is dat emancipatie en geloofsovertuiging niet alleen of zeker niet in eerste instantie samenhangt met sociaal-economische positie. Zoals ook uit de interviews zal blijken lopen de zes hoogopgeleide vrouwen sterk uiteen in hun opvattingen over emancipatie en geloofsbeleving.

3.3 Inhoudsanalyse

Er zal een inhoudsanalyse gedaan worden, waarbij een systematisch-kwantificerende werkwijze wordt gehanteerd (Hüttner, Renckstorf & Wester, 2001). Het kwantificeren heeft te maken met de grootschaligheid van de hoeveelheid van het materiaal die voor de vraagstelling noodzakelijk is en de voorkeur voor statistische analyses. Het systematische karakter van de werkwijze komt naar voren in het uitgewerkte registratie-instrument. Op grond van dit instrument wordt het onderzoeksmateriaal gelezen.

Onderzoeksmateriaal

Dit bestaat uit 165 artikelen uit verschillende dag- en weekbladen in Nederland. Deze vormen het ideale onderzoeksmateriaal om het verloop van een maatschappelijke discussie te reconstrueren, volgens Fred Wester (2006). Ze zijn namelijk tot stand gekomen buiten de onderzoeker om, in een specifieke productiecontext. Het is natuurlijk materiaal dat in de oorspronkelijke vorm beschikbaar is gebleven en blijft. Behalve natuurlijk materiaal is het ook symbolisch. Bladen verwijzen naar de handelingssituatie waarin ze geproduceerd zijn. De artikelen gaan ergens over, maar doen dat ook op een bepaalde manier. Bij het maken en lezen wordt gebruik gemaakt van betekeniskaders die op één of andere manier gedeeld worden door de makers en gebruikers. Het is een product van de samenleving die daarmee ook iets over de sociaal-culturele situatie in die samenleving kan zeggen. Aangezien bladen in archieven worden opgeslagen kunnen deze licht werpen op sociaal-culturele veranderingen en ons in staat stellen deze veranderingen te analyseren. Kranten en tijdschriften kunnen hierdoor worden gezien als spiegels van de samenleving. Een inhoudsanalyse op dag- en weekbladen is interessant om de discussie over de emancipatie van moslima's in Nederland weer te geven. Door de manier waarop multiculturele bladen emancipatieonderwerpen benaderen te vergelijken met traditionele bladen kan een beeld gegeven worden van de maatschappelijke discussie tussen de zogenaamde gevestigden en buitenstaanders. Het onderzoeksmateriaal bestaat daarom uit dag- en weekbladen uit de dominante media en bladen met een multiculturele inslag.

In het geval van de dominante media is ten eerste gekozen voor de grootste dagbladen in Nederland. Artikelen uit het *Algemeen Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *De Telegraaf*, *Trouw* en *Volkscrant* over emancipatie van moslimvrouwen worden gebruikt als informatiebron om zicht te krijgen op het publieke debat over de emancipatie van moslima's in Nederland. Op deze manier kan bekeken worden welke betekenis er wordt ontleend aan dit onderwerp en welke sociaal-culturele waarden zij symboliseren. Het als liberaal beschouwde *NRC Handelsblad*, de als progressief bekendstaande *Volkscrant* en de meer confessionele *Trouw* publiceren regelmatig artikelen die verband hebben met de multiculturele samenleving. *De Telegraaf* en *Algemeen Dagblad* zijn ook interessant, omdat zij deze onderwerpen op een andere manier behandelen.

Ten tweede is gekozen voor opiniebladen uit de dominante media. Deze verschijnen minder vaak en staan daardoor onder minder grote tijdsdruk. Zij kunnen dus meer tijd besteden aan artikelen en hierdoor dieper op een onderwerp ingaan. De traditionele weekbladen *Elsevier* en *De Groene Amsterdammer* hebben een verschillende achtergrond en tonen daardoor verschillende invalshoeken in het publieke debat. Ook het blad *Opzij* zal in het onderzoek worden opgenomen. De lezers van dit blad zijn breed geïnteresseerd in de samenleving en specifiek in de positie van vrouwen, aldus de redactie van *Opzij* (www.opzij.nl). Het blad besteedt dan ook veel aandacht aan emancipatieonderwerpen. Door deze bladen te analyseren kan een beeld worden geschetst van de maatschappelijke discussie over de emancipatie van moslima's. De opiniebladen en kranten worden hierbij gezamenlijk als dominante media geïnterpreteerd. Aangezien dit onderzoek zich richt op de verschillen tussen de dominante en multiculturele media is het minder interessant om de verschillen tussen de twee dominante mediavormen te analyseren. Er is simpelweg niet genoeg ruimte in dit onderzoek om te kijken of er verschillen zijn tussen de kranten en opiniebladen uit de dominante media. Dit wordt daarom achterwege gelaten.

Voor de media met een multiculturele inslag is gekozen voor de eerder in het theoretisch kader genoemde bladen *SEN*, *Mzine* en *Contrast*. *SEN Magazine* richt zich vooral op allochtone vrouwen en besteedt daarom ook veel aandacht aan de positie van de allochtone vrouw in Nederland. Vooral onder Turken en in mindere mate Marokkanen is het blad goed bekend en wordt het redelijk gelezen, blijkt uit onderzoek van MCA Communicatie (2005). Het blad bestaat sinds maart 2004 en verscheen eens in de zes weken met een oplage van 20.000 exemplaren. Tegenwoordig is *SEN* een 'e-zine', wat wil zeggen dat het één keer per maand op internet verschijnt. *Mzine* staat voor Maghreb Magazine. De onderwerpen die worden gekozen behandelen vooral zaken die Marokkanen van de tweede en derde generatie in Nederland bezighouden. Het blad wordt sinds 2002 maandelijks (11 keer per jaar) uitgegeven. In 2005 kende bijna de helft (49%) van de Marokkanen *Mzine* en las een substantieel deel (38%) het soms tot regelmatig. *Contrast* richt zich op een bredere lezersgroep, allochtoon én autochtoon. Dit blad bericht over de multiculturele samenleving. *Contrast* heeft een bescheiden bereik, een oplage van enkele duizenden exemplaren. Dit kan verklaard worden door het specifieke karakter van het blad. Het blad richtte zich oorspronkelijk sterk op intermediairs die vanuit hun beroep gericht zijn op de multiculturele samenleving. In 2006 heeft *Contrast* een metamorfose ondergaan en lijkt zich daarmee op een andere doelgroep te richten. Het blad bevat nu meer artikelen die gericht lijken te zijn op de jongere allochtoon in Nederland.

Onderzoekperiode

Over de emancipatie van moslima's in Nederland ontwikkelt zich halverwege de jaren negentig een publiek debat. Wat intensiteit betreft bereikt dit debat een hoogtepunt in de eerste jaren van het nieuwe decennium, tot aan halverwege 2006 (Van Tilborgh, 2006). De onderzoeksperiode zal zich concentreren op de periode dat het debat rondom de film *Submission* losbarst in 2004. Dit is bovendien het jaar waarin Hirsi Ali door de media geschaard wordt onder de groep 'anti-islam politici'. De onderzoeksperiode loopt tot de periode rondom het vertrek van Ayaan Hirsi Ali uit Nederland in 2006, waarna er wederom een debat ontstaat over wat Hirsi Ali voor de maatschappij heeft betekend. Op deze manier kan gekeken worden of veranderingen te constateren vallen gedurende de jaren 2004, 2005 en 2006.

De uiteindelijke verdeling van de 165 artikelen over de drie jaren ziet er als volgt uit:

<u>Jaartal</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	
Algemeen Dagblad	3	3	2	
NRC Handelsblad	16	3	5	
Telegraaf	0	3	0	
Trouw	9	10	13	
Volkscrant	12	9	8	
<i>Totaal dagbladen</i>	<i>40</i>	<i>28</i>	<i>28</i>	<i>96</i>
Elsevier	1	2	5	
Groene A'dammer	0	0	2	
Opzij	4	2	3	
<i>Totaal opiniebladen</i>	<i>5</i>	<i>4</i>	<i>10</i>	<i>19</i>

SEN	4	4	2	
Mzine	4	4	1	
Contrast	15	6	10	
<i>Totaal multicultureel</i>	<i>23</i>	<i>14</i>	<i>13</i>	<i>50</i>

Procedure

De artikelen uit de reguliere dag- en weekbladen zijn geselecteerd met behulp van het programma LexisNexis¹. Er is geselecteerd met de volgende zoekterm: "emancipatie" en "moslima" of "moslimvrouwen". De artikelen die geselecteerd werden zijn daarna beoordeeld op geschiktheid. In sommige artikelen komen al deze woorden namelijk wel voor, maar het artikel gaat toch niet over de emancipatie van moslima's. De artikelen uit de multiculturele bladen zijn geselecteerd door middel van zoeken in de archieven van de Koninklijke Bibliotheek [KB] in Den Haag. Er is geselecteerd door de titels van de artikelen te scannen op de eerder genoemde zoektermen en de artikelen globaal te bekijken. Er is geen steekproeftrekking gehanteerd. Alle gevonden artikelen zijn in de analyse opgenomen.

Voordat er in statische zin geanalyseerd kan worden moet het gecodeerde materiaal worden bewerkt (Hüttner, Renckstorf & Wester, 2001). De gecodeerde gegevens worden ingevoerd in de computer via het statistisch programma SPSS. Het gaat hier om vertaling van codes in cijfers. Op deze manier kunnen de gegevens geanalyseerd worden. Aangezien er geen sprake is van een spreekproef worden er geen significantietoetsen uitgevoerd op de verschillende items.

Onderzoeksinstrument

Het meest kenmerkende van de inhoudsanalyse is de waarnemingsfase waarin de voor de probleemstelling relevante kenmerken in het onderzoeksmateriaal worden geregistreerd. Het registratie-instrument wordt ontwikkeld aan de hand van het theoretisch kader. De onderzoeksvraag staat hierbij centraal. Fred Wester beschrijft het registratie-instrument als de operationele uitwerking van het conceptueel model in termen van registratie-eenheden in het materiaal (Hüttner, Renckstorf & Wester, 2001). De kenmerken van die eenheden en de variaties die daarbij voor kunnen komen in termen van de categorieën waarin de eenheden worden geclassificeerd. In het onderzoeksschema wordt precies aangegeven hoe een bepaalde eenheid moet worden onderscheiden, wanneer van een bepaald kenmerk sprake is en wanneer welke categorie van toepassing is. De belangrijkste eigenschap van de codeur is dat deze moet afzien van de eigen mening en opvattingen.

Op basis van het theoretisch kader en door anderen genoemde indicatoren is een onderzoeksinstrument gecreëerd. Dit schema is te vinden in Bijlage 1. Een aantal categorieën zijn standaard in elke inhoudsanalyse (Hansen, Cottle, Negrine & Newbold, 1998). Deze worden ingedeeld onder algemene variabelen. Verder is het belangrijk te analyseren wie wat zegt (bronnen), wat er wordt gezegd (onderwerpen) en hoe dit wordt gezegd (teneur). De beeldvorming over moslima's krijgt uiteraard veel aandacht. Het onderzoeksinstrument wordt deels afgeleid uit het theoretisch kader en deels uit het onderzoek van Yolanda van Tilborgh (2006). Er is een proefcodering

¹ LexisNexis is een database die online toegang biedt tot actueel nieuws en zakelijke informatie. Het bevat artikelen uit alle toonaangevende nationale en internationale dagbladen en tijdschriften en tal van financiële rapporten, biografieën en bedrijfs-, markt- en landengegevens (www.lexisnexis.nl).

uitgevoerd op een aantal artikelen om het onderzoeksinstrument te testen en te perfectioneren. Het instrument wordt nu besproken.

- Algemene variabelen

Blad Wat is de naam van het blad?

Soort Is het een blad uit de dominante of multiculturele media?

Datum Op welke datum is het betreffende artikel verschenen?

Lengte Is het een normaal of lang artikel? Een normaal artikel omvat 1 of 2 pagina's. De lengte van een lang artikel is 3 of meer pagina's.

Type artikel Is het een nieuwsbericht, reportage, achtergrondartikel, interview of opiniestuk / column?

- Bronnen

Het is van belang om te kijken hoe de representatie van bronnen en machtsverhoudingen in een samenleving tot uiting komen in de media (Hansen, Cottle, Negrine & Newbold, 1998). Daarom worden de volgende vragen gesteld.

Aantal Hoeveel bronnen komen er aan het woord?

Type bron Wie komen er aan het woord? Dit kunnen onder meer zijn: politici, deskundigen, journalisten, opiniemakers, schrijvers / columnisten, wetenschappers, briefinzenders of zogenaamde gewone mensen.

Geslacht Zijn de bronnen mannen of vrouwen? Of komen beiden voor?

Achtergrond Wat is hun geloofsachtergrond? Oftewel; zijn het moslim of niet-moslims? Of beiden? Is dit onbekend? In de artikelen over moslimemancipatie kan meestal worden afgeleid of de bron moslim is door de context of de opinie van de bron.

Type moslim In welke categorie moslim zijn ze in te delen? Hiervoor wordt de hierboven opgestelde categorisering gebruikt: verwesterd radicaal, verwesterd neutraal, verlicht, traditioneel neutraal of traditioneel radicaal. Dit is wederom af te leiden uit de context of de opinie van de bron.

- Onderwerpen

De kern van onderzoek naar de inhoud van media vormt het classificeren van thema's die voorkomen, aldus Hansen, Cottle, Negrine en Newbold (1998). Daarom zullen deze thema's en de teneur hiervan worden geregistreerd.

Thema Wat is het hoofdonderwerp van het artikel?

Nevenonderwerp Wordt er een aanverwant onderwerp behandeld? Zo ja, welk onderwerp?

Teneur Is de toon van een bericht positief, negatief of neutraal? Dit wordt geïnterpreteerd door de onderzoeker en dus moet deze op de hoogte zijn van de ideologie van het blad waar het artikel in staat. Er kunnen namelijk religieuze of andere motieven aanwezig zijn waar de onderzoeker rekening mee moet houden. Een bericht waarin moslims op een duidelijk negatieve toon worden beschreven, wordt als 'negatief' gecategoriseerd. Wanneer in een bericht moslims positief worden belicht worden gezet, wordt het artikel als 'positief' gecategoriseerd. Hierbij wordt bijvoorbeeld gelet op woordkeuze en subjectiviteit. Berichten die niet duidelijk positief of negatief zijn behoren tot de categorie 'neutraal'.

- Beeldvorming

De manier waarop emancipatieonderwerpen behandeld en moslims geportretteerd worden kan gevolgen hebben voor de beeldvorming over moslima's in Nederland. De eerste drie categorieën hebben betrekking op Ayaan Hirsi Ali en zijn letterlijk overgenomen uit het onderzoek van Yolanda Van Tilborgh (2006). Op deze manier kan bekeken worden wat de invloed is van Hirsi Ali's standpunten op de maatschappelijke discussie en beeldvorming over moslima's in Nederland. De overige categorieën gaan over de beeldvorming van moslima's in het algemeen.

Opvattingen Worden de opvattingen van Hirsi Ali over vrouwenemancipatie genoemd?

Ondersteuning Worden Hirsi Ali's opvattingen ondersteund? Zijn het opposenten of medestanders van Hirsi? Of beiden? Er kan ook neutraal over Hirsi Ali's doel gesproken worden.

Belang Wordt er belang gehecht aan Hirsi Ali's opvattingen? Dit kan indirect of direct gebeuren. Wanneer er geen belang naar voren wordt gebracht behoort het artikel tot de categorie 'niet'.

Anders Worden er ook andere meningen naar voren gebracht? Zo ja, wiens mening?

Idealisering Wordt de westerse manier van emancipatie geïdealiseerd?

Alternatief Is emanciperen binnen het geloof belicht in het artikel? Hierbij gaat het er om dat er niet alleen vanuit de westerse opvatting over emancipatie wordt geredeneerd. Er wordt een alternatief geboden aan moslimfeminisme.

Plaatsing Worden moslims en niet-moslims tegenover elkaar geplaatst? Dit gebeurt wel of niet.

Moslimvrouw Op welke manier worden moslima's geportretteerd? Oftewel: in welk type moslim zijn zij in te delen? Hiervoor wordt het eerder opgestelde schema gebruikt: verwesterd radicaal, verwesterd neutraal, verlicht, traditioneel neutraal of traditioneel radicaal. Er wordt hierbij vooral gelet op welke aspecten van hun geloofsbeleving worden benadrukt in het artikel.

Type emancipatie In welk type emancipatie kunnen de geportretteerde moslima's worden ingedeeld? Hiervoor wordt de eerder genoemde categorisering van het Sociaal Cultureel Planbureau gebruikt.

Moslimman Op welke manier worden moslimmannen geportretteerd? Oftewel: in welk type moslim zijn zij in te delen? Hiervoor wordt het eerder opgestelde schema gebruikt en wordt wederom gelet op welke aspecten van hun geloofsbeleving worden benadrukt.

Cultuur en geloof Wordt benadrukt dat cultuur en geloof een aparte entiteit zijn? Hierbij wordt gekeken of dit expliciet vermeld wordt in het artikel.

3.4 Interviews

Aanvullend op de inhoudsanalyse zullen enkele interviews gedaan worden met personen uit de doelgroep van het emancipatiebeleid; Nederlandse moslima's. Zij kunnen inzicht verschaffen in de manier waarop de moslimgemeenschap in Nederland tegen deze kwestie aankijkt. Er is niet gekozen voor een representatieve groep, maar voor vrouwen die op hun eigen manier deskundig zijn op het gebied van media. Hetzij door zelf in de media te verschijnen, hetzij door middel van hun beroep. Er worden zo veel mogelijk verschillende type vrouwen uit het opgestelde schema voor geloofsachtergrond aan het woord gelaten. Op deze manier kan er een breder beeld

geschetst worden van de opvattingen. Bovendien kunnen opvattingen tussen de verschillende typen moslima's vergeleken worden.

Deskundigen

Er hebben 6 vrouwen aan het onderzoek deelgenomen. Hun leeftijd varieert van 23 tot 38 jaar. De gemiddelde leeftijd is 32 jaar. Zij zijn allen afkomstig uit de omgeving van Amsterdam, met uitzondering van één vrouw die afkomstig is uit Rotterdam en één vrouw die afkomstig is uit Nijmegen. De etnische afkomst van drie vrouwen is Marokkaans. Twee geïnterviewde vrouwen zijn Turks van afkomst en één is Somalische. Hun functies lopen uiteen van schrijfster tot programmamaakster en gemeenteraadslid. Naar aanleiding van de typering voor geloofsachtergrond kunnen drie vrouwen getypeerd worden als verlichte moslima, één als traditioneel neutraal, één als traditioneel radicaal en één als verwesterd radicaal. Het merendeel van de geïnterviewde vrouwen is ongehuwd en heeft geen kinderen. Twee vrouwen hebben een kind, één van hen is getrouwd.

Het opleidingsniveau van de geïnterviewde personen ligt hoog; twee vrouwen hebben een Hbo-opleiding genoten en de rest een WO-opleiding. Dit opleidingsniveau en hun eigen inkomen zorgen ervoor dat zij niet direct tot de doelgroep van het emancipatiebeleid behoren, zoals het Sociaal Cultureel Planbureau (Gijsberts et al., 2004) deze omschrijft. Zij kunnen ingedeeld worden in de vrouwen uit de minderheden in een relatief succesvolle positie, maar dit onderstreept nogmaals waarom er een vierde categorie zou moeten zijn voor succesvolle vrouwen uit minderheden die een voorbeeldfunctie kunnen vervullen en een 'brug' kunnen vormen tussen autochtonen en allochtonen. Door hun deskundigheid op het gebied van media zijn zij de aangewezen personen om inzicht te verschaffen in de manier waarop moslima's in Nederland tegen beeldvorming en de emancipatiekwestie aankijken en om aanbevelingen te doen. De vrouwen zijn hier uitermate geschikt voor, omdat zij vanwege hun etnische achtergrond op de hoogte zijn van de opvattingen van hun achterban en de kwesties die binnen deze gemeenschap leven. Door hun succesvolle positie binnen de Nederlandse maatschappij zijn zij echter ook goed bekend met de wijze waarop autochtonen in Nederland over emancipatie denken.

Procedure

Op basis van afkomst en deskundigheid zijn via het internet vrouwen geselecteerd die interessant zijn voor dit onderzoek. Er is contact opgenomen met de deskundigen en gevraagd of zij mee willen werken aan het onderzoek. Hierna is een afspraak gemaakt. De volgende vrouwen hebben meegewerkt: Jihad Alariachi, Senay Özdemir, Fatima Elatik, Esma Choho, Ebru Umar en Fatma Ali. Deze vrouwen hebben er geen bezwaar tegen met naam genoemd te worden.

De interviews vonden allemaal plaats in een stille ruimte en werden opgenomen. Alle interviews duurden ongeveer één uur. Hierna is een verbatim uitgewerkt van het interview. Deze zijn later verwerkt tot een samenvatting met de belangrijkste informatie die relevant is om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Hierin worden de gesprekken als narratieven weergegeven, omdat met zes interviewkandidaten geen statistische representativiteit geclaimd kan worden en omdat het doel is om hun persoonlijke opvattingen en beleving in kaart te brengen. De narratieven zijn rondom de onderstaande vragen vormgegeven, die zijn opgesteld aan de hand van het theoretisch kader:

1. Kunt u uw eigen emancipatiegeschiedenis beschrijven?
2. Op welke manier of manieren ziet u moslima's in Nederland emanciperen?
3. Wat vindt u van de beeldvorming over moslima's in het algemeen in Nederland?
4. Bent u bekend met media met een multiculturele inslag en wat vindt u hiervan?
5. Heeft u aanbevelingen voor de manier waarop de media met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's omgaan?

Het volledige interviewschema is opgenomen in Bijlage 2.

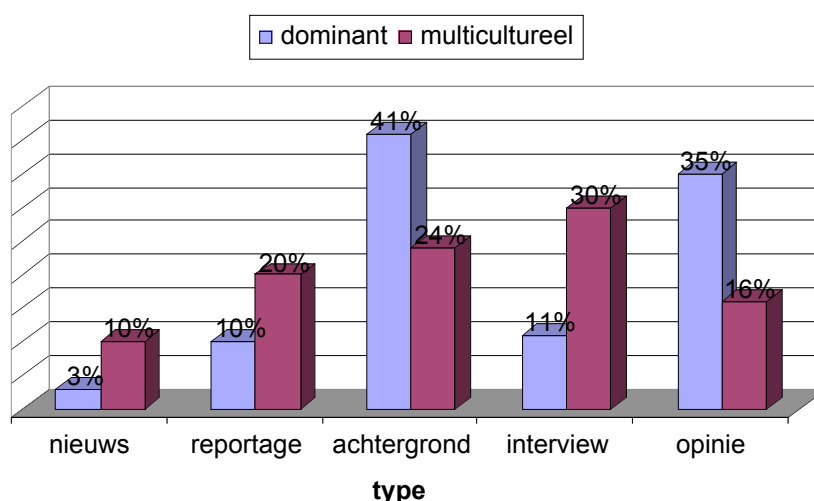
Hoofdstuk 4

Dominante media vs. multiculturele media: inhoudsanalyse

De belangrijkste en opvallendste resultaten uit de inhoudsanalyse zullen in dit hoofdstuk besproken worden. De dominante en multiculturele media worden met elkaar vergeleken op kwantitatieve wijze. Dit wordt gedaan door de bladen tegenover elkaar te zetten en zo de overeenkomsten en verschillen weer te geven. Deze bevindingen worden op kwalitatieve wijze toegelicht door voorbeelden uit de bladen afzonderlijk te bespreken.

4.1 Algemeen

Ten eerste worden de algemene variabelen besproken. In de multiculturele media worden vaker lange artikelen aan het onderwerp emancipatie van moslima's gewijd. Bij 32 procent van de artikelen in de multiculturele media is de lengte namelijk langer dan normaal, tegenover 12 procent van de artikelen in de dominante media. Ook het type artikel verschilt voor de verschillende media. In figuur 1 zijn de soorten artikelen per type media afgebeeld.

Figuur 1. Type artikelen in procenten voor de dominante en multiculturele media.

In de dominante media worden vaker achtergrondartikelen en opiniestukken geplaatst, terwijl de media met een multiculturele inslag vaker kiezen voor nieuwsberichten, reportages en achtergrondartikelen. Er is geen verschil tussen de drie jaren.

NRC Handelsblad publiceert hoofdzakelijk opinie- en achtergrondartikelen. Zelden verschijnt er een reportage of interview. Het interview met imam Sheikh Mahmoud el Shershaby in december 2004 is het enige interview met een moslim dat in *NRC* verschijnt met betrekking tot emancipatie. *Volkskrant* plaatst vooral opinieartikelen, reportages en achtergronden. In *Trouw* verschijnen vooral achtergrond- en opinieartikelen, maar er verschijnen ook reportages en interviews over dit onderwerp. Het *Algemeen Dagblad* plaats voornamelijk achtergrondartikelen en eenmaal een

interview, te weten met wethouder Fatima Elatik in december 2004. *De Telegraaf* plaatst in 2005 twee achtergrondartikelen, over een tv-programma over moslima's met een eigen rijkschool en over het boerkaverbod, evenals een reportage over de Olympische Spelen met daarin aandacht voor de eerste moslimvrouw die goud won.

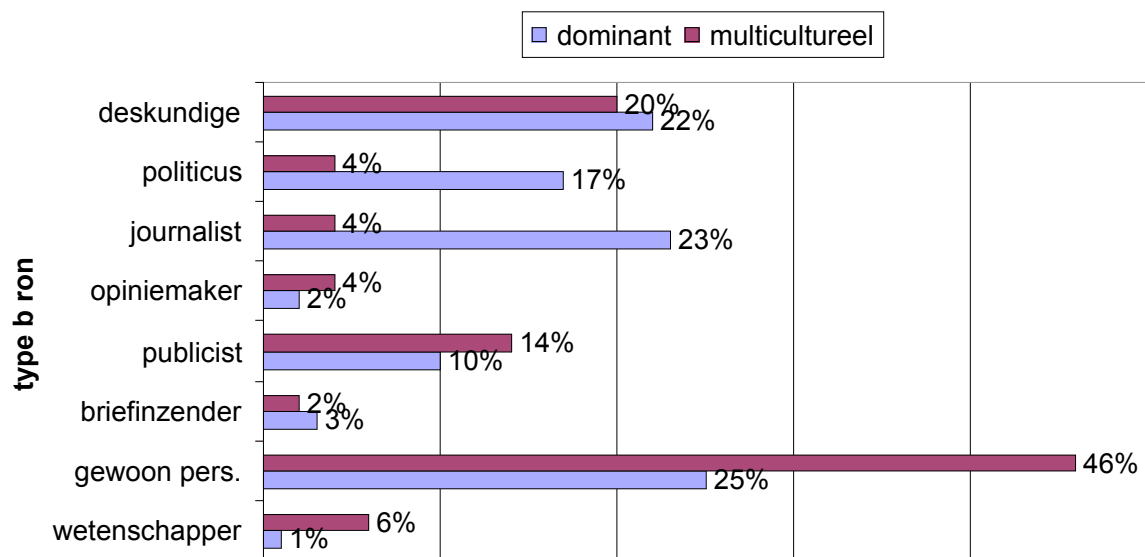
Opzij plaats voornamelijk interviews en enkele opinieartikelen over dit onderwerp. In maart 2004 is dit bijvoorbeeld een interview met vijf moslima's die hun hoofddoek af hebben gedaan en in januari 2005 met vijf vrouwelijke deskundigen onder de titel 'Praat met moslima's, niet over hen'. In december 2006 is er een interview met de Nederlandse moslimfeministe Nahed Selim, naar aanleiding van de jaarlijkse emancipatieprijs die zij van *Opzij* kreeg. *De Groene Amsterdammer* plaatst in november 2006 een reportage over een congres in Barcelona over moslimemancipatie en in oktober 2006 een opinieartikel over Hirsi Ali en haar opvattingen. *Elsevier* plaatst voornamelijk achtergrondartikelen. In 2006 komen hier enkele opinieartikelen bij.

SEN Magazine plaatst vooral veel interviews en opinieartikelen. De interviews zijn vaak met werkende vrouwen. In het nummer van april 2005 verschijnt in *SEN* bijvoorbeeld een interview met zes bekende moslima's over geluk. De lengte van de interviews is vaak langer dan in de andere bladen. Het type artikelen in *Mzine* is zeer gevarieerd. Er zijn opinieartikelen, achtergrondartikelen en enkele nieuwsberichten, reportages en interviews. Zo wordt er in april 2005 bericht over de verandering van de Mudawanna, de Marokkaanse wetgeving voor vrouwen en is er in december 2005 een reportage over de *Meiden van Halal*. In *Contrast* staan vooral veel reportages en achtergrondartikelen over emancipatieprojecten, bijvoorbeeld in buurthuizen. Ook conferenties, zoals de internationale Vrouwendag in april 2005, krijgen veel aandacht.

4.2 Bronnen

Ten tweede komen de bronnen aan bod. Het zwaartepunt bij de dominante media ligt bij een lager aantal bronnen ligt dan bij de multiculturele media. Zo komen in de multiculturele media in 34 procent van de artikelen vier of meer bronnen aan het woord, terwijl dit bij de dominante media 12 procent is. In 70 procent van de artikelen in de dominante media komt slechts één bron aan het woord tegenover 52 procent van de artikelen in de multiculturele media.

Het type bron is van groter belang en verschilt ook voor de soorten media. In figuur 2 zijn de soorten bronnen die aan het woord komen per type media afgebeeld.

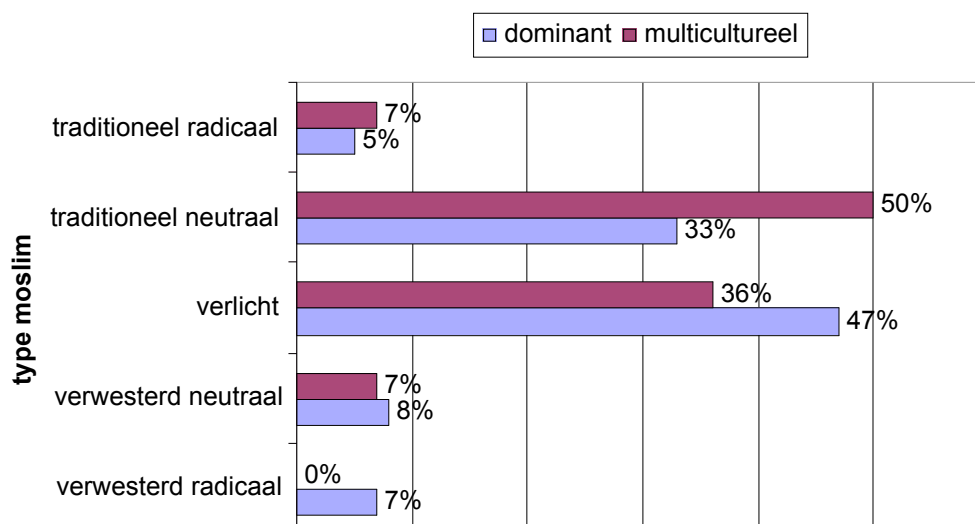
Figuur 2. *Type bron in procenten per soort media.*

Opvallend hierbij is dat er in de multiculturele media vaker gewone personen aan het woord komen dan in de dominante media (46% tegenover 25%). De dominante media geven aanzienlijk vaker het woord aan journalisten (23% tegenover 4%) en politici (17% tegenover 4%).

In de dominante en multiculturele media komen aanzienlijk vaker vrouwen aan het woord dan mannen. Dit is logisch gezien het onderwerp vrouwenemancipatie. In de dominante media komt in 66 procent van de artikelen een vrouw aan het woord, in 24 procent een man en in 10 procent beiden. In de multiculturele media is dit respectievelijk 70 procent, 10 procent en 20 procent.

Moslims aan het woord

In de dominante media komen vaker niet-moslims (48% procent van de artikelen) dan moslims aan het woord (42%). Voor de multiculturele media geldt het omgekeerde: 62 procent van de bronnen is moslim en 14 procent niet. Er is dus een verband tussen de soort media en het wel of niet aan het woord laten van moslims. In figuur 3 zijn de types moslims die aan het woord komen per soort media weergegeven.

Figuur 3. Type moslim als bron in procenten per soort media.

In de dominante media komen vaker verlichte moslims aan het woord dan in de multiculturele media (47% tegenover 36%). In de multiculturele media komen vaker traditioneel neutrale moslims aan het woord (50% tegenover 33%). Beide groepen komen het vaakst voor in beide typen media. Opvallend is verder dat er in de multiculturele media geen radicaal verwesterde moslims aan het woord komen, in tegenstelling tot de dominante media (7%).

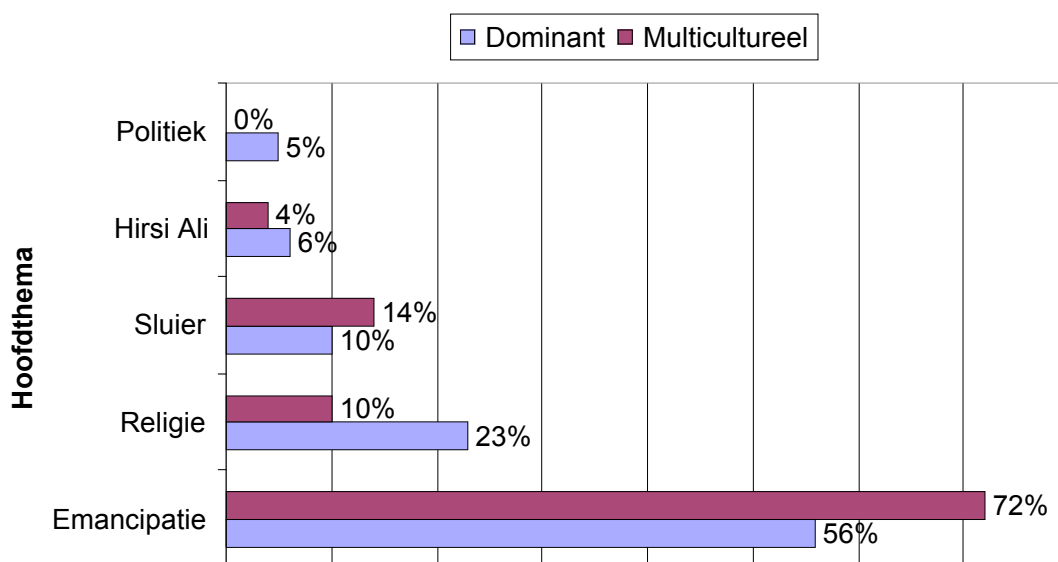
In *NRC Handelsblad*, *Volkskrant* en *Trouw* komen hoofdzakelijk niet-moslims aan het woord. *Volkskrant* geeft het woord vooral in 2004 en 2006 aan niet-moslims. In 2005 komen verlichte moslims bijna even vaak aan het woord. In 2005 en 2006 treedt er verandering op in *Trouw*. Er komen een enkele keer traditioneel neutrale en radicale moslims aan het woord, maar het blijven vooral de niet-moslims die spreken over dit onderwerp. Het *AD* geeft het woord aan niet-moslims, traditioneel radicale, neutrale en verlichte moslims. *De Telegraaf* geeft het woord even vaak aan traditioneel neutrale moslims, zoals verkoopster van sluiers Touria Arraq, als niet-moslims, bijvoorbeeld verschillende Tweede Kamerleden en regisseuse Eveline Welschen.

Opzij geeft in 2004 vooral het woord aan verwesterd neutrale moslims of niet-moslims. In 2005 komen er verwesterd radicale en verlichte moslims aan het woord en in 2006 zijn dit vooral verlichte moslims. In de *Groene Amsterdammer* komen enkel verlichte moslims en niet-moslims aan het woord, hetzelfde geldt voor *Elsevier*.

In *SEN Magazine* komen vooral verlichte en traditioneel neutrale moslims aan het woord, maar ook neutraal verwesterden. In *Mzine* zijn dit enkel verlichte en traditioneel neutrale moslims en een enkele keer ook niet-moslims. In 2004 komen er in *Contrast* nog regelmatig niet-moslims aan het woord. Daarna zijn het vooral traditioneel neutrale moslims die aan het woord komen.

4.3 Onderwerpen

Vervolgens komen de onderwerpen die door de media met moslimemancipatie in verband worden gebracht aan bod. In figuur 4 zijn percentueel de hoofdonderwerpen van de artikelen die over emancipatie van moslima's gaan per soort media weergegeven.

Figuur 4. Hoofdonderwerpen in procenten per soort media.

Bij 56 procent van de artikelen in de dominante media wordt expliciet vermeld dat het over de emancipatie van moslima's gaat en niet bijvoorbeeld alleen in de context of als nevenonderwerp. Datzelfde geldt voor maar liefst 72 procent van de artikelen in de multiculturele media. Verder komen in de multiculturele media de hoofdonderwerpen sluier (14%), Ayaan Hirsi Ali (4%) en religie (10%) aan bod. In de dominante media zijn deze percentages respectievelijk 10, 6 en 23 procent. Ook wordt hierin de emancipatie van moslima's in 5 procent van de artikelen gekoppeld aan het hoofdthema politiek. Dit gebeurt in de multiculturele media niet.

De nevenonderwerpen die in beide media voorkomen zijn de onderdrukking van moslima's, het belichten van rolmodellen, internationale Vrouwendag, publicaties over moslima's, de man-vrouwverhoudingen en conferenties of bijeenkomsten. De nevenonderwerpen die enkel in de dominante media voorkomen zijn de sluier, *Submission* en televisieprogramma's over moslima's. De nevenonderwerpen die enkel in de multiculturele media voorkomen zijn de beleving van het geloof, emancipatieprojecten en de commissie PAVEM.

NRC Handelsblad en de *Volkskrant* plaatsen de emancipatie van moslima's vaak onder het thema religie, de hoofddoek of noemen het expliciet emancipatie. In 2006 wordt het in *NRC* tevens vaak in verband gebracht met het vertrek van Hirsi Ali uit Nederland. Wanneer er een nevenonderwerp is, wordt emancipatie in *NRC* het vaakst verbonden met een publicatie. In september 2005 wordt er bij het bespreken van drie boeken over dit onderwerp geschreven: 'De boeken van Wadud en Barlas zijn vooral van belang omdat de schrijfsters zichzelf expliciet presenteren als moslima's, die in

hun betoog de begrenzings van het geloof in acht nemen.' *NRC* behandelt hiermee vooral boeken die kritisch tegenover het geloof staan. In februari 2006 is er echter ook aandacht voor het boek *Moslimala's: emancipatie achter de dijken* van moslima Ceylan Pekta_-Weber. In 2004 is Ayaan Hirsi Ali opvallend vaak het hoofdonderwerp in de *Volkskrant* wanneer het over emancipatie van moslima's gaat. De nevenonderwerpen zijn vaak debatten of conferenties, zoals de internationale Vrouwendag waar in 2005 veel aandacht aan wordt besteed. Het hoofdonderwerp is in *Trouw* het vaakst emancipatie, maar ook wordt er onder het hoofdonderwerp religie regelmatig aandacht aan besteed. *Trouw* doet dit op diverse manieren, zoals de hoofddoek of een publicatie en het vaakst met betrekking tot Ayaan Hirsi Ali. Bijvoorbeeld het nieuwsbericht 'Moslima blijft Hirsi Ali niet' (januari 2006), over een onderzoek naar de meningen van moslimvrouwen over Hirsi Ali en haar betekenis voor hun emancipatie in opdracht van de Nederlandse Moslim Omroep [NMO]. Het *AD* heeft het een enkele keer over de emancipatie van moslima's, maar verbindt dit thema vaak aan andere onderwerpen als Internationale Vrouwendag, een publicatie, een tv-programma, religie of Hirsi Ali. De *Telegraaf* heeft het nooit expliciet over emancipatie van moslima's, maar behandelt een tv-programma of een gebeurtenis die ermee in verband staat.

Het hoofdonderwerp van de artikelen in *Opzij* is meestal uitdrukkelijk de emancipatie van moslima's. Wanneer er een nevenonderwerp is, is het de sluier. In juni 2005 plaats *Opzij* een artikel over de Franse, Duitse en Belgische geestverwanten van Ayaan Hirsi Ali met de titel 'Vrijheidsstrijders'. Hierin wordt het dragen van een hoofddoek bekritiseerd. Het hoofdonderwerp van de reportage in de *Groene Amsterdammer* over een congres in Barcelona is de emancipatie van moslima's, met als nevenonderwerp de hoofddoek. De titel luidt dan ook 'Vergeet het duizenddingendoekje'. Het hoofdonderwerp van de artikelen in *Elsevier* is ook hoofdzakelijk emancipatie van moslima's. Eenmaal wordt het verbonden aan huiselijk geweld en eenmaal is Hirsi Ali het hoofdonderwerp. In januari 2005 wordt Ayaan Hirsi Ali door *Elsevier* verkozen tot Nederlander van het jaar. In een lang artikel wordt ook kort aandacht besteedt aan Hirsi Ali's inzet voor de emancipatie van moslima's.

De artikelen in *SEN Magazine* hebben als hoofdonderwerp vooral emancipatie op allerlei manieren. In juli 2004 wordt onder de titel 'Profeet Mohammed was een huisman' de taakverdeling in islamitische gezinnen aan de orde gesteld. Verder gaan de artikelen vaak over werkende vrouwen. Onder het motto 'working girls' en met een interview met een moslimvrouw die architect is bijvoorbeeld (septembernummer, 2005). *SEN* wijdt ook artikelen aan de hoofddoek. Zo wordt er in de vraag en antwoord rubriek bijvoorbeeld een brief behandeld met de titel 'Ik wil graag een hoofddoek dragen' (augustus 2005). In *Mzine* gaan ook de meeste artikelen over de emancipatie van moslima's en dit wordt veelal gekoppeld aan de rechten van vrouwen. In februari 2004 wordt er in een opinieartikel aandacht besteed aan de verbetering van vrouwenrechten in Marokko onder de titel 'De eerste stap is gezet. Maar nu?' De onderwerpen die in *Contrast* met emancipatie verbonden zijn, zijn zeer divers. Van debatten, publicaties en tv-programma's tot de man-vrouwverhoudingen, het maagdenvlies, huiselijk geweld, partnerkeuze en besnijdenis.

4.4 Teneur

Er is gekeken naar de toon van de artikelen over moslimemancipatie. In de multiculturele media is de teneur in 60 procent van de artikelen positief en in de rest (40%) neutraal. In de dominante media is de teneur in 55 procent van de artikelen neutraal, in 36 procent positief en bij 9 procent negatief. In de tabellen 1 en 2 is de teneur gekruist met type artikel voor respectievelijk de dominante en multiculturele media.

Tabel 1. *Teneur per type artikel in de dominante media in procenten*

	positief	negatief	neutraal
nieuws	1	0	3
reportage	5	0	4
achtergr.	19	1	21
interview	4	3	4
opinie	6	5	24

Tabel 2. *Teneur per type artikel in de multiculturele media in procenten*

	positief	neutraal
nieuws	2	8
reportage	12	8
achtergrond	16	8
interview	26	4
opinie	4	12

In tabel 1 is te zien dat een negatieve teneur bij de dominante media enkel voorkomt in achtergronden, interviews en opiniestukken. Vooral bij interviews is dit percentage bijna net zo hoog als voor de positieve en neutrale teneur. Uit tabel 2 blijkt dat in de multiculturele media een neutrale teneur de overhand krijgt in nieuwsberichten en opinieartikelen.

De teneur van de artikelen in *NRC Handelsblad*, *Volkskrant*, *Trouw* en *De Telegraaf* is overwegend neutraal. In *NRC* is een enkele keer is de toon van een artikel positief of negatief. In september 2004 wordt in een opinieartikel 'De koran is de bijbel niet' bijvoorbeeld geschreven: 'Inderdaad zijn er meer schrifturen dan de koran waarvan de teksten niet letterlijk genomen moeten worden. Alleen is het niet zozeer Ayaan Hirsi Ali, alswel (de door haar bekritiseerde praktisering van) de islam die dat wel doet. En wel op een misselijke wijze, waarbij men zich buiten onze Grondwet plaatst en (terloops) de emancipatie en de westerse beschaving enige eeuwen terugzet.' In maart 2006 wordt er een positieve toon gezet in het achtergrondartikel 'Geen man achter het stuur; Moslimvrouwen beginnen eigen rijsscholen voor geloofsgenoten' waarin moslima's als positief voorbeeld worden belicht. *Volkskrant* plaatst in 2006 zelfs alleen maar neutrale artikelen. In 2004 en 2005 zijn er redelijk wat artikelen met een positieve toon. De toon is slechts eenmaal negatief in een artikel over *Opzij*-hoofdredactrice Ciska Dresselhuys (oktober 2004), waarbij geen andere bronnen aan het woord komen: 'Dresselhuys' uitspraak over het hoofddoekje achtervolgt haar al sinds 2001, maar nog altijd staat ze achter haar standpunt: de hoofddoek is in zijn oorsprong een vrouwonderdrukkend symbool.' In 2005 en 2006 is de toon van de artikelen in *Trouw* bijna even vaak positief als neutraal. In 2004 is de toon echter ook opmerkelijk vaak negatief. Het betreft hier bijvoorbeeld een opinieartikel in oktober waarin de schrijver zegt: 'ik wist weer waarvoor ik schrijf: onder andere om de strijd aan te binden met onverdraagzame multiculti's en geboorneerde vrouwen die ons naar de Middeleeuwen willen terugvoeren.' Hierin klinkt een negatief oordeel over moslima's die zich vasthouden aan het geloof. Ditzelfde geldt voor bijvoorbeeld de uitspraak van Jozias van Aartsen in een interview in september: 'Ik ben zeer gelukkig dat premier Balkenende een islamitische zuil opnieuw als een

gevangenis heeft bekritiseerd.’ De toon van de artikelen in het *AD* is meestal positief en ook regelmatig neutraal. Een voorbeeld van een positieve toon is het artikel over de bijeenkomst van moslimfeministen in de eerste vrouwenmoskee (maart 2005). De inleiding zorgt voor een krachtig beeld van moslima’s: ‘Zwaaien normaal gesproken louter mannen de scepter in een moskee, zaterdagavond was het de beurt aan de vrouwen. In het tot vrouwenmoskee omgetoverde politiek cultureel centrum De Balie in Amsterdam riep een vrouw op tot samenkomst, deed een vrouw het gebed, voerden vrouwen de rituele wassing uit en spraken vrouwen over hun rol binnen de islam.’ In *De Telegraaf* wordt slechts één keer positief geschreven. Het gaat hier over de eerste moslimvrouw die goud won tijdens de Olympische Spelen en de betekenis daarvan voor de emancipatie van moslimvrouwen.

In *Opzij* zijn de meeste artikelen neutraal. De toon is echter negatief wanneer er over de hoofddoek geschreven wordt. Bijvoorbeeld in juni 2005 door Chahdortt Djavann aan het woord te laten die de sluier vergelijkt met de Jodenster, een teken van minderwaardigheid. Ze noemt deze pornografisch ‘omdat deze de vrouw tot een geslachtsdeel en een onrein wezen reduceert.’ De toon is positief wanneer moslima’s zelf aan het woord komen of bijvoorbeeld in het interview met Karla Peijs in mei 2006. De toenmalige minister zegt bijvoorbeeld dat ‘gesluierde moslima’s heus geen slachtoffer zijn van onderdrukking’. In *de Groene Amsterdammer* is de toon van de artikelen positief of neutraal. In een reportage over moslimemancipatie wordt de toon positief gezet: ‘In grote delen van Europa is de hoofddoek symbool bij uitstek geworden voor de positie van de moslima. Hij dient als maat voor de vrouwenemancipatie. In de wereld van het islamitisch feminisme is het dragen van een hoofddoek daarentegen van ondergeschikt belang, zo bleek deze maand weer eens tijdens een congres in Barcelona, waar gesproken werd door de meest toonaangevende islamitische feministen van de wereld.’ De toon van de artikelen in *Elsevier* is in 2004 en 2005 neutraal. In 2006 zitten er meerdere artikelen met een positieve toon bij. Er wordt in september 2006 zelfs een themanummer gewijd aan moslimemancipatie onder de titel ‘De vrouwelijke islam’. Hierin staan positieve uitspraken als ‘De emancipatie van moslima’s is namelijk niet aanstaande, die is allang aan de gang.’

In *SEN Magazine* zijn alle artikelen positief van toon, op één artikel na dat neutraal is. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in een interview met een onbekende moslima in juni 2004. *SEN* omschrijft haar als ‘Single Turkish Female met hoofddoek’. Ook een interview met zes moslimmannen over emancipatie in november 2004 krijgt een positieve toon door de titel ‘Het ligt niet altijd aan ons, hoor’. Het grootste deel van de artikelen in *Mzine* is neutraal van toon, de feiten worden genuanceerd weergegeven. In het artikel over vrouwenrechten uit de *Mzine* van februari 2004 wordt bijvoorbeeld geschreven: ‘Vrouwen zouden nu makkelijker kunnen scheiden van mannen, maar de gemeenschap heeft een grote macht’. Maar ook: ‘natuurlijk zijn er ook genoeg vrouwen die zich niks van de heersende tradities aantrekken’. De teneur van de artikelen in *Contrast* is overwegend positief of neutraal. Een voorbeeld is een artikel waarin over de vrouwenstudio’s van Stichting Cleo-Patrio in de oude wijken van Rotterdam wordt geschreven (10 december 2004). Citaten als ‘er zit zoveel power bij deze vrouwen, je moet ze alleen even over een drempel halen’ zorgen voor een positieve toon.

In de dominante media is er een verband waar te nemen tussen de verschillende jaren en de teneur van de artikelen. 70 procent van het totaal aantal artikelen met een

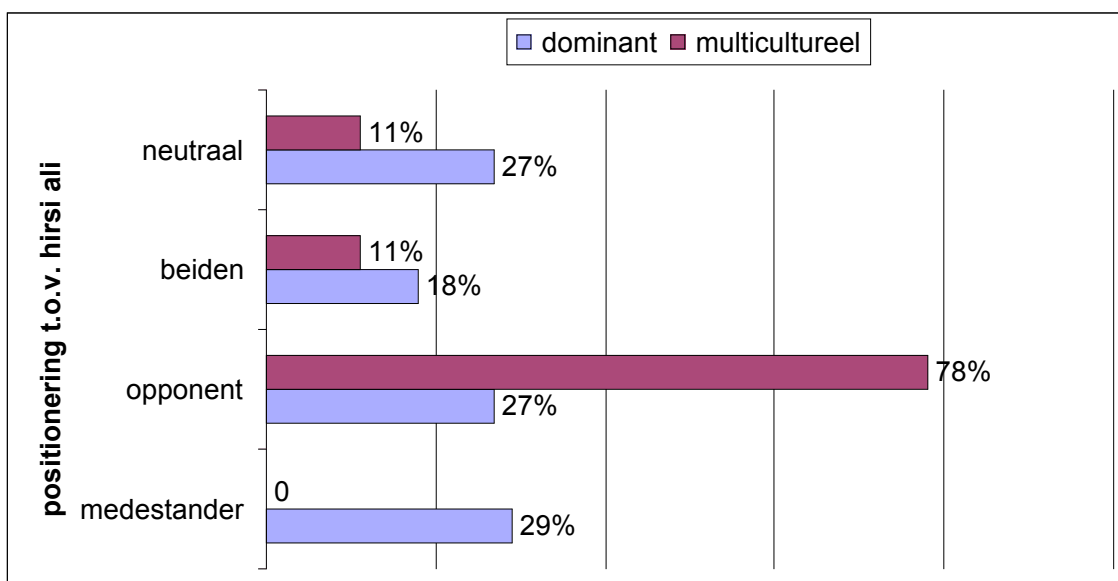
negatieve teneur is namelijk geplaatst in 2004. In 2005 was dit 20 procent en in 2006 slechts 10. In 2005 en 2006 was het percentage artikelen met een positieve teneur juist het hoogst (respectievelijk 39%). Voor de multiculturele media geldt dat er geen verschil is tussen de jaren. Het percentage positieve en neutrale teneur blijft dan ook elk jaar stabiel.

4.5 Beeldvorming

Hirsi Ali of andere opiniemakers?

De opiniemakers waar aan gerefereerd wordt in de artikelen zijn belangrijk voor de beeldvorming. Er is gekeken naar hoe vaak er naar Ayaan Hirsi Ali en andere opiniemakers over de emancipatie van moslima's verwezen wordt.

De opvattingen van Ayaan Hirsi Ali met betrekking tot de emancipatie van moslima's worden in 48 procent van de artikelen in de dominante media genoemd, in tegenstelling tot slechts 18 procent van de artikelen in de multiculturele media. Van alle artikelen waarin de opvattingen van Hirsi Ali worden genoemd is in figuur 4 de positionering tegenover Hirsi Ali weergegeven.

Figuur 5. Positionering ten opzichte van Hirsi Ali per soort media.

In de dominante media worden het vaakst medestanders van Hirsi Ali aan het woord gelaten (29%). In de multiculturele media gebeurt dit in het geheel niet, maar komen er hoofdzakelijk opponenten van Hirsi Ali aan het woord (78% tegenover 27% in de dominante media). In 60 procent van deze artikelen wordt er geen belang gehecht aan de opvattingen van Hirsi Ali en bij 40 procent gebeurt dit op indirecte manier. Dit is een groot verschil met de dominante media waar in 54 procent van de artikelen direct en in 43 procent indirect belang wordt gehecht aan de opvattingen van Hirsi Ali.

In de dominante media worden in 2004 worden het vaakst de opvattingen van Ayaan Hirsi Ali genoemd (44% procent van de artikelen). Gedurende 2005 is dit aantal gehalveerd, maar in 2006 komen haar opvattingen weer in 34% van de artikelen voor. Van het aantal keren dat er medestanders van Hirsi Ali aan het woord komen is dit

aantal het hoogst in 2004 (56%), terwijl hetzelfde geldt voor opposenten van Hirsi Ali in 2006 (60%). In 2004 wordt er ook het vaakst direct belang gehecht aan de mening van Ayaan Hirsi Ali (47% procent van de artikelen waarin dit gebeurt).

In meer dan de helft van de artikelen in *NRC Handelsblad* worden de opvattingen van Hirsi Ali genoemd. In 2004 en 2005 komen er vooral medestanders aan het woord en slechts eenmaal blijft de bron neutraal. In mei 2006 komt een opponent van Hirsi Ali aan het woord. Naar aanleiding van Hirsi Ali's vertrek schrijft J.H. Sampiemon: 'Het fundament van haar activisme was intussen een niet aflatende afkeer van de islam, een afkeer die haar, paradoxaalwijs, juist nekte bij haar pogingen moslima's te mobiliseren voor hun bevrijding uit de familie- en clanverhoudingen waarin zij gevangen zitten.' In 2004 worden in de *Volkskrant* de opvattingen van Hirsi Ali vaak genoemd. In 2005 is dit minder en in 2006 weer veel. Het gaat meestal om medestanders. Het enige jaar waarin ook opposenten van Hirsi Ali aan het woord komen is 2004. In meer dan de helft van de artikelen in *Trouw* worden de opvattingen van Hirsi Ali genoemd. Het betreft hier even vaak opposenten, medestanders, beiden of een neutrale bron. De opposenten komen allemaal echter pas aan het woord in 2006. 'Genoeg is genoeg. Aan Nederlanders van islamitische afkomst is nu de taak om voor eens en altijd met de puinhopen van de orkaan Ayaan af te rekenen' schrijft Nikita Shahbazi bijvoorbeeld op 7 november in het Podium-gedeelte. In *AD* worden begin 2004 en eind 2006 een enkele keer de opvattingen van Hirsi Ali genoemd. Het gaat hier meestal om opposenten en één keer om opposenten en medestanders. In het artikel 'Hirsi Ali Superstar; De warlord van de VVD gaat koppig door met de strijd tegen de islam' uit december 2004 geven vele bronnen hun mening over Hirsi Ali. In *De Telegraaf* worden de opvattingen van Hirsi Ali geen enkele keer genoemd in de artikelen die te maken hebben met emancipatie.

In *Opzij* worden de opvattingen van Hirsi Ali in bijna elk artikel genoemd, in 2005 zelfs in elk artikel over moslimemancipatie. Het betreft hier even vaak opposenten als medestanders van Hirsi Ali. In sommige artikelen komen ook beiden aan het woord. In hetzelfde artikel in juni 2005 zegt namelijk iemand 'ik heb grote sympathie voor Ayaan Hirsi Ali' en een ander 'ik merk dat er veel woede is bij jonge moslima's omdat deze voorloopsters geen erkenning krijgen en Hirsi Ali wel'. In de *Groene Amsterdammer* worden de opvattingen van Hirsi Ali eenmaal genoemd en de bron blijft neutraal hierover. In *Elsevier* worden de opvattingen van Hirsi Ali enkele keren genoemd. De bronnen blijven in dit geval neutraal, of er komen opposenten en medestanders tegelijk aan het woord.

In *SEN Magazine* worden de opvattingen van Hirsi Ali alleen in 2005 genoemd, enkel door opposenten. Zo vertelt Çilan Özdemir in een interview in oktober 2004: 'We moeten niet-geëmancipeerde vrouwen niet in een slecht daglicht zetten, zoals Ayaan Hirsi Ali dat doet. Zij maakt de groep negatief. Laten we uitgaan van de kracht van de vrouwen'. In *Mzine* worden de opvattingen van Hirsi Ali vaker genoemd. Slechts één keer blijft de bron neutraal, de rest zijn opposenten. In een interview over feminisme (juni 2005) gaat politica Khadija Arib regelrecht tegen Hirsi Ali in: 'Hirsi Ali doet mee aan de stigmatisering van moslima's. Zij verklaart de onderdrukking van vrouwen uit de Islam.' In *Contrast* worden de opvattingen van Hirsi Ali slechts één keer genoemd. In het nummer van april 2004 blijft de bron neutraal over haar.

Behalve Ayaan Hirsi Ali komen ook, in mindere mate, andere opiniemakers voor in de media. In de dominante media wordt het vaakst verwezen naar de hoofdredactrice van *Opzij* Ciska Dresselhuys (10% van de artikelen), Nederlandse moslimfeministe

Nahed Selim (6%), schrijfster Naema Tahir (5%) en politicus Geert Wilders (4%). Verwijzingen naar de opinie van Dresselhuys komen niet voor in de multiculturele media. Wilders komt hierin het meeste voor (8% van de artikelen). Ook Selim (4%) en Tahir (2%) krijgen aandacht. Er wordt ook (4%) verwezen naar de opinie van publicist Paul Scheffer, wat niet gebeurt in de dominante media.

NRC Handelsblad verwijst het vaakst naar Ciska Dresselhuys als andere opiniemaker over emancipatie. Verder wordt er verwezen naar Nahed Selim, Geert Wilders, Naema Tahir, columnist en programmamaker Anil Ramdas en de politici Naima Azough en Femke Halsema. In 2004 verwijst de *Volkskrant* vaak naar Ciska Dresselhuys en dat is meteen ook de enige andere opiniemaker naast Ayaan Hirsi Ali. In 2005 wordt behalve naar Dresselhuys verwezen naar Nahed Selim, *SEN*-hoofdredacteur Senay Özdemir en moslimfeministe Amina Wadud. In 2006 zijn dit de politici Khadija Arib en Nebahat Albayrak, wethoudster Fatima Elatik en bijzonder hoogleraar Halleh Ghorashi. Vooral in 2006 verwijst *Trouw* vaak naar andere opiniemakers: Naema Tahir, Ciska Dresselhuys, politici Rita Verdonk, Khadija Arib en Nebahat Albayrak, Geert Wilders, Halleh Ghorashi en schrijfster en coach Esma Choho. In 2004 en 2005 wordt een enkele keer verwezen naar Naïma Azough, Naema Tahir, Rita Verdonk, Pim Fortuyn, Nebahat Albayrak, Wilders, Nahed Selim en politicus Frits Bolkestein. Het *AD* refereert eenmaal aan een andere opiniemaker, namelijk de overleden regisseur Theo van Gogh. *De Telegraaf* refereert slechts eenmaal aan Geert Wilders. In een artikel over het boerkaverbod (september 2005) wordt hij geciteerd: 'Ook in ons land zie je steeds vaker gesluierde vrouwen, soms zelfs in groepen, en ik vind dat niet kunnen.'

In *Opzij* wordt er het vaakst naar Nahed Selim verwezen als andere opiniemaker. Ook politica en feministe Hedy d'Ancona wordt één keer genoemd. De *Groene Amsterdammer* verwijst eenmaal naar een andere opiniemaker: 'De Nederlandse schrijfster en juriste Naema Tahir noemde de hoofddoek al eens spottend het duizenddingendoekje'. Ook in *Elsevier* wordt er vaak naar Nahed Selim en Naema Tahir verwezen als opiniemakers.

In *SEN Magazine* wordt slechts eenmaal naar een andere opiniemaker verwezen en dat is Geert Wilders in 2005. In *Mzine* wordt slechts eenmaal gerefereerd naar Paul Scheffer in juni 2006. In *Contrast* wordt eenmaal verwezen naar Ebru Umar, Nahed Selim en Naema Tahir.

Westerse opvattingen of moslimfeminisme?

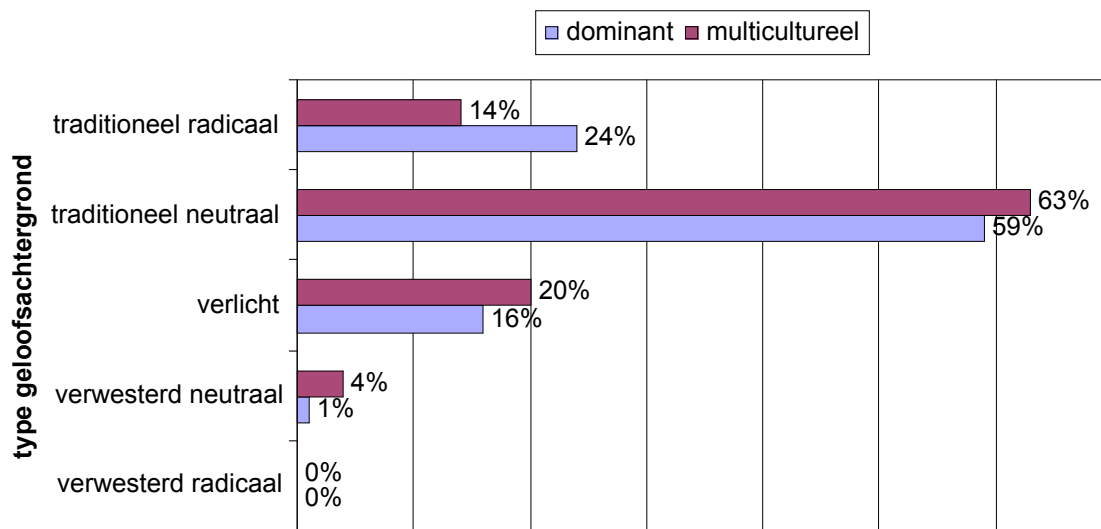
Bij beeldvorming is ook gekeken naar hoe vaak een westers standpunt over emancipatie wordt geïdealiseerd. Dit gebeurt in 14 procent van de artikelen in de dominante media en 4 procent in de multiculturele media. De multiculturele media blijven hierover vaker neutraal (48% tegenover 27% in de dominante media). Het moslimfeminisme wordt in 65 procent van de artikelen in de dominante media en 70 procent van de artikelen in de multiculturele media belicht. Moslims en niet-moslims worden in 34 procent van de artikelen in de dominante media tegenover elkaar geplaatst. Hetzelfde is het geval in 22 procent van de artikelen uit de multiculturele media. Deze verschillen zijn te klein om een conclusie te trekken.

Van het aantal keren dat het westerse standpunt over emancipatie in de dominante media wordt geïdealiseerd gebeurt dit voor 50 procent in 2004. Hierna neemt het aantal steeds meer af (31% in 2005, 19% in 2006). Het aantal keren dat het moslimfeminisme wordt belicht blijkt echter gelijk in elk jaar. In 2004 is het aantal

keren dat moslims tegenover niet-moslims worden geplaatst het hoogst (46% van de artikelen waarin dit gebeurt). In 2005 daalt dit flink (18%), maar in 2006 gebeurt het weer in 36% van de gevallen. Voor de multiculturele media geldt wederom dat er geen veranderingen gedurende de jaren plaatsvinden.

Type geloofsachtergronden bij vrouwen

De manier waarop geloofsachtergrond wordt getypeerd zou de beeldvorming over moslima's kunnen beïnvloeden. In figuur 5 wordt weergegeven in welke mate moslimvrouwen qua geloofsachtergrond worden getypeerd.

Figuur 6. *Mate van de manier waarop de geloofsachtergrond van moslimvrouwen getypeerd wordt*

Hierin is te zien dat moslimvrouwen in de dominante en multiculturele media het meeste als traditioneel neutraal worden getypeerd. In de dominante media wordt de moslimvrouw vaker als traditioneel radicaal dan als verlicht getypeerd (24% tegenover 16%). In de multiculturele media gebeurt dit andersom (20% tegenover 14%). In beide media wordt de moslimvrouw geen enkele keer als verwesterd radicaal getypeerd en een enkele keer als verwesterd neutraal.

Het beeld dat *NRC Handelsblad* van moslimvrouwen schetst is in 2004 en 2006 vooral traditioneel neutraal. In 2005 portretteert *NRC* moslimvrouwen enkel als traditioneel radicaal. Bijvoorbeeld door te schrijven: 'In veel gevallen heeft een versterkt beroep op het geloof dan ook een bevrijdende werking, omdat vrouwen daarmee hun positie binnen de gemeenschap veiligstellen en omdat het gevaar van westerse ongelovige invloeden zo beperkt wordt.' *Volkskrant* schetst vooral een traditioneel neutraal beeld van moslima's. Het beeld van de moslima als traditioneel radicaal in de *Volkskrant* wordt elk jaar minder. Het beeld van de moslima in *Trouw* is voornamelijk traditioneel neutraal. In 2004 wordt de moslimvrouw ook nog vaak geportretteerd als traditioneel radicaal. Bijvoorbeeld door in een opinieartikel de denkbeelden van moslima's te omschrijven: 'Hoe meer bedekte moslima's en minder christenen bij rechtbanken hoe beter'. Een traditioneel neutraal beeld wordt gevormd door uitspraken als: 'De religie kan je niet ontzien, dat is immers de basis waarop de vrouwen een hoofddoek dragen. Maar daarna komen gelijk vanzelfsprekende vragen

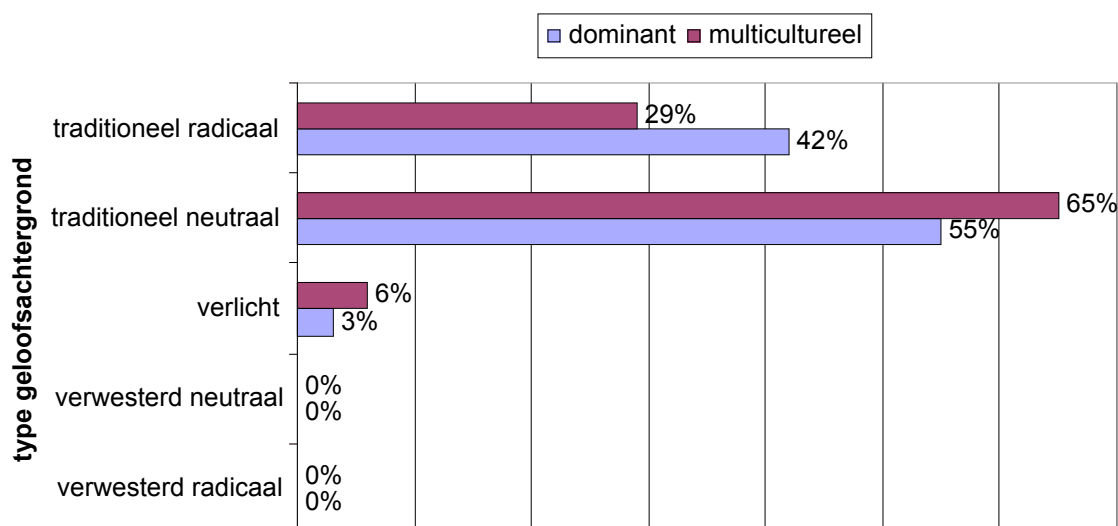
als: hoe zal ik het dragen' (februari 2006). *AD* portretteert moslima's vooral als traditioneel neutraal en een enkele keer als verlicht of traditioneel radicaal. *De Telegraaf* portretteert moslima's als traditioneel radicaal, traditioneel neutraal en verlicht. Dit zorgt voor een gevarieerd beeld.

Opzij portretteert moslima's vooral als traditioneel neutraal. Soms als traditioneel radicaal en verlicht. Een voorbeeld van het schetsen van moslima's als verlicht in het artikel in juni 2005, wanneer er over moslimfeministen wordt gesproken: 'ze bieden moslima's munitie voor hun emancipatiestrijd, een weerwoord vanuit de rijke islamitische traditie'. De *Groene Amsterdammer* portretteert moslima's eenmaal als verlicht en eenmaal als traditioneel neutraal. In het opinieartikel van oktober 2006 stelt de journaliste bijvoorbeeld de volgende vragen: 'Is het de trouwe moslima's te verwijten dat ze de bevrijding niet aandurven? Is het misschien toch mogelijk oprecht en vol overtuiging moslima te zijn?' Hierdoor ontstaat het beeld dat moslima's hun geloof onvoorwaardelijk aanhangen, ook al zijn het wellicht vragen ter nuancering van het fanatieke beeld dat vaak geschetst wordt. *Elsevier* portretteert moslimvrouwen vooral als verlicht en in mindere mate als traditioneel. Dit komt vooral doordat er veel moslimfeministes aan het woord komen die een verlicht beeld van moslima's schetsen.

SEN Magazine portretteert moslimvrouwen vooral als verlicht of traditioneel neutraal. In *Mzine* worden moslimvrouwen vaak als traditioneel neutraal neergezet. Een voorbeeld hiervan is een reportage in december 2005 over de verschillende beweegredenen voor het dragen van een hoofddoek. Dit schetst het traditionele beeld van moslima's die een sluier dragen uit religieuze overwegingen. Er wordt ook gesproken over vrouwen die de hoofddoek alleen bij familieaangelegenheden dragen, dit zorgt dat het beeld niet radicaal is. In *Contrast* is het beeld van de moslimvrouw vooral traditioneel neutraal. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in een artikel van 16 september 2005 over de inburgeringles voor oudkomers. Hierin zegt bijvoorbeeld één van de moslima's: 'ik ben moslim, maar absoluut niet fanatiek'. Een andere vrouw zegt: 'het liefst zou ik ook de man voor mijn jongste dochter willen uitzoeken, maar ik weet dat zij dat nu wil. Een paar jaar geleden zou zij geen andere keuze hebben gehad. Nu wel, omdat ik moet accepteren dat mijn kinderen zelf keuzes maken die soms wel en soms niet met de Pakistaanse cultuur overeen komen.'

Type geloofsachtergronden bij mannen

De beeldvorming over moslimmannen zou ook van invloed kunnen zijn op het beeld dat neergezet wordt van moslima's. In figuur 5 wordt weergegeven in welke mate moslimmannen qua geloofsachtergrond worden getypeerd.

Figuur 7. Mate van de manier waarop de geloofsachtergrond van moslimmannen getypeerd wordt

Hierin wordt weergegeven dat in beide soorten media de moslimman geen enkele keer als verwesterd radicaal of verwesterd neutraal wordt getypeerd en slechts een enkele keer als verlicht. Net als moslimvrouwen worden moslimmannen in de dominante en multiculturele media het meeste als traditioneel neutraal getypeerd. Daarnaast worden ze vaak als traditioneel radicaal getypeerd in beide media en wel veel vaker dan moslima's.

In 2004 en 2005 schetst *NRC Handelsblad* vooral een traditioneel radicaal beeld van moslimmannen, met uitspraken als 'Zij brengen Nederland terug in de tijd, de zeventiende eeuw' in november 2004 en 'Wadud betoogt dat alle gangbare koraninterpretaties van mannen afkomstig zijn en bovendien dateren uit een tijd die uitgesproken vrouwvijandig was' in september 2005. In 2006 wordt de man wat vaker als traditioneel neutraal afgeschilderd. De *Volkskrant* portretteert moslimmannen het vaakst als traditioneel radicaal. Een voorbeeld hiervan is de opmerking in een opinieartikel van maart 2006: 'Voor veel trouwlustige moslimmannen zijn zelfs de inheemse moslima's geïnfecteerd met het vrijheidsvirus. Importbruiden staan pas garant voor dienstige vroomheid - ziehier de non-integratie op religieuze gronden.' Verder worden moslimmannen als traditioneel neutraal neergezet. *Trouw* portretteert moslimmannen ook enkel als traditioneel neutraal en radicaal. In 2004 gaat het gelijk op, in 2005 wordt de moslimman voornamelijk als traditioneel radicaal neergezet en in 2006 is dit het vaakst traditioneel neutraal. *AD* portretteert moslimmannen vooral als traditioneel neutraal en een enkele keer als verlicht of traditioneel radicaal. Een voorbeeld van de manier waarop een traditioneel radicaal beeld van de moslimman wordt gevormd: 'De vrouw heeft een ondergeschikte rol in de moskee, ze wordt altijd weggestopt in kleine kamertjes en mag niet zoals de mannen gebruik maken van de mooie marmeren ruimten' in het artikel over de vrouwenmoskee in maart 2005. De *Telegraaf* portretteert moslimmannen als traditioneel radicaal, traditioneel neutraal en verlicht. Dit zorgt voor een gevarieerd beeld.

In *Opzij* worden moslimmannen vooral als traditioneel radicaal beschreven. Bijvoorbeeld in een ingezonden brief in maart 2006. 'Mannen die alleen respect kunnen opbrengen voor een vrouw bij de gratie van de hoeveelheid stof om en aan haar

lichaam, hebben in feite helemaal geen respect voor vrouwen. Het probleem is dus het denken van deze mannen en niet het dragen van een hoofddoek' volgens de briefinzendster. De *Groene Amsterdammer* portretteert moslimmannen stevast als traditioneel neutraal. In *Elsevier* is het beeld vooral traditioneel radicaal en neutraal. In september 2006 zegt een moslima bijvoorbeeld: 'Wij hebben niets aan mannen die zeggen dat een vrouw niet voor mag gaan in het gebed, omdat haar vormen de mannen te veel zouden afleiden. Onzin! Dat is een manier om vrouwen klein te houden.'

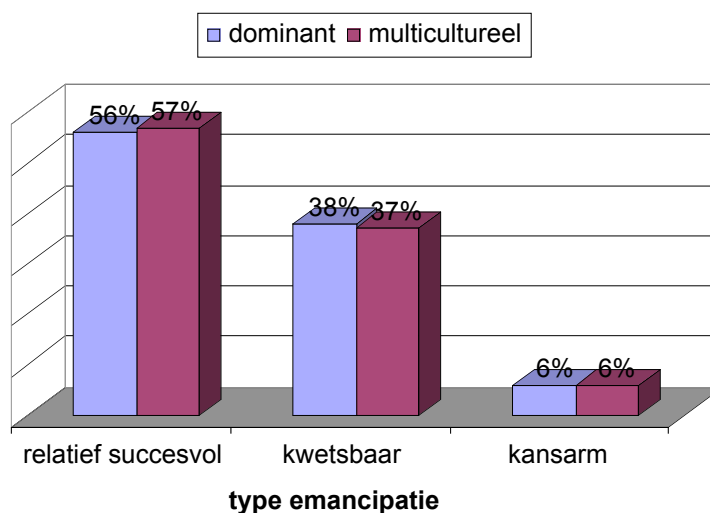
In *SEN* wordt de moslimman het vaakst als traditioneel neutraal neergezet, maar ook vaak als verlicht en traditioneel radicaal. *Mzine* portretteert moslimmannen vooral als traditioneel neutraal of traditioneel radicaal. Zo wordt er in oktober een interview met Ayaan Hirsi Ali geplaatst waarin bepaalde uitspraken een radicaal traditioneel beeld van moslimmannen schetsen, zoals 'Als de hulpverleners aan de man vragen waarom er geslagen wordt, krijgen ze te horen dat ze ongehoorzaam waren. En ze rechtvaardigen het slaan vanuit de koran'. In *Contrast* worden de moslimmannen vooral als traditioneel neutraal geportretteerd. In 2004 wat vaker als traditioneel radicaal. Een goed voorbeeld is een artikel in februari 2006. In de inleiding van het artikel staat: 'De Marokkaanse man is de Marokkaanse vrouw spuugzat. Ze wil te westers leven en heeft geen respect voor haar ouders of haar geloof'.

Er lijkt een verband te zijn tussen jaartal en de manier waarop moslimvrouwen geportretteerd worden in de dominante media. Elk jaar is het aantal traditioneel neutrale moslima's het hoogst. In 2004 is het aantal traditioneel radicale moslima's ook het hoogst: 52 procent van de artikelen waarin dit type moslima wordt belicht. Hierna neemt dit aantal elk jaar af. Voor de verlichte moslima's is dit omgekeerd. Voor de moslimmannen geldt dat in 2004 het aantal traditioneel neutrale moslims het hoogst was, terwijl in 2005 het aantal traditioneel radicale moslims het hoogst was. In 2006 was het aantal traditioneel gematigde moslimmannen weer het hoogst.

In de multiculturele media lijkt er ook een verband te zijn tussen jaartal en de manier waarop moslimvrouwen geportretteerd worden. In 2004 is 78 procent van de afgebeelde moslima's traditioneel neutraal. In 2005 is het percentage traditioneel neutrale moslima's 43 procent, hetzelfde als het percentage verlichte moslima's. In 2006 worden er voor het eerst verwesterd neutrale moslima's afgebeeld (15%). Het merendeel is weer traditioneel neutraal (54%) en verlicht (30%). Voor de afgebeelde moslimmannen geldt dat het grootste deel elk jaar traditioneel neutraal blijft en een aanzienlijk deel traditioneel radicaal. In 2004 worden geen verlichte moslimmannen belicht, de jaren daarop is dit wel het geval.

Type emancipatie bij vrouwen

In figuur 7 is afgebeeld in welke mate de verschillende types emancipatie van moslimvrouwen volgens het SCP worden belicht in de artikelen in beide media. Het gaat hier niet om de moslims die aan het woord worden gelaten, maar de manier waarop er over moslima's geschreven wordt in verband met emancipatie.

Figuur 8. Mate van de manier waarop type emancipatie van moslima's getypeerd wordt

Hierin zien we dat in beide media de moslima het vaakst als relatief succesvol wordt afgebeeld, volgens de definitie van het SCP. Een aanzienlijk aantal moslima's wordt afgebeeld als kwetsbaar en slechts 6 procent als kansarm.

NRC Handelsblad beschrijft vooral moslima's die binnen de categorie 'relatief succesvol' van het SCP passen. In 2004 vallen ook nog veel beschreven moslimvrouwen binnen de kwetsbare categorie. In 2004 en 2005 beschrijft de *Volkscrant* het vaakst moslima's die succesvol geëmancipeerd zijn. In 2006 zijn dit het vaakst moslima's uit de kwetsbare categorie. *Trouw* toont voornamelijk succesvolle en kwetsbare moslima's. Een enkele keer worden er ook moslima's uit de kansarme positie beschreven. Het *AD* toont voornamelijk succesvol geëmancipeerde moslima's en een enkele keer moslima's uit de tweede categorie. Het portretteren van moslima's als kansarm gebeurt bijvoorbeeld in een artikel over Internationale Vrouwendag in maart 2005: 'Haar stoere taal geldt niet voor de moslima's in de zaal, maar voor de kwart miljoen moslimvrouwen die volgens de minister thuis zitten, geen Nederlands beheersen en niet eens weten waar hun kinderen naar school gaan'. *De Telegraaf* toont het vaakst succesvol geëmancipeerde moslima's. Bijvoorbeeld in het artikel van oktober 2005: 'Eerst haalden zij de emancipatie naar zichzelf toe, studeerden, kochten een auto en begonnen een rijkschool, nu toeren zij met (meestal) gehoorddoekte leerlingen door de stad, praten, doceren en openen ogen.'

In *Opzij* worden moslima's het vaakst als succesvol geëmancipeerd belicht, regelmatig als kwetsbaar en niet als kansarm. Ook *De Groene Amsterdammer* belicht het vaakst succesvol geëmancipeerde moslima's. Dit beeld ontstaat vooral doordat het meestal hoogleraren of moslima's met andere succesvolle posities zijn die in de artikelen naar voren komen. Hetzelfde geldt voor *Elsevier*.

In *SEN Magazine* worden bijna alleen maar succesvol geëmancipeerde moslima's belicht. Dit wordt gedaan door bijvoorbeeld in de inleiding van een artikel in april 2005 te schrijven: 'Ze hebben hun tanden gezet in hun studie of werk. Ze zijn mooi, jong, zelfverzekerd en intelligent. In perfect Nederlands discussiëren ze gepassioneerd over geluk'. In *Mzine* worden moslimvrouwen qua emancipatie vooral als kwetsbaar belicht met betrekking tot emancipatie. Dit komt waarschijnlijk doordat de artikelen over

emancipatie veelal over onderdrukking van vrouwen gaat. Zo bepleit een columniste in juni 2006: 'Het is ongelooflijk dat we, in een land waar alles wordt gecontroleerd, juist zo'n kwetsbare groep over het hoofd zien. Misschien komt het doordat er geen huisbezoeken meer worden afgelegd, zoals vroeger'. In 2006 wordt in *Contrast* de moslima bijna altijd als succesvol geëmancipeerd afgebeeld. In 2004 en 2005 vaker in de kritieke categorie en ook een aanzienlijk aantal keren als kansarm. Zoals in het artikel uit september 2005 over het vrouwenbuurthuis. 'Allochtone vrouwen lopen achter op de arbeidsmarkt. Ook nemen ze niet genoeg deel aan maatschappelijke activiteiten. Vooral laagopgeleide vrouwen die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen, lopen hierin achter'.

Geloof en cultuur

In slechts 10 procent van de artikelen in de dominante media wordt benadrukt dat geloof en cultuur een aparte entiteit zijn. Hetzelfde geldt voor 20 procent van de artikelen in de multiculturele media.

Volkskrant benadrukt het verschil slechts één keer. *Trouw* benadrukt dit verschil slechts een enkele keer. In het *AD* wordt slechts één keer benadrukt dat geloof en cultuur niet hetzelfde zijn. *De Telegraaf* benadrukt dit geen enkele keer. In *NRC Handelsblad* gebeurt het wat vaker, maar nog weinig.

Opzij benadrukt geen enkele keer dat cultuur en geloof niet hetzelfde zijn. De *Groene Amsterdammer* doet dit eenmaal. Bijvoorbeeld met de opmerking 'de egalitaire boodschap is volgens haar ondergesneeuwd geraakt door de patriarchale praktijken van de samenleving waarin de koran werd geopenbaard' (november 2006). Ook in *Elsevier* wordt het eenmaal benadrukt in het artikel in september 2006, waar het een verlichte moslima is opgevallen dat vooral bekeerlingen zoals zijzelf zich vaker verdiepen in studies en interpretaties van de Koran dan andere moslima's. 'Waarschijnlijk komt dat doordat bekeerlingen de islam via boeken moeten leren kennen. Allochtone moslima's laten zich meer leiden door de tradities en gewoontes die ze van huis uit meekrijgen.'

In de *Mzine* van april 2005 wordt bijvoorbeeld in een artikel geschreven: 'De islam onderdrukt de vrouw niet, zoals velen beweren. Het is de cultuur die de vrouwen achterstelt. De Turkse en Marokkaanse rechten zijn veranderd en in de landen van herkomst zijn de vrouwen zelfs geëmancipeerder!' In *SEN Magazine* gebeurt dit minder expliciet. In de interviews met moslimmannen en moslimvrouwen bijvoorbeeld in respectievelijk oktober en november 2004 wordt er veel over cultuur gesproken en niet over religie. Een paar voorbeelden: 'Ik heb contact met vrouwen die opgesloten zitten, die geen kant opkunnen. Dat komt door hun culturele achtergrond', 'In de Turkse cultuur krijgen de mannen niet zoveel vrijheid', 'Het zit zo diep in de cultuur, de manier waarop moeders hun zonen opvoeden', 'Bovendien hebben wij van onze ouders meegekregen wat cultureel geoorloofd is'. In *Contrast* gebeurt het benadrukken van het verschil tussen geloof en cultuur zelden.

Hoofdstuk 5

Zes visies op emancipatie en de media: interviews

In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens Jihad Alariachi, Senay Özdemir, Fatima Elatik, Ebru Umar, Esma Choho en Fatma Ali aan het woord. Zij zijn allen deskundig op het gebied van emancipatie en de media, vanwege hun werk en achtergrond. Hun narratieven zijn geordend rond de volgende vragen: Kunt u uw eigen emancipatiegeschiedenis beschrijven? Op welke manier of manieren ziet u moslima's in Nederland emanciperen? Wat vindt u van de beeldvorming over moslima's in het algemeen in Nederland? Bent u bekend met media met een multiculturele inslag en wat vindt u hiervan? Heeft u aanbevelingen voor de manier waarop de media met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's omgaan? Hieruit volgen zes visies op de emancipatie van moslima's en de manier waarop de media hiermee omgaan.

5.1 Jihad Alariachi

"Alle mensen die het over ons hebben willen niet mét ons in gesprek."

Jihad Alariachi (23) is momenteel bezig haar Hbo-opleiding Communicatie af te ronden en is vooral bekend als één van 'De Meiden van Halal' (het programma bij de NPS). Ze is Marokkaans van afkomst en in Nederland geboren. Zij beschouwt zichzelf als gelovig en houdt zich zo strikt mogelijk aan de regels van de islam. Om deze reden wil ik haar typeren als radicaal traditionele moslima. "Ik zou zelf liever de term praktiserend kiezen, omdat ik bij traditioneel een heel ouderwets beeld krijg", zegt zij hierover.

Jihad Alariachi en haar zusjes hebben een hekel aan de term emancipatie. "Wat zegt dat nou over je? Emancipatie is voor mij dat je je eigen keuzes kunt maken, ongeacht wat die zijn. Je door je ouders laten uithuwelijken is ook emancipatie als jij de keuze hebt gemaakt. Ik heb geen bewust emancipatieproces meegemaakt. Ik ben jong dus ik ben na de hele emancipatiegolf geboren en heb dat gevecht niet meegemaakt. Ik leef gewoon mijn leven en als je dat emancipatie noemt: prima! Je wordt er in het westen mee doodgegooid. Het is iets natuurlijk en ik vind dat mensen er te geforceerd mee bezig zijn. Ze doen alsof het ook te maken heeft met bloot zijn en kunnen dragen wat je wilt. Emancipatie betekent ook jezelf kunnen bedekken. Ik word heel boos als mensen zeggen: je bent niet geëmancipeerd want je draagt een hoofddoek. Dat is mijn eigen keus. Ik draag hem omdat God het van mij vraagt."

Het geloof speelt een grote rol in haar keuzes. "Islam is een levenswijze. Je moet er ook naar praktiseren. Allerlei soorten regels zijn in de islam vastgesteld. Dat krijg je met de paplepel ingegoten en andere dingen lees je. Ik zie geloof en cultuur als twee volstrekt verschillende dingen. Islamitische cultuur bestaat ook, maar dan in een land als Saoedi-Arabië. Ze dragen daar bijvoorbeeld bepaalde kleding vanuit de islamitische cultuur en niet omdat iedereen gelovig is. Dit is niet te verwarren met de Marokkaanse en Turkse cultuur. Deze botsen juist heel vaak met het geloof. Heel veel Marokkanen doen dingen die verboden zijn in het geloof. Ik probeer zoveel mogelijk kennis te vergaren over het geloof en op die manier zie ik duidelijk wanneer iets cultuur is. Vrouwenbesnijdenis is bijvoorbeeld volstrekt verboden in de islam. Dingen die tegenstrijdig zijn met mijn geloof probeer ik zo min mogelijk te doen. Mensen zien

cultuur en islam vaak als één ding. Je kunt het ze niet kwalijk nemen omdat ze geen kennis hebben van de islam. Het is aan moslims om te laten zien dat islam en cultuur niet hetzelfde zijn.”

Alariachi ziet moslima's juist vanuit de islam emanciperen. “Veel mensen weten niet dat de islam vrouwen rechten heeft gegeven en willen het niet weten. Voor de komst van de islam werd de vrouw achtergesteld. Met deze informatie kun je bij moslima's terecht en ze helpen emanciperen. Ik denk dat je ook bij de mannen moet zijn, omdat zij achter de feiten aan lopen. Het is een stukje onwetendheid en een stukje cultuur die moeilijk te veranderen is. En er is gewoon een groep die niet wil, dat heb je ook bij niet-moslims. Vanuit het westers perspectief krijg je ze niet mee. Endemol en NIO kunnen informatie geven over de positie van de vrouw in de islam. Om zo te laten zien dat moslims zo slecht nog niet zijn.

Erg te spreken is zij niet over het beeld dat van moslima's wordt neergezet in de media. “Het beeld heerst nog steeds dat we onderdrukt worden, laag opgeleid zijn en de taal niet spreken. Ik denk dat de hoofddoek wordt gezien als traditioneel. Ze gaan er gewoon van uit dat je dom bent als je die draagt. De media zetten dit beeld ook neer. Als je beelden ziet van Afghanistan en Iran dan zie je die vrouwen zielig met hoofddoekjes. Natuurlijk heb je dat beeld dan. Jammer dat er niet veel aandacht werd geschonken aan het hoofddoekverbod in Frankrijk toen allemaal krachtige vrouwen de straat opgingen om hier tegen te protesteren. Veel mensen kennen ook geen moslima's. Daardoor hebben ze een negatief beeld. De aandacht voor moslimemancipatie in de media heeft ook positieve gevolgen. Zonder die aandacht hadden wij geen programma bij de NPS gehad. De *spotlight* is gericht op moslims, maar het zorgt er ook voor dat wij hard aan de slag moeten. Moslims zijn uit hun luie stoel gekomen na alle negatieve gebeurtenissen, zoals de moord op Theo van Gogh. Er is nu een positieve stroom op gang, om te laten zien: we zijn niet allemaal zo. Ik zit er middenin dus ik zie de positieve dingen. Ik weet alleen niet of de buitenwereld die ook ziet.

Volgens Alariachi heeft Ayaan Hirsi Ali de beeldvorming beïnvloed. “Na de grote gebeurtenissen in ieder geval. Hirsi Ali heeft heel erg gegeneraliseerd. Mensen dacht al negatief over moslima's en de hoofddoek maar wisten niet zo goed wat ze ervan moesten vinden. Toen kwam Ayaan met haar opvattingen en dit was een bevestiging voor die mensen. Geert Wilders doet er nu een schepje bovenop. Het lijkt wel alsof ze elkaar afwisselen. Er zijn kampen gecreëerd. Dit komt door alle gebeurtenissen en 11 september is het begin van dit alles. Naar mijn idee was het hiervoor goed, maar ik weet niet of dingen toen gewoon niet werden gezegd. Nu zijn we er wel in doorgeslagen. Nu durft iedereen alles te zeggen. Het versterkt elkaar.”

Ze vertelt dat alleen de relschoppers veel in de media voorkomen. “De hele slechte krijgen aandacht, onderdrukte moslima's. Of degenen die het heel goed doen, geassimileerd zijn en niet gelovig. Die bijvoorbeeld commissies starten voor ex-moslims. De middenmoot mis ik. Die én moslim is én studeert én werkt én Nederlandse vrienden heeft. Terwijl dat de grootste groep is. Dat zijn de moslims! Ze gaan altijd naar Marokkanen of Turken. Er zijn ook Indonesische en Surinaamse moslims. Voor de islam kun je ook naar hen. Het is te gemakkelijk om steeds Marokkanen op te zoeken.”

De multiculturele media betekent voor Alariachi vooral de publieke omroep. “De commerciële zenders zijn er niet mee bezig. Af en toe hebben ze een Marokkaan in het publiek. In de dominante bladen zie je geen moslima's. Die doelgroep hoef je niet per

see te noemen, maar kun je ook in je achterhoofd houden. Het is een groeiende groep, dus een gemis voor die bladen. Ik herken me totaal niet in die bladen. De multiculturele bladen hebben ook geen toevoegde waarde voor mij, want ik ga niet speciaal de *SEN* lezen. Ik blijf gewoon de reguliere bladen lezen. Waarom moet je die doelgroep speciaal bestempelen? Waarom niet allemaal in één? Voor de lezers zelf kan de toegevoegde waarde zijn dat ze informatie geven die je niet uit andere bladen kunt halen. *Mzine* valt voor mij onder specifieke tijdschriften en *Contrast* ook wel. Van de *SEN* en *Colourful* vind ik het jammer dat het apart moet."

Multiculturele tijdschriften kunnen geen rol spelen in de emancipatie van moslima's. "Was het maar waar! Absoluut niet. Als een moslimvrouw zou moeten emanciperen dan niet via die tijdschriften, echt niet." Hoe dan wel? "Dat Hirsi Ali weg is, is op zich al goed. Ik heb sindsdien weinig gehoord over emancipatie. Ik deel haar strijd, maar de manier waarop ze het doet daar sta ik niet achter. Ze generaliseerde alleen. Misschien heeft de moslimvrouw een andere behandeling nodig, bijvoorbeeld vanuit het geloof. Om ze als probleemgroep te zien helpt niet. Keuzevrijheid geldt voor iedereen, niet alleen voor westerse vrouwen. Hirsi Ali paste in de mening van de dominante media. Het is nu gemakkelijk om daarmee door te gaan. Journalisten moeten zelf onderzoek doen. Moslima's moeten betrokken worden. Zij berichten nu over ons. Ayaan ook, ze sprak over ons en niet met ons. Ze wilde niet met ons in gesprek, we hebben haar heel vaak gevraagd. Dat wilde ze niet, want dat vond ze een gepasseerd station. Naema Tahir wilde ook niet. Wilders wil niet. Zolang de media wit zijn zal dit niet veranderen. Er moet geïnvesteerd worden in redacteurs die overal vandaan komen. Ik ben heel positief over de toekomst. Veel moslima's gaan nu journalistiek studeren. De publieke omroep is er ook mee bezig. Het zal even duren, maar op een gegeven moment moeten de andere media ook mee."

5.2 Senay Özdemir

"Ik heb een blad opgericht om de beeldvorming rondom moslima's te veranderen en dat is erg goed gelukt"

Senay Özdemir (38) is hoofdredacteur en uitgever van SEN, voorheen een glossy en nu een internetmagazine. Daarnaast is ze gastredacteur, journaliste en schrijfster. Özdemir is van Turkse afkomst en woont 31 jaar in Nederland. Ze was de allereerste Turkse presentatrice in Europa. Ze beschouwt zichzelf als gelovig en zegt hierover: "Ik haal alleen dingen uit de Koran die iets voor mij betekenen. Ik ga er vanuit dat deze erin staan om mensen te motiveren en inspireren." Om deze reden zou ik haar als verlichte moslima willen typeren.

Özdemir vertelt dat ze op haar tiende al aardig geëmancipeerd was. "Mijn moeder had een vriendin die regelmatig bij ons kwam met een blauw oog. De stoppen sloegen bij mij door toen ze zwanger was en nog steeds werd geslagen door haar man. Toen zei ik al tegen mijn moeder dat ik dat nooit zou tolereren en blij was dat mijn vader niet zo was. Op haar vijfentwintigste was mijn moeder voorzien van zes kinderen. Ik weet nog dat zij heel vaak ziek was en de dokter dat normaal vond. Op een gegeven moment belde ik hem op en zei: u komt nu, of anders bel ik de politie. Opkomen voor anderen zat er dus al heel vroeg in. Dat heeft zeker met mijn opvoeding te maken. Mijn vader wist al heel vroeg dat hij niet al zijn kinderen zou kunnen laten studeren in Turkije,

daarom kwam hij naar Nederland. Vanaf het moment dat wij hier waren wisten we dat we zelfstandig moesten zijn. Als emancipatie betekent dat je voor jezelf kunt zorgen vind ik dat veel vrouwen in Nederland dat niet kunnen, hoog- en laagopgeleid."

Volgens Özdemir speelt geloof zeker een rol bij emancipatie. "Eén van de dingen die duidelijk in de Koran staan is dat je je niet mag onthouden van kennis. Op het moment dat je de kans krijgt om te leren moet je dat ook doen. Dat is één van de dingen die we hier zouden moeten oppakken. Veel mensen worden lui in het vergaren van kennis door de verzorgingsstaat. Ze moeten nieuwsgierig zijn naar elkaar. Dat is ook iets wat ik uit de Koran haal. Daar heb ik mijn ouders als duidelijk voorbeeld voor. Mijn moeder vertelde dat voor ze mij kreeg, de anticonceptiepil te duur was. Ze moest ervoor sparen. Dat is ook een vorm van emancipatie, daar bewust mee bezig zijn. Mijn ouders hebben zes kinderen gekregen en gezegd: wat moeten wij ze geven om te zorgen dat ze goede mensen worden? Daarom zijn ze naar Nederland te komen. Ik had ook een man kunnen treffen in Turkije die me zou slaan, maar dat is niet gebeurd."

Özdemir beschrijft hoe ze moslima's ziet emanciperen. "Wat een belangrijke rol speelt bij de kwetsbare groep vrouwen is dat zij zich bevinden in een land met een stukje cultuur dat niet van hun is. De derde generatie jongeren heeft nog steeds dezelfde problemen als de tweede. De cultuur van hun ouders wordt alleen maar hechter, omdat ze bang zijn dat het fout gaat. Ik vind dat moslimjongeren daarom meer zouden moeten lezen. Er is te weinig nieuwsgierigheid om dingen te ontdekken. Als je dat wel doet, richt je je veel minder op je eigen problemen. De laatste tijd is de nadruk gelegd op allerlei vraagstukken, waardoor moslims zich inderdaad bijzonder gaat voelen. Dan denk ik: richt je maar op de dingen die goed en leuk zijn, zodat je nieuwsgierig bent daarnaar en je eigen problemen vergeet. Dat kan door te lezen, te studeren maar vooral ook door je te mengen met andere groepen jongeren overal. Om het hier te kunnen maken als migrant, moet je de taal en cultuur van blanke Nederlandse mensen goed kennen."

Kunnen de media hier een rol in spelen? "Slecht nieuws komt eerder op de voorpagina dan goed nieuws. Op het moment dat de media weinig bronnen hebben om negatief te berichten over jou, dan moeten ze op zoek naar andere informatie. Wat ik heb gedaan met *SEN* is het op een andere manier benaderen. Ik heb een blad opgericht om de beeldvorming rondom moslima's en mediterrane vrouwen te veranderen en dat is volgens mij erg goed gelukt. Ik heb ze op de kaart gezet en gezegd: dat is een grote groep die jullie vergeten. Eén van de redenen dat *SEN* niet meer bestaat is kapitalisme. Wij hebben het zo goed gedaan dat andere bladen ook op zoek gingen naar moslima's. Het heeft mij de kop gekost, maar je ziet nu wel in *Elle*, *Flair*, *Marie Claire* en *Viva* steeds meer zwarte allochtonen. Eén van de dingen die je continu hoorde in bladenland was: we willen ze interviewen, maar ze zijn er niet. Tegenover mediterrane vrouwen heb ik bovendien laten zien dat het niet erg is om in de media te verschijnen. Er was een soort terughoudendheid. Ze waren bang dat ze negatief zouden worden neergezet."

Sommige dingen zijn door Özdemir expliciet behandeld in *SEN*. "Bijvoorbeeld machtige moslimvrouwen. De reden dat wij dat hebben gedaan is dat je altijd een lijst ziet van succesvolle blanke vrouwen. Het werd tijd om een lijst te maken van succesvolle vrouwen die moslima zijn. Hiermee wilden we laten zien: je kunt de top bereiken, ook met deze achtergrond. De Koran staat dit toe. Dit zijn vrouwen uit de hele wereld als voorbeeld. Het geloof kan nooit een belemmering zijn om te emanciperen."

Özdemir blijft kritisch over de beeldvorming over moslima's. "Waar ik me echt boos over maak, is dat het lijkt alsof moslima's allemaal een hoofddoek dragen. In Nederland wordt dit een beetje scheef gebracht. Mensen denken bij moderne vrouwen niet dat ze Turks of Marokkaans zijn. Er is niet genoeg verscheidenheid aan moslims in de media. We zien alleen maar een ex-moslim als Ayaan Hirsi Ali, maar als we het hebben over moslims zien we alleen maar Turken en Marokkanen."

Özdemir vindt de aandacht voor de emancipatie van moslima's ook eenzijdig. "Ik vind dat je moslima's moet betrekken bij algemene onderwerpen, waardoor dat natuurlijker wordt. De aandacht gaat te veel naar dingen die niet lukken. Hierdoor gaat veel tijd geld verloren, terwijl de aandacht uit zou moeten gaan naar dingen die lukken. Als je een actieve groep mensen hebt, maak daar dan gebruik van om andere moslima's te bereiken. Met dwang bereik je het tegenovergestelde. Er is een opmars van hoogopgeleide allochtone vrouwen. Ze studeren massaal aan de hogescholen en universiteiten. Ik denk dat de overheid zich heel erg beperkt wanneer ze daar de ogen voor sluit."

Özdemir vindt het goed dat verschillende redacties nu bezig zijn allochtone journalisten aan te nemen. "Zij hebben een ander netwerk en andere interesses. Toen ik op de redacties van *2Vandaag* en *Radar* werkte, zag ik geen enkele allochtoon. De gemiddelde allochtoon kijkt veel televisie, maar op beeld zie je ze nog steeds niet. Na mij is er nog steeds geen presentatrice van Turkse of Marokkaanse afkomst gekomen."

Moslims worden tegenover niet-moslims geplaatst, vindt Özdemir. "Het is heel normaal om iets wat je niet kent tegenover jezelf te plaatsen, dus dat doen blanke Nederlanders. En vooral na 11 september zijn ze zich weer bewust van de invloed van islam. Het was voor hen een klap in het gezicht: hoe moeten we dit oplossen? Ik denk dat de rol van moslims hierin groter is dan die van autochtonen. Ik zal toch mijn best moeten doen om het tegendeel te bewijzen van wat er voorgeschoteld wordt. Wie moet het anders doen?"

Özdemir ziet een groot verschil tussen de dominante en multiculturele media. "De dominante media besteden aandacht aan islam als het negatief is en de multiculturele media doen dat natuurlijk niet. Journalisten moeten zich bewust zijn van de invloed die ze hiermee hebben. De ontvanger heeft ook een rol hierin. Mensen kiezen het blad met hun politieke voorkeur om te lezen wat ze zelf denken. Redacties moeten daarom meer allochtoon journalistiek talent binnenhalen. Allochtonen moeten ook meer voor de journalistiek kiezen. Dat is moeilijk, want de taal moet goed zijn. Eindredacteuren kunnen echter ook stukken verbeteren, daar zijn ze voor. Dan heb je al zoveel invloed op de beeldvorming en kun je tien vliegen in één klap slaan."

5.3 Fatima Elatik

"Het beeld van de islam in Nederland baseren op het verhaal van een Somalische vluchteling is niet slim."

Fatima Elatik (34) was voor de Partij van de Arbeid lid van de gemeenteraad van Amsterdam en is nu wethouder in stadsdeel Zeeburg. Zij is in Nederland geboren en Marokkaans van afkomst. Zij is gelovig en zegt hierover: 'De Koran is een groot wetenschappelijk poëtisch boek dat je tot nadenken inspireert. God geeft je een handleiding met dingen waar je aan moet denken. De rest: doe, maar doe met verstand.' Ik wil haar indelen als traditioneel neutraal.

Elatik begint al voor het interview over Ayaan Hirsi Ali. "Sinds wanneer kan een vrouw die nog maar tien jaar in Nederland is en zwaar getraumatiseerd is door een stammencultuur die ergens nog een link heeft met de islam het beeld neerzetten van de islamitische vrouw? Sorry hoor, ik herken me totaal niet in haar verhaal. Dat is het beeld dat wordt neergezet van de moslimvrouw in Nederland: allemaal zijn we onderdrukt, allemaal worden we besneden. Als je niet tot het kamp Ayaan behoort word je zwartgemaakt en hoor je er niet bij. Ik had er geen zin meer in. Ik dacht: die komt en gaat wel." Ze wil de invloed van Hirsi Ali ook niet bagatelliseren. "Ze heeft veel stof doen opwaaien. Als ze strijdt voor emancipatie heeft ze alle vrouwen achter zich. Ik vind alleen dat opportunisme in de discussie hoogtij vierde. Ze is ook omringd door slangen. Volgens mij was het een deal. Zij ondersteunen haar en krijgen de steun die zij nodig hebben. Daarom deed ze af en toe van die pittige uitspraken. Maar ik denk ook dat zij intens een hekel heeft aan alles wat met religie te maken heeft. Ik heb dezelfde kritiek als zij op moslimmannen en de moslimcultuur en de samenleving. Bij haar heb ik echter het gevoel: jij wilt alleen schreeuwen. Als je dingen wilt veranderen moet je niet frontaal willen botsen, maar via een omweg dingen gedaan krijgen." Elatik vindt dat Hirsi Ali het debat niet heeft geopend. "Die eer ga ik haar niet geven hoor. Toen ik studeerde in de jaren '90 hadden wij als moslimvrouwen al debat. Zij heeft het op politiek en nationaal niveau getrokken, maar het debat was wel al gaande. Daarom zeg ik: wie denkt ze dat ze is?"

Haar eigen emancipatie ziet ze totaal niet als een problematisch proces. "Ik heb nooit het gevoel gehad dat ik belemmerd ben omdat ik moslim ben, of vrouw of Marokkaanse. In mijn eigen hoofd heb ik wel moeten emanciperen. Mijn emancipatie is altijd ten opzichte van de witte man en vrouw geweest. Als moslima. Ik was steeds de eerste die iets deed met een hoofddoekje. Ik vraag me af wanneer het normaal wordt dat er mensen als ik rondlopen. Gewoon als moslima, vrouw met hoofddoek, allochtoon zelfs. Dat is het beeld dat ik wil neerzetten van de moslimvrouw. Moslimvrouwen zijn niet mak. Als je de islamitische literatuur erbij haalt zie je dat het krachtige vrouwen zijn. Ze worden zwaar onderschat. Dat vind ik zo jammer aan de discussie rondom Hirsi Ali. Die vrouwen zijn geportretteerd als ziek, zwak en misselijk."

Er kan duidelijk een rol voor het geloof weggelegd zijn in het emancipatieproces volgens Elatik. "Allah is heel helder in de koran. De eerste openbaring is: lees en leer. Niet man of vrouw, maar ongelovige. Alle geboden maken geen onderscheid tussen man en vrouw. God geeft je de richtlijnen, je eigen vrijheid om eigen keuzes te maken. Hij inspireert je om je hersens te gebruiken. Als God me die vrijheid geeft, wie gaat mij dan tegenspreken? Dat is mijn emancipatie. Waar ik moeite mee heb in Nederland is de hokjesgeest. Ik pas niet in een specifiek hok. Ik heb er lang over gedaan om dat te realiseren. Die diversiteit is er niet in het beeld van de moslimvrouw. Dat vind ik jammer van die discussie de afgelopen jaren. Alsof het twee aparte entiteiten zijn. De Hollandse vrouw is anders dan de moslimvrouw." Cultuur komt ook steeds terug in de discussie over de islam. Dit is onterecht, volgens Elatik. "Cultuur is wel degelijk iets anders dan geloof. In één land bestaat er al verschil tussen culturen. Dat inzicht hebben journalisten en opiniemakers in Nederland niet. Als je het beeld van de islam in Nederland baseert op het verhaal van een Somalische vrouw die gevlucht is uit Somalië en een minderheid in Nederland is, dan ben je niet zo slim bezig."

Hoe ziet Elatik moslima's in Nederland emanciperen? "Moslima's moeten het heft in eigen handen nemen en nadenken over hun eigen keuzes. Een moslima met een lange hoofddoek en jurk moet niet verbaasd zijn als ze niet overal geaccepteerd

wordt. Ze moet zich ook een beetje aanpassen. Niet zichzelf isoleren, omdat de samenleving zo naar is. Laat zien dat je klaar bent om aan de slag te gaan. Je hoeft niet je eigen cultuur kwijt te raken, maar je moet ook niet zwelgen in zelfmedelijden. Ik vind dat moslima's alle middelen en alle kansen hebben om een positie te bemachtigen. De grootste zonde die een moslim kan plegen is onwetend blijven. Dat is wat iedere moslima moet bestrijden. Bereid je voor, zodat je niet altijd een imam nodig hebt om je te vertellen wat je moet doen."

Voor Elatik is intensief gelukkig zijn succesvolle emancipatie. "Als een vrouw het gevoel heeft dat ze controle heeft over haar wensen. Emancipatie is vrijheid van geest. Geloof kan hierin een rol spelen, maar dat hoeft niet. Moslima's laten deze kans te vaak liggen. Het probleem is dat die meisjes moslim zijn, omdat papa en mama het zijn en niet uit eigen principe." Hoe denkt ze dat het komt dat het vaak zo gaat? "Het gevoel om ergens bij te horen. Islam is zo'n hippe jongerencultuur geworden. De media zien dit niet eens. Als er een hoofddoekje in de krant komt is het een vrouw met lange hoofddoek. Alleen wat in het hokje past. Voor positieve dingen is geen aandacht. Zeker niet in de kranten."

De beeldvorming over moslima's in Nederland is slecht, volgens Elatik. "Wat voornamelijk een rol hierin speelt is het idee van het westen over de islam en de angst. Vooroordelen. Hierdoor worden mensen als groep geïsoleerd. Moslims zijn barbaren. Moslima's zijn domme makke schaapjes. Ik zie geen interview met een vrouw met hoofddoek die intelligent is. Die kan niet slim zijn, die draagt een hoofddoek!" De aandacht voor emancipatie van moslima's vindt Elatik heel oppervlakkig. "Het accent is er niet eens, was het er maar! Je hoort nooit iets positiefs over moslima's. Er is te weinig nuance en realiteitsbeeld. In het begin, rond 1998, was het beter. Na 11 september en de komst van Fortuyn, Hirsi Ali en Theo van Gogh is het echt minder geworden. De focus is op problemen komen te liggen. Moslims en niet-moslims worden gezien als aparte volkeren. In het begin was het geweldig. Toen was ik geen moslim. Ik ben moslim geworden na 11 september. Toen konden ze me eindelijk in een hokje stoppen."

Elatik is enigszins bekend met multiculturele media. "Het verschil met de dominante media is dat zij doelgroep gericht zijn. De publieke en commerciële omroep zijn wit. Multiculturele media vind ik leuk, maar ze zijn niet zo machtig en groot als de dominante media. Dat mag wel meer van mij. De toegevoegde waarde is dat ze inzicht geven in de groepen waar men het over heeft. Ze weten wat er speelt en stellen de juiste vragen. Er zijn zoveel journalisten die domme vragen stellen. De vraag waarom ik een hoofddoek draag beantwoord ik dan ook niet meer." Deze multiculturele media zouden volgens haar een rol in de emancipatie van moslima's kunnen spelen. "Dan moeten ze wel diepgang hebben. Het beeld dat de multiculturele media schetsen is te mooi. Ik mis realiteitszin en diepgang. Er mag meer tijd voor worden genomen. Een negatief aspect zou kunnen zijn dat de andere media minder hun best gaan doen, onder het motto: zij hebben toch hun eigen media. Dan komt er helemaal een scheiding, omdat het hen ontslaat van hun verantwoordelijkheid. Journalisten moeten weten waar ze het over hebben. Ze halen hun informatie liever uit bladen dan van mensen zelf. Dat vind ik heel slecht voor de journalistiek."

5.4 Ebru Umar

“De term moslima is gecreëerd door de media, om mensen in hokjes te kunnen stoppen.”

Ebru Umar (37) is columniste en staat bekend om haar ongezouten mening. Ze is in Nederland geboren en Turks van afkomst. Ze is niet gelovig en wijkt hiermee af van de andere deskundigen. ‘Mijn moeder is gelovig, maar als ze het erover heeft, wordt ze uitgelachen. Dus daar hebben we het niet over. Mijn vader en het geloof zijn al helemaal geen goede combinatie.’ Umar spreekt zich in haar columns fel uit tegen de islam. Ik wil haar daarom voor dit onderzoek typeren als verwesterd radicaal.

Emancipatie is voor Ebru Umar geen proces geweest. “Ik ben gewoon heel zelfstandig opgevoed. Ik weet niet beter dan dat vrouwen werken. Mijn vader vond dat ook normaal. De cultuur waarin ik ben opgegroeid is die van de verlichting. Alle vriendinnen van mijn moeder hebben gestudeerd, er is geen huisvrouw bij. Alle moeders van mijn vriendinnen in Nederland zijn huisvrouw, terwijl die vrouwen in Nederland zijn opgegroeid. Geen van mijn vriendinnen is economisch onafhankelijk. De Nederlandse cultuur is qua emancipatie eigenlijk zwaar achterlijk. Maar 42 procent Nederlandse vrouwen is financieel onafhankelijk! Emancipatie heeft dus niets met geloof of cultuur te maken maar met je omgeving! De belangrijkste graad voor emancipatie? Economisch onafhankelijk zijn.”

Umar heeft een hekel aan de Nederlandse term moslima. “Die term bestaat helemaal niet, je bent moslim of je bent het niet. Mijn moeder is moslim, maar voldoet aan geen van die idiote kenmerken van een moslima. Ik zie een moslima als een meid van Halal, zo ziet een moslima eruit! Ik denk dat mijn moeder een verlichte moslima zou zijn. Maar zij is geen moslima, maar een moslim.” Ze pakt er een foto van *De Meiden van Halal* bij. “Zij zeggen: wij zijn een product van dit land. Ze hebben gelijk. En die monsters lachen ons uit, want zij confronteren ons met hun waarden en normen. Die dwingen zij de Nederlandse samenleving op door de middelen die hen zijn aangereikt. Zoals de meiden van Halal erbij lopen, denken, zich gedragen. Dat is niet Nederlands, maar wij accepteren dat omdat wij ons geïntimideerd voelen. Wij hebben dit inderdaad voortgebracht, maar hebben er geen antwoord op. Dit is niet Nederlands dat vrouwen er zo bij lopen. Ik vind het vrouwonterend. Weg ermee! Ze zeggen: ik kies er zelf voor. Maar ze zeggen ook: ik ben islamitisch opgevoed. Dan kies je niet. Schandalig dat mensen het normaal vinden dat vrouwen er zo bij moeten lopen. Het zijn altijd mannen die vrouwen aanpraten, indoctrineren dat dit normaal is. Als ik nou drie kerels zo zou zien, zou ik overwegen dat het normaal is. Maar het zijn altijd alleen vrouwen. Dat stoort me het meest. Ik zou het kunnen begrijpen als de regels gelijkwaardig waren.”

Ziet zij alle moslima's op deze manier? “Ik denk dat mensen die er zo bijlopen een enorme minachting hebben voor mensen die er niet zo bijlopen. Nederlanders, onze samenleving. Ik vind deze foto briljant, alle drie met uitgestoken tong. Je wordt uitgelachen waar je bijstaat. Zo symbolisch. Zo zie ik alle moslima's. Het is een afscheidingsbeweging. Je moet mij accepteren, je moet want ik heb rechten, vrijheid van meningsuiting en geloof. Ze zijn allemaal financieel zelfstandig. Waarom moet het met hoofddoek? Je dringt hem op aan je werkomgeving. Zij zeggen: ik ben zo ver gekomen ondanks mijn hoofddoek. Vroeger zeiden vrouwen: ik ben zo ver ondanks dat ik vrouw ben. Nu is er dus nog een barrière bijgekomen. Zo'n vrouw maakt het voor

mij nog moeilijker. Vrouwen hebben het moeilijker op de arbeidsmarkt. En dan krijg je dit er ook nog eens een keer bij! Ik vind ze pas geëmancipeerd zonder hoofddoek. Ik denk dat geloof nooit zonder bijbedoeling een rol kan spelen in emancipatie. Fundamentalisten in Turkije hebben gezorgd voor opleidingen voor vrouwen in Turkije. Daar zit wat achter, ze willen je stem. Emancipatie vanuit het geloof, knap hoor!”

De media zouden een rol kunnen spelen in de emancipatie van moslima's, volgens Umar. “Maar ze doen het niet. Dit levert mooie plaatjes, tv, columns op. De media zijn er om het hier en nu op te stoken. Als de meiden van Halal geen hoofddoek hadden kregen ze geen programma. Hirsi Ali had nooit de media gehaald als ze geen zwarte vrouw was geweest. Het verkoopt! De verkeerde mensen krijgen de verkeerde kansen om de verkeerde redenen. Je scheert de meest idiote vrouwen over een kam met de term 'moslima'. Terwijl ze allemaal hun godsdienst op een andere manier beleven. Moslimvrouwen, de beeldvorming daar kun je het niet over hebben. In de media is het idioot dat we het daarover hebben. Al die anderen zijn niet geïnteresseerd in hun moslim zijn. Het is geen *issue*. Het is hetzelfde als een vrouw continu vragen naar vrouw zijn. Het is nu eenmaal zo. Zo is het ook met moslim zijn. Dat is van haar, dat zie je niet aan de buitenkant. Zij stoort daar niemand mee, deze mensen wel. Ik vind geloof privé. De term moslima is gecreëerd door de media, omdat we mensen in hokjes willen stoppen.”

Is dit iets van de laatste tijd? “Pas na de moord op Theo van Gogh heb ik me gerealiseerd dat dit wel eens na 11 september zou kunnen zijn. Ik dacht dat het een incident was, maar dat is dus niet. Toen Theo van Gogh werd vermoord bleek het wel degelijk een *issue* te zijn. Maar het is geen *issue*, laat die mensen toch. Ze moeten alleen duidelijk weten dat in Nederland man en vrouw gelijkwaardig zijn. Moslims en niet-moslims worden bewust tegenover elkaar gezet, want het levert mooie plaatjes op. Je krijgt altijd discussie en dat is wat ze willen. Het verkoopt.”

Is Umar bekend met multiculturele media? “Ik weet dat ze bestaan, maar ik koop ze niet. Geen behoefte aan. Het is een beetje preken voor eigen parochie. Alsof er wij-zij is, en zij zijn van zij. Waar ik niet toe hoor. Dat voel ik zo. Adverteerders krijgen ze niet. Het gaat over een klein stukje moslims. De rest leest gewoon de dominante media. Die hebben zo'n blaadje niet nodig.” *Contrast* en *Mavis* richten zich bijvoorbeeld op allebei. “*HP / De Tijd* en *Elsevier* ook, maar zeggen dat er niet bij. Dus ik hoef de *Contrast* en *Mavis* niet, want dat wil ik er niet bijzegd. Het is als de *Opzij*. Vrouwen lezen het niet omdat het zo specifiek voor vrouwen is. Je wilt niet alléén daarmee geassocieerd worden. *Libelle* heeft het meeste gedaan voor de emancipatie, dus soms zijn het de *mainstream* dingen die juist veel kunnen betekenen.”

5.5 Esma Choho

“Er is een obsessie voor moslimemancipatie in de media.”

Esma Choho (35) is journaliste en schrijfster. Ze schreef onder andere het eerste zelfhulpboek voor moslims: 'Moslim Unlimited: (Over) Leven In Het Wilde Westen'. Ze coacht ook mensen en wordt om haar verfrissende kijk op zaken 'the refresherator' genoemd. Choho is van Marokkaanse afkomst en in Nederland geboren. Ik wil haar voor dit onderzoek typeren als verlichte moslima. Zij zou zichzelf niet zo definiëren, maar zegt zich hier wel in te kunnen vinden.

Esma Choho definieert emancipatie als zelfstandig denken. "Dat is voor mij wel een proces geweest. Ik kreeg vaak vragen van autochtonen over mijn achtergrond. 'Wie ben je, waar kom je vandaan?' Ook kreeg ik vragen over de positie van vrouwen en Marokko. 'Ben je meer Nederlander of Marokkaan?' Al deze vragen hebben mijn zelfstandig denken gestimuleerd. Ik ben hier geboren dus dit proces is al op jonge leeftijd op gang gezet, voordat ik vanuit mijn beroep over deze dingen na ging denken. Als het gaat om geloof dan geldt hetzelfde: door de vragen van autochtone Nederlanders leerde ik zelf nadenken over wat de islam inhoudt. Ik moest me in dit geval emanciperen tegenover autochtone Nederlanders, maar in het algemeen moest ik me emanciperen als mens. Als mens heb je te maken met verschillende denkwerelden; die van autochtone Nederlanders, de moederlandse gemeenschap, daarna de eigen familie en dan nog je eigen zelfbeeld. In die verschillende lagen moest ik emanciperen. Ik heb van huis uit geleerd om te letten op wat mensen denken. Dat maakt het verwarrend om te emanciperen. Emancipatie is dus om zelf te voelen en te denken en van daaruit te leven. Dus niet te leven vanuit wat de ander wil, zowel de autochtone als Marokkaanse gemeenschap. Het is niet realistisch om te zeggen dat dit een gemakkelijk proces is. Niet voor mijzelf en niet voor de mensen die ik help. Het ligt eraan hoe bewust je het wilt bereiken. De Marokkaanse cultuur is heel erg gericht op anderen, maar ditzelfde heb ik ook gemerkt bij Nederlandse vrienden en vriendinnen. De stelling dat de westerse maatschappij volledig geëmancipeerd is klopt dus ook niet."

Geloof speelt voor Choho zeker een rol in dit geheel. "Ik heb heel bewust onderzoek gedaan naar geloof en daarin ook verschillende fases meegemaakt. In de Atheïstische Nederlandse maatschappij is geloven minder gangbaar dan bijvoorbeeld de Verenigde Staten. Daar is geloven veel normaler. Ik ben traditioneel gelovige, omdat mijn ouders me dit hebben meegegeven en daarna ben ik zelf verder gaan onderzoeken wat de islam nu echt inhoudt. Geloof en cultuur zijn heel verschillend, maar er is zeker ook een samenhang. Het beïnvloedt elkaar."

Choho beschrijft wat anders zou moeten gaan in de emancipatiekwesitie. "De politiek gaat onbewust uit van een bepaald normen- en waardenstelsel. Zij zouden zich hiervan bewust moeten worden, zodat ze ook anders gaan formuleren. In hun manier van denken en woordkeuze zouden zij een soort verlichting moeten meemaken. Daarmee begint het en daarmee worden je plannen ook heel anders. Er wordt op een negatieve manier gekeken naar geloof. Dit is gevoed vanuit een atheïstisch idee, terwijl 98 procent van de wereld gewoon gelovig is. Dit is niet alleen deconstructief, maar ook asociaal. De media gaan op dezelfde manier te werk. Toen ik nog bij *Trouw* werkte moest ik als stagiaire de redacteurs erop wijzen dat er alleen vanuit de autochtone Nederlander werd geschreven. Journalisten zijn zich er totaal niet van bewust dat ze Ayaan Hirsi Ali en Geert Wilders daarom zoveel aandacht hebben gegeven hebben. Succesvolle emancipatie is voor mij als iemand gelukkig is en geen schade aanbrengt aan zichzelf of anderen. Ik vind de nadruk op economische en financiële zelfstandigheid dan ook beperkt door ratio. Vrouwen die financieel onafhankelijk zijn kunnen nog steeds onderdrukt worden. Vrouwen moeten gewezen worden op hun eigen verantwoordelijkheid. Het geloof kan hierin een positieve rol spelen."

Over de beeldvorming is Choho niet erg te spreken. "Er wordt bijvoorbeeld vaak gesproken over 'hoofddoekje' in plaats van 'hoofddoek'. Er is heel veel ontkenning bij journalisten en politici en dit geldt niet alleen voor autochtonen. De beeldvorming over moslima's wordt daardoor beïnvloed. Het beeld dat bij autochtonen opkomt als ze aan

een moslima denken is niet: 'dat zijn sterke vrouwen!'. Dat komt door de manier waarop zij in de media worden afgebeeld. Wanneer er een succesvolle moslima wordt geportretteerd is dit incidenteel. Er wordt dan oprecht door de redactie geprobeerd een succesvol beeld neer te zetten. Door de stormvloed aan negatieve beelden blijft dit echter incidenteel. Die succesvolle moslima gaat echt niet het beeld veranderen!"

Ze vindt dat er een obsessie in de media is voor moslimemancipatie. "Die aandacht betekent niet automatisch dat er geld voor is of effectieve aandacht. Het is buiten proportie en de concentratie ligt te veel op 'de ander'. Net zoals de moslims die zich richten op familie en anderen, doen autochtonen hetzelfde. Er was rond 1995 nog een onschuld in de aandacht voor 'de ander'. Er was een open blik als hierover geschreven werd. Nu zit er meer een oordeel in. De aandacht is verschoven naar het negatieve. Dit negatieve beeld van moslims was er al voor 11 september, ook in de media, maar nog onbewust. Pim Fortuyn heeft ervoor gezorgd dat er negatief over 'de ander' gesproken mag worden. Op zich vind ik het niet erg als iemand zijn mening geeft, zolang het maar constructief is. De maatschappij moet er beter van worden. Op deze manier is het destructief. Moslims en niet-moslims worden tegenover elkaar gezet in de media. Geert Wilders doet dit bijvoorbeeld heel sterk. Ik denk dat journalisten dit onbewust doen. Het leeft toch onbewust bij ze en dit komt ook door de verharding van het politieke klimaat. Bovendien verkoopt het. Seks verkoopt, maar de islam verkoopt nog beter. Ze zeggen dan wel een journalistieke verantwoordelijkheid te hebben, maar ik vind het toch vaak te eenzijdig."

Choho ziet te weinig verscheidenheid aan moslima's die in de media aan het woord komen. "Het woord wordt vooral gegeven aan personen als Ayaan Hirsi Ali, Naema Tahir en Nahed Selim. In deze personen zie ik toch een overeenkomst. De aandacht gaat vooral naar alle personen die passen binnen de autochtone opvattingen over emancipatie."

De media met een multiculturele inslag vindt ze ook niet zo interessant. "Mijn indruk is dat ze niet goed geëquipeerd zijn en te intellectueel. Het verschil met de dominante media is dat er vooral veel aandacht is voor succesverhalen. Er is geen kritische kijk, maar meer een beschermende inhoud. Het is niet realistisch. Dominante en multiculturele zijn beiden niet realistisch. De toegevoegde waarde is de positieve toon en mensen uit laten praten. Iemand kan vertellen wat hij of zij wil. Zij kunnen een rol spelen in de emancipatie van moslima's, zoals de *Meiden van Halal*. Zij zijn een voorbeeld voor veel moslimvrouwen. Dit is redelijk realistisch. Multiculturele media gebruiken belastinggeld op een manier die niet effectief is. Ik vraag me af of het bereik er wel is. Blijkbaar is er het idee dat er behoefte aan is, want het zijn commerciële media en ze blijven komen."

Haar laatste aanbeveling is kort maar krachtig. "Introspectie. Waarnemen, observeren en daarna oordelen. Dit is mijn belangrijkste aanbeveling voor journalisten. Ze moeten de waarde gaan inzien van het niet-materiële. Ze moeten zich bewust worden van hun vooroordelen. Dit is momenteel van een laag niveau. Ik denk wel dat deze huidige crisis leidt tot een bepaald inzicht. Ayaan is exemplarisch. Het gaat niet om haar, maar om het oordeel dat erachter zit."

5.6 Fatma Ali

“Wanneer de Somalische gemeenschap een kans wilde om te spreken, zeiden de media: we hebben Ayaan al.”

Fatma Ali (32 jaar) is gemeenteraadslid voor Groen Links in Nijmegen. Hiernaast is zij ook trainer en voorlichter en verricht zij divers vrijwilligerswerk. Ali is van Somalische afkomst en woont al meer dan 17 jaar in Nederland. Over de islam zegt zij: "Ik weet niet hoe anderen er tegenaan kijken, maar ik geloof. Ik wijk van bepaalde dingen af, omdat dat mijn eigen keuze is. Ik heb steun aan het geloof, maar ik preek niet". Ik wil haar naar aanleiding hiervan typeren als verlichte moslima.

Behalve in Nederland, heeft Ali in Somalië en de Verenigde Arabische Emiraten gewoond. “Somaliërs zijn bijna allemaal moslim. Het emancipatieproces wordt niet alleen aan cultuur, maar ook aan religie gekoppeld. Bij ons heb je een soort geacteerde rolverdeling, alsof de man de baas is. Maar de vrouwen zijn eigenlijk erg geëmancipeerd, in tegenstelling tot in andere culturen. Dan heb je de Verenigde Arabische Emiraten, waar de druk van buitenaf groter is. In de Arabische wereld houd je ook de schijn op naar de Arabieren om je heen. Daar heb ik wel ongelijkheid gemerkt. Ik was vaak een van de weinige meisjes die van alles met haar broers deed, maar als we met Arabieren in aanmerking kwamen moest ik me aan hun normen houden. In Nederland loop ik nu tegen een aantal zaken aan binnen de autochtone, witte wereld. Zoals dat ik heel jong begonnen ben en mensen daarom ‘meissie’ tegen me zeggen. Dat is denigrerend af en toe. Ze bedoelen er niets mee, maar het is onbewust.”

Ali heeft haar emancipatie van huis uit meegekregen, dus het was geen bewust geïnitieerd proces. “Ik zie het wel om me heen gebeuren bij meiden die ik al jaren ken. Zij maken een keuze: of ik onttrek me aan deze samenleving als moslima, of ik doe er alles aan om niet af te wijken van de norm. Dat heb ik niet hoeven doen. Toch heb ik drie dingen die niet in mijn voordeel werken. Ik ben vrouw, allochtoon en jong. Over allochtonen wordt heel vaak gedacht dat ze de taal niet goed beheersen. Je moet laten zien dat je een bepaalde deskundigheid in huis hebt en dus harder werken. Ik vind dat niet erg, maar in Nederland hoort dat niet denk ik. We praten altijd over de andere culturen waar de vrouw onderdrukt wordt, maar in Nederland doen we dat heel subtiel. Eigenlijk moeten we ons schamen.”

Ali heeft steun aan haar geloof. “Er zijn mensen die beweren dat de vrouw thuis moet blijven. Dan zeg ik: waarom dan? Dan kom ik met een ander verhaal over de profeet. Als je je in het geloof verdiept kun je er niet alleen mee verbaal geslagen worden, maar je ook verdedigen. Dat vind ik fijn. Die mensen zijn heel selectief in de boodschap die ze uitdragen naar de Nederlandse samenleving. Deze hoort veel minder van de positieve kant, want dat is minder spannend. Het is wél interessant dat die vrouwen thuis gehouden worden omwille van religie. Dan probeer ik die andere kant uit te leggen aan de autochtone Nederlanders.”

Moslimes moeten het inzien wanneer zij het niet goed hebben, vindt Ali. “Ten eerste moeten zij hun eigen probleem erkennen. Ten tweede moeten ze dat uitspreken en er iets aan willen doen. Ik denk dat een deel niet beseft wat de impact is van bijvoorbeeld het melden van discriminatie. En een aantal weten de kanalen niet. Daarom spreken ze zich niet uit. Ze bouwen een soort weerstand op, door de manier waarop er over ze gesproken wordt. Maar dit is niet wat we willen. Het moet vanuit de

mensen komen en er moet initiatief zijn. Dan heb je ook goede voorbeelden. Er moet niets worden opgelegd van bovenaf. Vanuit zelforganisaties is dit bijvoorbeeld beter. Deze mensen moeten echter wel gelijk behandeld worden.”

Fatma Ali denkt dat de media een rol kunnen spelen in de emancipatie van moslima's. "Uit onderzoek door Halleh Ghorashi blijkt dat allochtonen het beter doen in andere landen dan in Nederland. Bijvoorbeeld in Amerika worden allochtonen 'African-American' of 'Spanish-American' genoemd. In Engeland ben je 'British' ongeacht wat. In Nederland zijn die mensen Marokkaans, Turks etcetera. Behalve als het gaat om mensen die in het buitenland iets bereiken, dan zijn het Nederlanders. Laten we niet alleen bij positieve berichtgeving die mensen omarmen, maar bij alles. Ik kan me er ook boos om maken dat in Nederland het woord 'gematigd' altijd slecht is, behalve als het om gematigde moslims gaat. Dat zegt al iets over hoe men tegen de islam aankijkt. Alsof er iets niet klopt als je je strikt aan de regels houdt. Maar allochtone vrouwen hebben het denk ik makkelijker dan allochtone mannen. Het beeld van de mannen is nog slechter, vooral als je een baard hebt. Nu gaat het beter, maar na 11 september waren mensen gewoon letterlijk bang." Er zijn ook positieve ontwikkelingen volgens Ali. "Ik ben wel blij met *De Meiden van Halal*, ook al sta ik niet achter alles wat ze doen. Er zijn veel vooroordelen over mensen met een hoofddoek. Zij laten het tegenovergestelde zien."

De hoeveelheid aandacht voor moslimemancipatie vermoet Ali wel. "Ik vind het vooral vreemd dat de meeste kranten altijd dezelfde insteek hebben. Ik heb liever meer verdieping en een andere mening. Ik snap dat je moet verkopen, maar ik mis nuance. Als je kijkt naar de periode van Ayaan. Afgezien van een aantal ingezonden brieven, sprak geen enkele journalist haar tegen. De media stonden achter haar. Als Ayaan iemand belde dan kreeg ze haar podium. Je wilt niet weten hoe vaak de Somalische gemeenschap tegen allerlei programma's en bladen hebben gezegd 'geef ons een kans, laat ons iets zeggen'. Dan kregen ze te horen: 'we hebben Ayaan al'. Dus alleen Ayaan mag mensen beledigen en allerlei nare dingen zeggen, zoals 'jullie zijn achterlijk'? Terwijl die beledigde mensen zeggen: 'Zo kom je niet voor ons op, houd je mond maar'. De gewone mensen zijn niet zichtbaar. De laatste tijd is er gelukkig wat meer verscheidenheid. Zoals de *Meiden van Halal*. En bijvoorbeeld Ebru Umar, zij is ook een spreekbuis. Naema Tahir ook. Zij staat wel kritisch tegenover het geloof, maar niet zo negatief. Dat is prima. Ik denk dat iemand een uitgesproken mening moet hebben om in de media te komen. De meiden van Halal zijn vrij uitgesproken. Daarom hebben zij nu ook dat podium. Die andere mensen zijn gewoon te genuanceerd."

De multiculturele media vindt Ali weer te zacht. "Het zijn echt twee werelden. *Contrast* en *Elsevier* zijn bijvoorbeeld twee uitersten die geïntegreerd zouden moeten worden. Waarom kan dit niet in één blad? Emancipatie bereik je door allemaal hetzelfde te zien, horen en lezen. Als je niet dezelfde bladen leest kun je nooit ideeën overdragen. Ze belichten allemaal teveel één kant. Blijkbaar is er behoefte aan, maar ik hoop dat mensen niet alleen deze bladen lezen. Beperk je niet!"

Fatma Ali heeft één aanbeveling voor de media die zij vooral zeer belangrijk vindt. "Let goed op taalgebruik en houd op met al die termen, zoals 'radicalisme', 'fundamentalisme', 'gematigd'. Wat betekenen die? Het zijn ónze moslima's, ze zijn hier geboren en blijven hier. Zorg dat ze dit gevoel ook krijgen. Bijvoorbeeld door te zeggen: 'Nederlandse moslima' in plaats van 'Marokkaanse moslima'. Ik hoop dat dit ook gestimuleerd wordt door de overheid en door de mensen zelf."

Hoofdstuk 6

Beeldvorming over moslima's: conclusie en discussie

Dit onderzoek had twee doelen: de manier waarop de media omgaan met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's in kaart brengen en de visie van deskundigen hierop polsen. Daartoe is een inhoudsanalyse uitgevoerd op bladen uit de dominante en multiculturele media en zijn er interviews afgenomen met zes vrouwen die deskundig zijn op dit gebied. In dit hoofdstuk zullen de bovengenoemde doelen verder besproken worden, alsmede beperkingen van dit onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek.

6.1 Conclusies

Ten eerste zullen er conclusies worden getrokken welke verder besproken worden aan de hand van de onderzoeksresultaten en visies van de deskundigen die dit ondersteunen of eventueel tegenspreken.

De manier waarop de media omgaan met moslimemancipatie

De eerste belangrijke conclusie is dat de dominante media verschillen van de media met een multiculturele inslag in de manier waarop zij met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's omgaan. In de dominante media worden naast achtergrondartikelen vaker opiniestukken geplaatst, terwijl de media met een multiculturele inslag vaker kiezen voor nieuwsberichten en reportages. In de multiculturele media worden vaker lange artikelen aan het onderwerp emancipatie van moslima's gewijd en het zwaartepunt van het aantal bronnen ligt hoger. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de multiculturele media eerder een beeld trachten te schetsen van de kwestie, door middel van nieuws, reportages en diepgang, terwijl de dominante media meer over de kwestie berichten in de vorm van probleem en oplossing, bijvoorbeeld door middel van opiniestukken. In de dominante media zijn bijvoorbeeld emancipatieprojecten of de commissie PAVEM geen enkele keer (neven)onderwerp van een artikel, terwijl deze direct in verband staan met de emancipatiekwestie. Dit gebeurt wel in de multiculturele media, waaruit blijkt dat deze dichter bij het onderwerp blijven. De nevenonderwerpen die enkel in de dominante media voorkomen zijn de sluier, *Submission* of televisieprogramma's over moslima's. Deze onderwerpen staan ook in verband met de emancipatiekwestie, maar op een meer gechargeerde wijze. Bij deze conclusie moet wel in het achterhoofd worden gehouden dat tot de dominante media ook krantenartikelen worden gerekend. Die zijn vaak korter dan tijdschriftartikelen.

In de multiculturele media komen vaker gewone personen aan het woord, terwijl de dominante media aanzienlijk vaak het woord geven aan journalisten en politici. Op deze manier wordt er in de dominante media door journalisten en politici veelal aan elkaar gerefereerd in plaats van het woord te geven aan de mensen over wie het gaat. In de dominante media komen vaker niet-moslims dan moslims aan het woord, terwijl voor de multiculturele media het omgekeerde geldt. In de dominante media komen tevens vaker verlichte moslims aan het woord dan in de multiculturele media. In de

multiculturele media komen vaker traditioneel neutrale moslims aan het woord. Beide groepen komen het vaakst voor in beide typen media. Opvallend is verder dat er in de multiculturele media geen radicaal verwesterde moslims aan het woord komen, in tegenstelling tot de dominante media.

Eén van de opvallendste verschillen tussen beide media is de toon van de artikelen. In de multiculturele media is de teneur in 60 procent van de artikelen positief en in de rest neutraal. In de dominante media is de teneur slechts bij 36 procent van de artikelen positief en in 55 procent van de artikelen neutraal. In 9 procent van de artikelen is de toon negatief, vaak is dit het geval wanneer er over de hoofddoek wordt geschreven. Dit duidt er wederom op dat beide media voor een andere benadering met betrekking tot de emancipatiekwestie kiezen. De dominante media blijven neutraler, terwijl de multiculturele media vaker een positieve toon kiezen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de dominante media eerder over de emancipatiekwestie berichten als een maatschappelijk probleem dat te maken heeft met de moslimgemeenschap in Nederland. De multiculturele media lijken het positiever te benaderen door te laten zien wat er leeft in de gemeenschap en wat er gedaan wordt om het probleem op te lossen. De dominante media besteden aandacht aan islam als het negatief is en de multiculturele media doen dat niet, vat Senay Özdemir in het interview samen.

Achterliggende betekenis

Moslims en niet-moslims worden tegenover elkaar geplaatst, volgens de deskundigen. Dit gebeurt inderdaad in 34 procent van de artikelen in de dominante media en 22 procent van de artikelen uit de multiculturele media. Vooral na 11 september zijn de dominante media zich weer bewust van de invloed van islam, volgens de geïnterviewden. Na de terroristische aanslagen in New York, de opkomst van Pim Fortuyn en Ayaan Hirsi Ali en de moord op Theo van Gogh is de focus meer op problemen komen te liggen. Moslims en niet-moslims worden gezien als aparte groepen. Dit speelde onbewust al voor 11 september, aldus Esma Choho. Pim Fortuyn heeft er volgens haar voor gezorgd dat er negatief over 'de ander' gesproken mag worden. Wat voornamelijk een rol hierin speelt is de angst en vooroordelen van het westen over de islam. Hierdoor worden moslims als groep geïsoleerd en in de media tegenover niet-moslims gezet.

Deze conclusie kan worden onderbouwd wanneer er gekeken wordt naar verschillen tussen de jaren uit de onderzoeksperiode. In 2004, het jaar van *Submission* en de moord op Theo van Gogh, is het aantal keren dat moslims tegenover niet-moslims worden geplaatst het hoogst. In 2005 daalt dit flink, er vonden geen belangrijke maatschappelijke en politieke gebeurtenissen plaats. In 2006 verdubbelt dit weer. Wellicht heeft dit te maken met het vertrek van Hirsi Ali. Voor de multiculturele media geldt dat er geen veranderingen gedurende de jaren plaatsvinden. Dit onderstreept dat maatschappelijke en politieke ontwikkelingen wel degelijk invloed hebben gehad op de manier waarop de dominante media met moslimemancipatie om zijn gegaan. Bij de dominante media is 70 procent van het totaal aantal artikelen met een negatieve teneur geplaatst in 2004. In 2005 was dit 20 procent en in 2006 slechts 10. In 2005 en 2006 was het percentage artikelen met een positieve teneur juist het hoogst. Voor de multiculturele media geldt dat het percentage positieve en neutrale teneur elk jaar stabiel blijft.

In de dominante media worden in 2004 worden het vaakst de opvattingen van Ayaan Hirsi Ali genoemd en wordt hier tevens het vaakst belang aan gehecht. Gedurende 2005 is dit aantal gehalveerd, maar in 2006 stijgt het weer. Van het aantal keren dat er medestanders van Hirsi Ali aan het woord komen is dit aantal het hoogst in 2004, terwijl hetzelfde geldt voor opposenten van Hirsi Ali in 2006. Van het aantal keren dat het westerse standpunt over emancipatie in de dominante media wordt geïdealiseerd gebeurt dit voor 50 procent in 2004. Hierna neemt het aantal steeds meer af. Het aantal keren dat het moslimfeminisme wordt belicht blijkt echter gelijk in elk jaar.

In de dominante media is elk jaar is het aantal traditioneel neutrale moslima's het hoogst. In 2004 is het aantal traditioneel radicale moslima's ook het hoogst: 52 procent van de artikelen waarin dit type moslima wordt belicht. Hierna neemt dit aantal elk jaar af. Voor de verlichte moslima's is dit omgekeerd. Voor de moslimmannen geldt dat in 2004 het aantal traditioneel neutrale moslims het hoogst was, terwijl in 2005 het aantal traditioneel radicale moslims het hoogst was. In 2006 was het aantal traditioneel gematigde moslimmannen weer het hoogst.

Ook in de multiculturele media is in 2004 is 78 procent van de afgebeelde moslima's traditioneel neutraal. In 2005 is het percentage traditioneel neutrale moslima's 43 procent, hetzelfde als het percentage verlichte moslima's. In 2006 worden er voor het eerst verwesterd neutrale moslima's afgebeeld (15%). Het merendeel is weer traditioneel neutraal (54%) en verlicht (30%). Voor de afgebeelde moslimmannen geldt dat het grootste deel elk jaar traditioneel neutraal blijft en een aanzienlijk deel traditioneel radicaal. In 2004 worden geen verlichte moslimmannen belicht, de jaren daarop is dit wel het geval. Hieruit kan geconcludeerd worden dat maatschappelijke en politieke spanningen doorklinken, vooral in de dominante media. Bladen zijn tenslotte een product van de samenleving die iets over de sociaal-culturele situatie zeggen (Wester, 2006). Het jaar 2004 blijkt het jaar te zijn waarin de spanningen tussen moslims en niet-moslims het hoogst opliepen. Het lijkt erop dat dit hierna langzaam afneemt. De gebeurtenissen die vanaf 11 september hebben plaatsgevonden hebben duidelijk hun weerslag gehad het maatschappelijke en politieke klimaat in Nederland en dit is ook te merken aan de manier waarop de media met de emancipatiekwesie zijn omgegaan.

Beeldvorming en de invloed van Hirsi Ali

De tweede belangrijke conclusie is dat de beeldvorming over moslima's eenzijdig is. Alle deskundigen zijn van mening dat het beeld dat van moslima's wordt neergezet niet overeenkomt met de realiteit. Zij uiten hier hun bezorgdheid over, waarmee ze veronderstellen dat de massamedia zo goed als iedereen bereiken (De Boer & Brennecke, 1995). De media zouden het beeld neerzetten dat moslima's onderdrukt worden, laag opgeleid zijn en de taal niet spreken. Bovendien wordt de hoofddoek gezien als iets traditioneels. Er zou niet genoeg verscheidenheid aan moslima's in de media zijn.

Uit de inhoudsanalyse blijkt dat moslimvrouwen in de dominante en multiculturele media het meeste als traditioneel neutraal worden getypeerd. In de dominante media wordt de moslimvrouw vaker als traditioneel radicaal dan als verlicht getypeerd, in de multiculturele media gebeurt dit andersom. In beide media wordt de moslimvrouw geen enkele keer als verwesterd radicaal getypeerd en een enkele keer als verwesterd neutraal. Dit zegt iets over hoe men tegen de islam aankijkt, aldus Fatma Ali. Volgens haar is het beeld van de mannen echter nog slechter. In beide

soorten media wordt de moslimman geen enkele keer als verwesterd radicaal of verwesterd neutraal wordt getypeerd en slechts een enkele keer als verlicht. Net als moslimvrouwen worden moslimmannen in de dominante en multiculturele media het meeste als traditioneel neutraal getypeerd. Daarnaast worden ze vaak als traditioneel radicaal getypeerd in beide media en wel veel vaker dan moslima's. Dit heeft invloed op de beeldvorming over de vrouwen. Wanneer van de man een beeld wordt geschetst als vrouwonderdrukkend, dan heerst er van de vrouw eerder een beeld van onderdrukte moslima. Door de moslimvrouw en -man vooral als traditioneel te typeren kan er geen verscheidenheid ontstaan in de dominante media en wordt het islamitisch geloof vooral verbonden aan traditioneel geloven, terwijl iedereen het geloof anders beleeft en praktiseert. De interviews met de deskundigen illustreren dit ook. Vijf van de zes geïnterviewden zijn moslima, maar gaan elk op hun eigen manier met hun geloof om.

Volgens Jihad Alariachi dachten veel mensen al negatief over moslima's en de hoofddoek, maar wisten ze niet zo goed wat ze ervan moesten vinden. Toen kwam Hirsi Ali met haar opvattingen en dit was volgens haar een bevestiging voor die mensen. Hirsi Ali heeft heel erg gegeneraliseerd, zeggen alle deskundigen. De opvattingen van Ayaan Hirsi Ali met betrekking tot de emancipatie van moslima's worden in maar liefst 48 procent van de artikelen in de dominante media genoemd, in tegenstelling tot slechts 18 procent van de artikelen in de multiculturele media. In de dominante media worden het vaakst medestanders van Hirsi Ali aan het woord gelaten, terwijl dit in de multiculturele media helemaal niet gebeurt. Daarin komen hoofdzakelijk opposanten van Hirsi Ali aan het woord. In 60 procent van deze artikelen wordt er geen belang gehecht aan de opvattingen van Hirsi Ali en bij 40 procent gebeurt dit op indirecte manier. Dit is een groot verschil met de dominante media waar in 54 procent van de artikelen direct en in 43 procent indirect belang wordt gehecht aan de opvattingen van Hirsi Ali.

Van Tilborgh bevestigde in haar onderzoek (2006) al eerder Hirsi Ali's leidende positie in het debat over moslimemancipatie. Behalve Hirsi Ali komen, in mindere mate, ook andere opiniemakers voor in de media. In de dominante media wordt het vaakst verwezen naar de hoofdredactrice van *Opzij* Ciska Dresselhuys, Nederlandse moslimfeministe Nahed Selim en schrijfster Naema Tahir. Verwijzingen naar de opinie van Dresselhuys komen niet voor in de multiculturele media. De aandacht gaat hiermee in de dominante media vooral naar personen die passen binnen de autochtone opvattingen over emancipatie. Fatma Ali is bovendien van mening dat andere mensen te genuanceerd zijn. Je moet een uitgesproken mening hebben om in de media te komen. Dit kan een verklaring zijn voor de enorme media-aandacht voor Hirsi Ali.

Hirsi Ali is exemplarisch, aldus Esma Choho. Het gaat niet om haar, maar om het westerse oordeel dat erachter zit. Bij beeldvorming is ook gekeken naar hoe vaak een westers standpunt over emancipatie wordt geïdealiseerd. Dit gebeurt in de dominante media vaker dan in de multiculturele media. De multiculturele media blijven hierover vaker neutraal. Het moslimfeminisme wordt in de dominante media iets minder vaak belicht dan in de multiculturele media. Onbewust zouden de dominante media hiermee de westerse opvattingen over emancipatie kunnen idealiseren. Dat moslims deze opvatting niet delen zou irritatie kunnen opwekken, aldus Elias en Scotson (1976). Dit wordt dan opgevat als een aanval op het wij-beeld en wij-ideaal van autochtoon Nederland. Door de negatieve reacties wordt de wij/zij-scheiding realiteit. In de veranderde maatschappij na 11 september vol angst zouden de

dominante media hier gevoeliger voor kunnen zijn. Door moslims tegenover niet-moslims te zetten wordt een stigma op moslims gedrukt die de angst van dominante autochtonen kan verminderen. Geert Mak (2004) sprak eerder over een propagandaslag tussen godsdiensten.

Er kan geconcludeerd worden dat Hirsi Ali als de vertegenwoordiger van de dominante autochtonen kan worden gezien. Door deze groep wordt zij ook gezien als voorloper op het gebied van emancipatie. Moslima's kunnen zich hier niet mee identificeren en blijken geen belangrijke tegenhanger te hebben van Hirsi Ali om weerstand te bieden in de media. De conclusie van Yolanda van Tilborgh (2006) dat moslima's met de techniek van onverschilligheid een openlijke aanval op Hirsi Ali vermijden, zou hiermee kunnen samenhangen. Waarschijnlijk passen andere opinieleiders ook niet binnen de opvattingen van de dominante media of zijn ze te genuanceerd, waardoor ze niet veel media-aandacht genereren.

Een mediacreatie?

Hoewel de dominante media de emancipatiekwestie vaak als een probleem zien, is het opvallend dat moslima's het vaakst als relatief succesvol wordt afgebeeld, volgens de definitie van het SCP. Een aanzienlijk aantal moslima's wordt afgebeeld als kwetsbaar en slechts 6 procent als kansarm. Dit is tegenstrijdig, omdat de emancipatiekwestie er juist om zou draaien dat moslima's zouden moeten emanciperen. Blijkbaar zijn de moslima's waar het meest over geschreven wordt succesvol geëmancipeerd volgens de westerse opvatting van diezelfde media. De media brengen moslima's echter steeds weer in verband met emancipatie, ook al gaat het over een algemeen onderwerp. Jihad Alariachi vindt dat de media er dan ook te geforceerd mee bezig zijn. Volgens haar is wel een groep die niet wil, maar die heb je ook bij niet-moslims. Emancipatie heeft niet met geloof te maken, hoewel de dominante media anders doen vermoeden. Dat moslimvrouwen het slecht doen ligt volgens Hirsi Ali aan de islam. Door hun geloof maken zouden ze te weinig gebruik maken van de mogelijkheden in het Westen (Berkeljon & Wansink, 2006). Deze opinie klinkt door in de dominante media, ook al zien zij het grootste deel van de moslima's in Nederland als succesvol geëmancipeerd.

De nadruk wordt gelegd op het emancipatievraagstuk, waardoor moslima's een bijzondere groep worden. Het islamitische geloof wordt op deze manier een deel van hun identiteit. Hirsi Ali zet zich af tegen de opvatting dat immigranten meer zichzelf zijn als ze aan hun eigen cultuur en godsdienst vasthouden (Berkeljon & Wansink). Hiermee creëren de dominante media een bepaald beeld van moslima's dat hen anders maakt dan andere vrouwen. Alsof het twee aparte entiteiten zijn, zegt Fatima Elatik, de Hollandse vrouw en de moslimvrouw. Westerse beelden van moslimvrouwen lijken hiermee noties te bevatten van culturele 'onderontwikkeling' (Essed, 1994). Moslima's worden neergezet als een speciale probleemgroep. Op grond van één criterium, hun geloof, worden zij als een groep beschouwd en individuele verschillen worden niet meer opgemerkt (Van Zoonen, 2005). Hierdoor is het voor hen moeilijker om als volwaardige deelnemers in de maatschappij te functioneren.

Esma Choho vindt dat de media zich te veel concentreren op 'de ander'. Volgens haar is er dan ook een obsessie voor moslimemancipatie in de media. Alle deskundigen zijn van mening dat geloof geen belemmering voor emancipatie kan zijn. Met uitzondering van Ebru Umar denken zij dat het juist een positieve invloed op emancipatie kan hebben. Moslims en niet-moslims worden toch constant tegenover elkaar gezet, want het levert mooie plaatjes op. Je krijgt altijd discussie en dat is wat

de media willen. Het verkoopt, aldus Umar. Terwijl alle moslima's hun godsdienst op een andere manier beleven, scheren de media ze over één kam. Het beeld van de traditionele moslima met hoofddoek overheerst. De media suggereren hiermee dat de hoofddoek tegenwoordig synoniem staat voor alle politieke gebeurtenissen in de hele islamitische wereld. De media zijn geïnteresseerd in hun moslim zijn, terwijl het voor de meeste moslima's zelf een bijkomstigheid is. Op basis van door het Sociaal Cultureel Planbureau [SCP] onderzochte kenmerken en de relaties daartussen blijkt dat opleidingsniveau de onderscheidende factor is voor de emancipatiegraad van allochtone vrouwen (Gijsberts et al., 2004). En dus niet het islamitisch geloof.

Dit zou er mede mee te maken kunnen hebben dat in de seculiere Nederlandse maatschappij geloven minder gangbaar is, volgens Choho en Özdemir. Het is daarom interessanter te schrijven dat moslima's onderdrukt worden omwille van religie, in plaats van andere redenen te noemen. Mensen zien cultuur en islam vaak als één ding, aldus Alariachi. In slechts 10 procent van de artikelen in de dominante media wordt benadrukt dat geloof en cultuur een aparte entiteit zijn. Moslima's kunnen bijna niet meer gescheiden worden gezien van hun geloof. In de openbare kritiek voelen zij echter een afwijzing en kleinering van moslims in het algemeen. Juist doordat Hirsi Ali de misstanden die ze aanklaagt zo nauw in verband brengt met de islam en ze toeschrijft aan een achtergebleven mentaliteit wordt het bijna onmogelijk voor moslima's om een mogelijke achterstand te erkennen. Voor de meeste moslima's is religie echter een belangrijk deel van hun leven, waar ze zich niet van los willen maken (Fernea, 1998). Bovendien zien moslima's het westerse feminisme als een stroming die man en vrouw wil scheiden. Emancipatie kan niet afgedwongen worden, maar het lijkt erop dat de dominante media dit toch (onbewust) proberen te doen. Volgens Naema Tahir (2003) willen moslima's niet worden gezien als een groep die het minder goed doet dan de 'succesvolle westerling'. Zij willen erkend worden en niet pas als zij 'verlicht' zijn of overkomen. Fatma Ali benadrukt daarom dat de media moslima's het gevoel moeten geven dat ze erbij horen, in plaats van ze tot een aparte groep te creëren.

Uit de inhoudsanalyse blijkt dat bovenstaand beeld vooral het zichtbaar was in 2004 en waarschijnlijk de voorgaande jaren, beginnend in 2001. In 2005 en 2006 blijkt er een verandering op gang te zijn gekomen die waarschijnlijk zal worden voortgezet. Esma Choho is van mening dat de media een soort van verlichting zouden mogen doormaken. Hiertoe worden tot slot enkele aanbevelingen gedaan.

Aanbevelingen

Uit de conclusies van dit onderzoek zijn aanbevelingen af te leiden voor de manier waar de media met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's omgaan. De deskundigen werden ook gevraagd aanbevelingen te doen. Deze worden tot slot samengevat.

Moslima's moeten niet als aparte probleemgroep worden bestempeld. De groep die aandacht verdient van het emancipatiebeleid moet niet in verband worden gebracht met geloof. De zaken die van belang zijn bij de sociaal-culturele achterstand van de kwetsbare en kansarme groep moeten benoemd worden zonder de islam erbij te betrekken. Het westerse ideaal van emancipatie zou niet benadrukt moeten worden en er moet aandacht worden besteedt aan andere manieren op de emanciperen, zoals het moslimfeminisme.

De dominante media moeten proberen meer diepgang en realiteit aan te brengen in de berichtgeving over de emancipatie van moslima's. Het zou kunnen helpen om dit niet expliciet als emancipatie te benoemen, maar met aanverwante onderwerpen in verband te brengen. Er moet meer geconcentreerd worden op dingen die goed gaan, zoals emancipatieprojecten in buurthuizen of positieve rolmodellen, in plaats van het constant als een probleem te beschrijven. Het zou hierbij ook kunnen helpen om vaker een positieve toon in de artikelen te gebruiken. Er moeten meer gewone mensen aan het woord komen, in plaats van dat er steeds over de mensen wordt gesproken om wie het gaat door journalisten en politici. Ook moeten er vaker moslims aan het woord komen. Er zou getracht moeten worden hierin ook meer verscheidenheid aan te brengen, dus allerlei mensen die hun geloof op een andere manier beleven. Tevens moeten moslims en niet-moslims niet tegenover elkaar worden gezet.

Journalisten moeten zelf onderzoek doen en zich bewust zijn van de invloed die ze hebben. Ook moeten zij zich bewust worden van de vooroordelen die zij kunnen hebben. Er moet bericht worden zonder daarin te oordelen. Moslima's moeten meer betrokken worden wanneer er over hen wordt bericht. Er moet geïnvesteerd worden in redacteurs die overal vandaan komen. Redacties moeten daarom meer allochtoon journalistiek talent binnenhalen. Allochtonen moeten ook meer voor de journalistiek kiezen. Tot slot moet er voorzichtig worden omgegaan met taalgebruik en termen. Er moet over moslima's geschreven worden op een manier waarin ze deel uitmaken van de Nederlandse maatschappij, in plaats van te benadrukken dat ze een bijzondere probleemgroep zijn.

6.2 Discussie

Er zijn ten aanzien van deze bevindingen wel enige beperkingen in het achterhoofd te houden. Deze discussiepunten zullen nu verder besproken worden en er zullen tevens suggesties voor vervolgonderzoek worden gedaan.

De belangrijkste beperking is dat de analyse van de bladen door slechts één persoon is gedaan. Op deze manier is enige mate van subjectiviteit niet uit te sluiten. Om dit te voorkomen is een objectief onderzoeksinstrument voor analyse ontwikkeld. Er kan toch een vertekend beeld van de realiteit weergeven, waardoor er voorzichtig moet worden omgegaan met conclusies uit dit onderzoek. Een suggestie zou zijn om het onderzoek met meerdere personen af te nemen en zo de objectiviteit van de analyse te vergroten.

De volgende beperking is dat er slechts drie bladen met een multiculturele inslag in het onderzoek zijn opgenomen, terwijl hier acht bladen uit de dominante media tegenover worden gezet. Bovendien zijn de artikelen uit de dominante media geselecteerd via het computerprogramma LexisNexis, terwijl de artikelen uit de dominante media handmatig zijn geselecteerd door de onderzoeker. Hierdoor is het mogelijk dat de artikelen niet geheel in overeenstemming met elkaar zijn. Daarom moet er voorzichtig worden omgegaan met conclusies over de verschillen tussen beide media. Dit pleit ervoor dit onderzoek op bredere schaal te herhalen en meer artikelen uit bladen met een multiculturele inslag in dit onderzoek op te nemen.

De onderzoeksperiode concentreert zich op de jaren dat Ayaan Hirsi Ali veel in de media verscheen en waarin zich op maatschappelijk gebied problemen voordeden

tussen moslims en niet-moslims. Het is interessant om deze periode te vergelijken met een periode waarin dit niet of in mindere mate het geval was en zo vast te stellen wat het effect hiervan is. Een suggestie voor vervolgonderzoek is daarom om meerdere jaren in de onderzoeksperiode op te nemen. Op deze manier kan een genuanceerder beeld worden gegeven van de ontwikkeling die is doorgemaakt en de manier waarop moslima's gedefinieerd zijn door de jaren heen.

De keuze om deskundigen op het gebied van media te interviewen zorgt ervoor dat hun mening niet kan worden gegeneraliseerd naar de gehele moslimgemeenschap in Nederland. Bovendien hebben er slechts vrouwen van Marokkaanse, Turkse en Somalische afkomst deelgenomen aan de interviews. Voor vervolgonderzoek zou daarom getracht moeten worden om hier een grotere verscheidenheid in aan te brengen.

Dit onderzoek is gericht op de verschillen tussen de dominante en multiculturele media. Om deze reden en mede wegens ruimtegebrek is een analyse van verschillen tussen de kranten en opiniebladen uit de dominante media achterwege gelaten. Dit zou bij vervolgonderzoek meegenomen kunnen worden.

Tot slot heeft dit onderzoek zich alleen gericht op bladen. Het zou interessant kunnen zijn om ook andere mediavormen als televisie en radio te betrekken en dit zo tot een mediabreed onderzoek naar de beeldvorming over moslima's te maken. Aangezien dit onderzoek zich enkel op Nederland heeft gericht, zou het tevens interessant zijn om meer landen in dit onderzoek te betrekken. Op deze manier kan worden bekeken of de beeldvorming over moslima's per land verschilt.

Literatuur en overige bronnen

Auteur onbekend (16 mei 2006). Lezers Mzine juichen aftreden Hirsi Ali toe. *De Telegraaf*.

Avezaat, J., Aydogan, S., Bogaers, M., Bommel, A. van, Cense, M., Cornelisse, M., Dillen, T. van, Gezik, E., Hoffer, C., Hoffman, E., Mouthaan, I., Nahas, O., Neef, M. de, Paardekooper, H., Plemper, E., Rutten, S., Wijk, P. van, & Yerden, I. (2003). *Wankele waarden: Levenskwesies van moslims belicht voor professionals*. Utrecht: FORUM.

Berkeljon, S. & Wansink, H. (2006). *De orkaan Ayaan. Verslag van een politieke carrière*. Amsterdam / Antwerpen: Augustus.

Carabain, C.L. (2006). *Taking too much for granted? A study on the measurement of social attitudes*. Proefschrift. Amsterdam: Vrije Universiteit.

De Boer, C. & Brennecke, S.I. (2003). *Media en publiek. Theorieën over media-impact*. Boom.

De Swaan, A. (1979). *Uitgaansbeperking en uitgaansangst: Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding*. Amsterdam: Meulenhoff.

Djavann, C. (2004). *Weg met de sluier!* Vertaling van: Bas les voiles! Amsterdam: Contact.

Elias, N. & Scotson, L. (1976). *De gevestigden en de buitenstaanders: Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*. Utrecht: Het Spectrum.

Essed, P. (1994). *Diversiteit*. Baarn: Ambo.

Fernea, E.W. (1998). *In search of Islamic feminism: One woman's global journey*. New York: Doubleday.

Gieles-Colenbrander, H. & Schreuder, R. (1989). *Vrouwen in beweging: Van Kiesrecht naar roldoorbreking: Vrouwengeschiedenis in de twintigste eeuw in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika*. 's-Hertogenbosch: Katholiek Pedagogisch Centrum.

Gijsberts, M., Groeneveld, S., Van der Laan Bouma-Doff, W., Marx, T., Merens, A. & Van Putten, A. (2004). *Emancipatie in estafette: De positie van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO).

Gowricharn, R. (2002). *Het omstreden paradijs. Over multiculturaliteit en sociale cohesie*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.

Hansen, A., Cottle, S., Negrine, R. & Newbold, C. (1998). *Mass communication research methods*. New York: University Press.

Hirsi Ali, A. (8 maart 2003). Derde emancipatiegolf voor moslima's. *NRC Handelsblad*.

Hirsi Ali, A. (2004). *Submission: de tekst, de reacties en de achtergronden*. Amsterdam: Augustus.

- Hofstede, G. (1991). *Allemaal andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Contact.
- Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hüttner, H.J.M., Renckstorf, K. & Wester, F. (2001). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Alphen a/d Rijn: Kluwer.
- Klein, E. (2004). *Onder de sluier: anthologie*. Amsterdam: Byblos.
- Klute, E. (5 september 2005). Laat culturele verzuiling niet toeslaan op tv. *Trouw*.
- Mak, G. (2004.) *Gedoemd tot kwetsbaarheid*. Amsterdam: Atlas.
- MCA Communicatie (2005). *Bekendheid en bereik multiculturele bladen bij Marokkanen, Turken, Surinamers, Antillianen en Nederlanders*. Online artikel. Geraadpleegd op 15 maart 2007. <http://www.mcacommunicatie.nl/mediaonderzoek050286.CvE.pdf>
- Miehl, M. (2001). *99 Fragen zum Islam*. Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus.
- Miller, W.M. (1979). *Een moslim als gast: Een praktische leidraad in vriendschap en getuigenis bij de ontmoeting van christenen met moslims*. Amersfoort: Stichting voor verbreiding van het Evangelie onder Moslims in Nederland.
- Okin, S.M. (1999). *Is multiculturalism bad for women?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pekta_-Weber, C. (2006). *Moslima's. Emancipatie achter de dijken*. Amsterdam: Bulaaq.
- Pinto, D. (2004). *Beeldvorming en integratie. Is integratie het antwoord?* Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Ramdas, A. (27 januari 2005). Gevestigden en Buitenstaanders: Gevangenen in een valstrik. Burgemeester Daleslezing 2005. *Volkskrant*.
- Schnabel, P. (2004). *Een eeuw van verschil. Van achterstelling tot zelfontplooiing: De dynamiek van het gelijkwaardigheidsideaal*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schoonenboom, I.J. & In 't Veld-Langeveld, H.M. (1976). *De emancipatie van de vrouw*. 's - Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- Shadid, W.A.R. (1994). *Beeldvorming: de verborgen dimensie bij interculturele communicatie*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Shadid, W.A.R., & Van Koningsveld, P.S. (1990). *Moslims in Nederland. Minderheden en religie in een multiculturele samenleving*. Houten / Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Tahir, N. (2005). *Een moslima ontsluit*. Amsterdam: Pandora.
- Tahir, N. (14 januari 2003). Moslimvrouwen kunnen ongelijkheid zelf opheffen. *NRC Handelsblad*.

- Tennekes, J. (1990). *De onbekende dimensie: Over cultuur, cultuurverschillen en macht*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Triandis, H.C. (1995). *Individualism & collectivism*. Colorado, Oxford: Westview Press Inc.
- Van den Bremen, C. & Van Kuijeren, M. (2004). Baas op eigen hoofd: Pleidooi voor keuzevrijheid en emancipatie. Online artikel uit *LOVER 2004/2*. Geraadpleegd op 25 juni 2007. http://www.iiav.nl/nl/lover/artikelen/artikelen_baas-eigen-hoofd.html
- Van der Laan, C. (17 mei 2006). De orkaan Ayaan Hirsi Ali. *Trouw*.
- Van der Ven, C. (2002). Ayaan Hirsi Ali: 'Ik wil dat het hier en nu gebeurt'. Interview door Colet van der Ven, december 2002. In: Hirsi Ali, A. (2004). *Submission: de tekst, de reacties en de achtergronden*. Amsterdam: Augustus.
- Van Tilborgh, Y. (2006). *Wij zijn Nederland. Moslima's over Ayaan Hirsi Ali*. Amsterdam: Van Gennep.
- Van Zoonen, L. (2005). *Media, cultuur en burgerschap. Een inleiding*. Het Spinhuis / Maklu.
- Veenman, J. (2002). *De toekomst in meervoud: perspectief op multicultureel Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Verhofstadt, D. (2004). Ayaan Hirsi Ali: We moeten de moslims bevrijden uit de maagdenkooi. Interview in *Liberales Nieuwsbrief*. Geraadpleegd op 14 januari 2007. <http://www.liberales.be/cgi-bin/showframe.pl?interview&ayaan>
- Vermeulen, H. & Penninx, R. (1994). *Het democratisch ongeduld: De emancipatie en integratie van zes doelgroepen in het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wanders, J. (11 december 2006). 'Nu Ayaan weg is, mis ik haar pas'. *De Volkskrant*.
- Wester, F. (2006). *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. Deventer: Kluwer.
- Wieringa, F. (2005). *Voorbij Opzij. Zijn Nederlandse feministes ingehaald door jonge moslima's?* Debatverslag. Online artikel. Geraadpleegd op 15 maart 2007. <http://www.rrkc.nl/debatverslagen/17nov.htm>

Internetsites

frontpage.fok.nl - Meiden van Halal lopen weg bij Sonja. Geraadpleegd op 15 maart 2007.

<http://frontpage.fok.nl/nieuws/70582>

nl.wikipedia.org - Participatie van vrouwen uit etnische minderheden. Geraadpleegd op 12 juni 2007.

http://nl.wikipedia.org/wiki/Participatie_van_Vrouwen_uit_Etnische_Minderheden

www.contrastmagazine.nl - Website Contrast. Geraadpleegd op 14 januari 2007.

<http://www.contrastmagazine.nl/>

www.geschiedenisvoorkinderen.nl - Vrouwenkiesrecht in landen. Geraadpleegd op 25 juni 2007.

<http://www.geschiedenisvoorkinderen.nl/eeuw/tabellen/vrouwenkiesrecht.htm>

www.hetvrijevolk.com - De meiden van Halal ontsluiert (+ reacties). Geraadpleegd op 15 maart 2007.

http://www.hetvrijevolk.com/?pagina=1950&titel=De_meiden_van_Halal_ontsluiert___%2B_reacties

www.lexisnexis.nl - LexisNexis In Nederland. Geraadpleegd op 1 april 2007.

http://www.lexisnexis.nl/overlexisnexis/lexisnexis_in_nederland/1

www.mavis.nl - Website Mavis. Geraadpleegd op 22 januari 2007.

<http://www.mavis.nl/page.php?6>

www.miramedia.nl - Bladen voor etnische minderheidsgroepen steeds populairder. Geraadpleegd op 24 april 2007.

<http://www.miramedia.nl/feiten/detail.asp?nodeid=16&id=3386&start=6>

www.mzine.nl - Website Mzine. Geraadpleegd op 22 januari 2007.

<http://www.mzine.nl/>

omroep.nl/nps - De Meiden van Halal. Geraadpleegd op 2 maart 2007.

http://omroep.nl/nps/mix/welcome.html?../meidenvanhalal/mainframe_meidenvanhalal.html~main

omroep.nl/nps - Nederlandse Programma Stichting. Geraadpleegd op 31 maart 2007.

<http://omroep.nl/nps/html/plaintext/multicultureel.html>

www.opzij.nl Wie zijn de lezers van opzij? Geraadpleegd op 23 april 2007.

<http://www.opzij.nl/opzij/show/id=20585>

www.senmagazine.nl - Website SEN. Geraadpleegd op 14 januari 2007.

<http://www.senmagazine.nl/SEN/>

www.vandale.nl - Online woordenboek. Geraadpleegd op 4 augustus 2007.

<http://www.vandale.nl/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=moslima>

Bijlage 1

Coderingsschema

ALGEMENE VARIABELEN

Nr.	Variabele	Label	Waarden
1	Blad	Naam blad	NRC Handelsblad, Volkskrant, Trouw, Algemeen Dagblad, Gelderlander, Elsevier, Groene A'dammer, Opzij, SEN, Mzine, Contrast
3	Datum	Jaartal	2004, 2005, 2006
4	Lengte	Lengte	Normaal, Lang
5	Type Artikel	Soort artikel	Nieuwsbericht, reportage, achtergrondartikel, interview, opinieartikel / column

BRONNEN

Nr.	Variabele	Label	Waarden
6	Aantal	Hoeveel bronnen aan het woord?	1, 2, 3, 4, 5 of meer
7	Type bron	Soort bron?	Deskundige, politicus, journalist, opiniemaker, schrijver / columnist, wetenschapper, briefinzender, gewoon persoon
8	Geslacht	Man of vrouw aan het woord?	Man, Vrouw, Man en Vrouw
9	Achtergrond	Moslim of niet-moslim?	Moslim, Niet-moslim, Beiden, Onbekend
10	Type moslim	In welke categorie moslim in te delen?	Traditioneel Radicaal, Traditioneel Neutraal, Verlicht Verwesterd Neutraal, Verwesterd Radicaal

ONDERWERPEN

Nr.	Variabele	Label	Waarden
11	Thema	Wat is het hoofdonderwerp?	Hoofdonderwerp
12	Nevenond	Wat is het nevenonderwerp?	Nevenonderwerp
13	Teneur	Waardeoordeel	Positief, Negatief, Neutraal

BEELDVORMING

Nr.	Variabele	Label	Waarden
14	Opvattingen	Opvattingen Ayaan genoemd?	Ja, Nee
15	Onderst.	Opvattingen ondersteund?	Opponenten, medestanders, neutraal
16	Belang	Belang gehecht opvattingen?	Direct, indirect, niet
17	Anders	Andere opvattingen?	Namen opinieleiders
18	Idealisering	Wordt westerse opvatting geïdealiseerd?	Ja, Nee, Neutraal

19	Alternatief	Wordt emancipatie binnen het geloof belicht?	Ja, Nee
20	Plaatsing	Moslims tegenover niet-moslims?	Ja, Nee
21	Moslimvr	Op welke manier geportretteerd?	Traditioneel Radicaal, Traditioneel Neutraal, Verlicht, Verwesterd Neutraal,
22	Type Emancipatie	Welk type emancipatie?	Kansarm, Kwetsbaar, Relatief Succesvol
23	Moslimman	Op welke manier geportretteerd?	Traditioneel Radicaal, Traditioneel Neutraal, Verlicht, Verwesterd Neutraal, Verwesterd Radicaal
24	Cultuur en Geloof	Cultuur en geloof als aparte entiteit benadrukt?	Ja, Nee

Bijlage 2

Interviewschema

Introductie

Dit interview wordt gedaan in het kader van mijn thesisonderzoek naar de manier waarop de media omgaan met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's in Nederland. Als aanvulling op een inhoudsanalyse doe ik een aantal interviews met personen uit de doelgroep van het emancipatiebeleid die op hun eigen manier deskundig zijn op dit gebied. Hiervoor wil ik graag weten hoe u denkt over een aantal zaken op het gebied van emancipatie van moslima's en wat uw eigen opvattingen zijn. Daartoe vraag ik u aan dit interview mee te werken. Met toestemming zal ik uw naam willen vermelden in mijn scriptie. Het interview zal ongeveer een uur in beslag nemen. Bedankt voor uw medewerking.

Persoonlijke gegevens

1. Leeftijd: jaar

2. Opleiding:

- ☐ VBO (of vergelijkbare opleiding in buitenland)
- ☐ Mavo (of vergelijkbare opleiding in buitenland)
- ☐ Havo/vwo (of vergelijkbare opleiding in buitenland)
- ☐ MBO (of vergelijkbare opleiding in buitenland)
- ☐ HBO (of vergelijkbare opleiding in buitenland)
- ☐ WO (of vergelijkbare opleiding in buitenland)

3. Beroep (indien van toepassing):

4. Organisatie (indien van toepassing):

5. Burgerlijke status: ☐ Alleenstaand
 ☐ Samenwonend
 ☐ Gehuwd

6. Aantal kinderen:

7. Etnische achtergrond:

8 Bent u in Nederland geboren? ☐ Ja
 ☐ Nee

8 a) Zo nee, hoe lang woont u al in Nederland? jaar

9. Bent u gelovig? ☐ Ja
 ☐ Nee

Hoofdvragen + mogelijke deelvragen

Hoofdvraag: Kunt u uw eigen emancipatiegeschiedenis beschrijven?

- Speelt geloof hierin een rol?
- Zo ja, op welke manier?
- Speelt cultuur hierin een rol?
- Zo ja, op welke manier?
- Wat is de relatie tussen cultuur en geloof tussen u?

Hoofdvraag: Op welke manier of manieren ziet u moslima's in Nederland emanciperen?

- Wat is volgens u 'succesvol' emanciperen?
- Zijn er volgens u meerdere manieren om succesvol te emanciperen?
- Speelt geloof hierin een rol?
- Zouden de media hierin een positieve danwel negatieve rol kunnen spelen?
- Wat zou een positieve rol kunnen zijn?
- Wat zou een negatieve rol kunnen zijn?

Hoofdvraag: Wat vindt u van de beeldvorming over moslima's in het algemeen in Nederland?

- Speelt het emancipatievraagstuk daarin een rol?
- Zo ja, op welke manier?
- Wat vindt u van de hoeveelheid aandacht voor moslimemancipatie in de media?
- Te weinig, overdreven, verkeerd accent?
- Heeft u het idee dat dit in de loop van de tijd veranderingen heeft doorgaan?
- Worden moslims en niet-moslims tegenover elkaar gezet?
- Ziet u een verscheidenheid aan moslima's die aandacht krijgen in de media?

Hoofdvraag: Bent u bekend met media met een multiculturele inslag en wat vindt u hiervan?

- Ziet u een verschil met de dominante media?
- Bieden deze een toegevoegde waarde aan het mediaaanbod volgens u?
- Spelen deze mogelijk een rol in de emancipatie van moslimvrouwen?
- Zijn er mogelijk ook negatieve aspecten?
- Wat vindt u van de snelle stijging van aanbod van media met een multiculturele inslag?

Hoofdvraag: Heeft u aanbevelingen voor de manier waarop de media met emancipatieonderwerpen met betrekking tot moslima's omgaan?

- Wat zou u anders willen zien?
- Wat vindt u goed?
- Hoe ziet u de toekomst?